

ՀՀ ՍՓԻԻՌՔԻ ՆԱԽԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ
ՀՀ ԳԱԱ Հ. ԱՃԱՌԵԱՆԻ ԱՆՈՒԱՆ ԼԵԶՈՒԻ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

Ս. ՏԻՈՅԵԱՆ, Ա. ՖԻՇԵՆԿՃԵԱՆ

**ԱՐԵՒՄՏԱՀԱՅԵՐԷՆԻ ԱՐԴԻ ՎԻՃԱԿԸ
ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԳԱՂԹՕՃԱԽՆԵՐՈՒՄ
(ԱՐԵՒՄՏԵԱՆ ԵԻՐՈՊԱ)**

ԵՐԵՎԱՆ 2017

**ՀՀ ՍՓԻՒՌԻ ՆԱԽԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ
ՀՀ ԳԱԱ Հ. ԱՃԱՌԵԱՆԻ ԱՆՈՒԱՆ ԼԵԶՈՒԻ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ**

Ս. ՏԻՈՅԵԱՆ, Ա. ՖԻՇԵՆԿՃԵԱՆ (ՖԶՆԿՁԵԱՆ)

**ԱՐԵՒՄՏԱՀԱՅԵՐԷՆԻ ԱՐԴԻ ՎԻՃԱԿԸ
ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԳԱՂԹՕՃԱԽՆԵՐՈՒՄ
(ԱՐԵՒՄՏԵԱՆ ԵԻՐՈՊԱ)**

Երևան

2017

ՀՏԴ 811.19(091)
ԳՄԴ 81.2(5Հ)-03
Տ 619

**Կը տպագրուի ՀՀ ԳԱԱ Հ. Աճառեանի անուան լեզուի ինստիտուտի
գիտական խորհուրդի որոշումով**

Կը հրատարակուի

ՀՀ Սփիւռքի նախարարութեան դրամաշնորհով

**Խմբագիր՝ Բ. Գ. Պ. Վ. Լ. Կատվալեան
Գրախօսներ՝ Բ. Գ. Պ. Ռ. Մ. Թովսմախեան
Բ. Գ. Թ. Ղոցենտ Գ. Մ. Մխիթարեան**

Հեղինակներ՝ Տիոյեան Ս. Կ., Ֆիշենկեան Ա. Ա.

ԱՐԵՒՄՏԱՀԱՅԵՐԷՆԻ ԱՐԴԻ ՎԻՃԱԿԸ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԳԱՂԹՕՃԱԽ-
ՆԵՐՈՒՄ (ԱՐԵՒՄՏԵԱՆ ԵՒՐՈՊԱ) /Ս.Կ. Տիոյեան, Ա.Ա. Ֆիշենկեան - Եր.:
2017, 126 էջ:

Գիրքը նուիրուած է արեւմտահայերէնի գոյատեւման եւ այդ ուղղութեամբ
երոպական կարեւորագոյն կեդրոններէն՝ Ֆրանսայի, Անգլիոյ, Գերմանիոյ եւ
Պուլկարիոյ մէջ համապատասխան կրթօճախներու կողմէ տարուող գործու-
նէութեան ուսումնասիրման եւ քննարկման:

Մանրամասն եւ ստոյգ տուեալներով կը ներկայացուին նշուած երկիր-
ներու մէջ հայ համայնքներու առաջացման եւ յետագայ զարգացման ուղղուած
ջանքերն ու հայապահպանման խթանող կրթական ու մշակութային կառոյց-
ներու գործունէութիւնը:

Հանրալեզուաբանական ուղղուածութեամբ կը քննուին լեզուակիրներու
տարիքային, սոցիալական, կրթական մակարդակները, հայերէնի դաստիարակ-
ման եղանակներն ու առանձնայատկութիւնները, որոնց ուսումնասիրութիւնը
կը բացայայտէ տարաբնոյթ խնդիրներ. ասոնց լուծման իրենց տարբերակը
կ'առաջարկեն հեղինակները:

Գիրքը, անկասկած, ունի գիտական լայն ընդգրկում եւ կրնայ մեծ հե-
տաքրքրութիւն առաջացնել ընթերցող լայն հասարակութեան համար:

ՀՏԴ 811.19(091)
ԳՄԴ 81.2(5Հ)-03

ISBN 978-9939-50-394-3

© ՀՀ ԳԱԱ Հ. Աճառեանի անուան լեզուի ինստիտուտի, 2017

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Ներածություն	4
Առաջին Գլուխ	7
Պատմալեզուամշակութաբանական համառոտ ակնարկ....	7
ա) Ֆրանսայի հայ համայնքը	7
բ) Անգլիոյ հայ համայնքը	23
գ) Գերմանիոյ հայ համայնքը	33
դ) Պուլկարիոյ հայ համայնքը.....	41
Երկրորդ Գլուխ	51
Արեւմտահայերէնի առկայ / արդի լեզուավիճակի ներկայացումը համաձայն երկիրներու եւ համայնքներու (հանրալեզուաբանական քննություն)	51
ա) Ֆրանսա	51
բ) Անգլիա.....	64
գ) Գերմանիա	77
դ) Պուլկարիա	83
Վերջաբանի փոխարէն	90
Եզրակացություն	92
Գրականության Ցանկ	93
Յաւելումներ	
1. Նորա Պարութեանի «Արեւելահայ աշակերտներու համարկումը արեւմտահայերէն դասաւանդող ֆրանսահայ դպրոցական հաստատութիւններու մէջ. Նոր մարտահրաւե- րմանկավարժական մօտեցումներ»	96
2. Դոկտ. Հիլտա Գալֆայեան-Փանոսեանի «Բաց դասաւանդութիւն եւ ուսուցիչներու վերապատրաստման յաջող փորձ մը».....	116

Ներածություն

Աշխարհաքաղաքական ներկայ պայմաններու մէջ լեզուաբանութեան հրատապ խնդիրներէն է արեւմտահայերէնի լեզուավիճակի ուսումնասիրութիւնը սփիւռքի տարբեր համայնքներու մէջ: Մեծ Եղեռնէն ետք ձեւաւորուած եւ դասականի համարում ստացած շատ համայնքներ՝ իրենց զանազան եւ հիմնաւոր կառոյցներով, այժմ տարրալուծման եզրին են: Կը փոփոխուի երոպական շատ համայնքներու լեզուապատկերը, ինչը գիտական ուսումնասիրութեան անհրաժեշտութիւն կը ծնի:

Մեր օրերուն երոպական տարբեր երկիրներ կը ներգաղթեն ոչ միայն պատերազմներէն մազապուրծ եղած սուրիահայեր, այլեւ Հայաստանէն՝ ամենատարբեր պատճառներով արտագաղթած հայեր. այդպիսով կը ստեղծուի լեզուական խառնակ վիճակ մը, երբ կրթահամալիրի միեւնոյն լսարանին մէջ կը յայտնուին արեւմտահայերէնով, արեւելահայերէնով, ասոնց տարբեր խօսուածքներով ու բարբառներով հաղորդակցուողներ: Նման լեզուավիճակի ուսումնասիրմանն ալ միտուած է սոյն աշխատանքը:

Հետազօտման առարկայ են երոպական այն համայնքներու լեզուավիճակները, որոնց մեզ սիրով եւ բանիմացութեամբ ուղղորդեց ՀՀ Սփիւռքի նախարար տիկին Հրանուշ Յակոբեանը՝ հաշուի առնելով այն հանգամանքը, որ աստոնց թիւին ընդգրկուած ըլլան ինչպէս ամէնօրեայ, այնպէս ալ երկօրեայ կամ կիրակնօրեայ գործող դպրոցներ, ինչի համար մեր խորին շնորհակալութիւնը կը յայտնենք տիկին նախարարին:

Այդ համայնքներն ու դասընթացներն են.

1. Լիոնի Մարգարեան-Փափազեան ամենօրեայ վարժարանը՝ տնօրէն Ժակ Յակոբեան (Ֆրանսա),

2. Լոնտոնի շաբաթօրեայ հայերէն դասընթացքները՝ տնօրէն Ռամելա Ղազարեան (Անգլիա)

3. Նիւրնպերկի հայ համայնքը՝ տնօրէն Մարգարիտա-Լինք (Գերմանիոյ Դաշնութիւն),

4. Շթուրկարթի Սր. Մեսրոպ Մաշտոց կիրակնօրեայ դպրոցը՝ տնօրէն Արժ. Տէր Տիրատուր քահանայ Սարդարեանը (Գերմանիոյ Դաշնութիւն),

5. Փլովտիի Վիքթորիա եւ Գրիգոր Թիւթիւնճեան վարժարանը (Պուլկարիա):

Սակայն մինչ համայնքներուն եւ կրթական հաստատութիւններուն անցնիլը անհրաժեշտ կը համարենք ընդհանուր գիծերով ներկայացնել Մեծ Եղեռնէն սկսեալ եւ յետագային ալ շարունակուող հայ գաղթականներուն ապաստանած երկիրներուն գործող կրթօճախներու պատկերը՝ տուեալ երկիրի մէջ արեւմտահայերէնի տարածման, գործառոյթի եւ ապագայի մասին պատկերացում կազմելու համար:

Հաւակնութիւն չունինք այս աշխատանքը ամբողջական համարելու, սակայն կրնայ ուրուագիծ մը ըլլալ տուեալ համայնքներու կրթամշակութային խնդիրներով զբաղող ուսումնասիրողին:

Նպատակայարմար գտանք գիրքի երկու յաւելումներու մէջ ամբողջութեամբ ներկայացնել դոկտ. Հիլտա Գալֆայեան-Փանոսեանի *«Բաց դաստանդութիւն եւ ուսուցիչներու վերա-*

պատրաստման յաջող փորձ մը» շարադրանքէն¹ եւ բանասէր մանկավարժ Նորա Պարութեանի *«Արեւելահայ աշակերտներու համարկումը արեւմտահայերէն դասաւանդող ֆրանսահայ դպրոցական հասարակութիւններուն մէջ. Նոր մարտահրաւերներ-մանկավարժական մօտեցումներ»* գիտական աշխատութենէն մէկ հատուած²: Վերջինը որպէս արեւմտահերէնի արդի վիճակը ներկայացնող ուսումնասիրութիւն, իսկ առաջինը՝ որպէս այդ վիճակէն դուրս ելլելու միջոցներ առաջարկող աշխատանք:

Հեղինակներ

¹ Շարադրանքը կ'արտացոլէ Լոնտոնի Գեորգ Թահթանեան Կիրակնօրեայ Ազգային վարժարան այցելութենէն ստացած իր տպատրոթիւնները: <http://www.accc.org.uk/wp-content/uploads/2017/04/Dans-IECOLE-TAHTAYAN-LONDRE-23-01-2017A-LR.pdf>:

² Մենք նշուած յաւելումներէն մասամբ օգտուած ենք հետազօտութեան ընթացքին. սակայն կարեւորելով Սփիւռքի երկու առաջատար մասնագէտներու մօտեցումները՝ որոշեցինք ամբողջութեամբ ներկայացնել զանոնք:

Առաջին Գլուխ

ՊԱՏՄԱԼԵԶՈՒԱՄՇԱԿՈՒԹԱԲԱՆԱԿԱՆ ՀԱՄԱՌՕՏ ԱԿՆԱՐԿ

ՊԱՏՄԱԿԱՆ ԱԿՆԱՐԿ

Պատմալեզուաբանական համառոտ ակնարկ կատարել է առաջ անհրաժեշտ է անդրադառնալ սփիռքի այդ հատուածի համայնքներու յառաջացման, համայնքային կեանքին եւ յատկապէս կրթական-լուսաւորութեան գործին:

Հայերը Եւրոպայի մէջ հաստատուած են անյիշելի ժամանակներէն: Միջնադարուն առաւել համբաւ ունեցած են Արեւելեան Եւրոպայի հայ գաղթօճախները իրենց առեւտրական քաղաքներով կամ թաղամասերով, դպրոցներով, եկեղեցիներով եւ տպարաններով³:

ա) ՖՐԱՆՍԱՅԻ ՀԱՅ ՀԱՄԱՅՔԸ

Ֆրանսայի հայերու մասին առաջին յիշատակումները կը վերաբերին Զ.⁴ դարուն:

³ Արեւելեան Եւրոպայի գաղթօճախներու մէջ առաջնայիններէն էր Պոլկարիոյ հայ գաղութը. ուստի նպատակայարմար գտանք բացառութեան կարգով ընդգրկել զայն Արեւմտեան Եւրոպայի համայնքներու լեզուական պատկերն արտացոլող սոյն ուսումնասիրութեան մէջ:

⁴ Արեւմտահայերէնի մէջ տառերով դասական թուականը կը նշուի միջակէտով՝ Զ., ԺԵ., ԺԶ. եւ այլն:

ԺԵ.-ԺԶ. դարերուն հայկական փոքրաթիւ գաղութներ կը հիմնուին՝ Մարսելի եւ Փարիզի մէջ: Կրթութիւն ստանալու նպատակով ԺԺ. դարուն Ֆրանսա կը տեղափոխուին բազմաթիւ հայ երիտասարդներ՝ մասնակցելով երկիրի հասարակական-քաղաքական կեանքին⁵:

1855 թ. Փարիզ կը հրատարակուին Ֆրանսայի մէջ հայկական առաջին «Արեւելք» եւ «Մասեացադանի» պարբերականները⁶:

ԺԺ. դարավերջին եւ Ի. դարասկիզբին, թրքական բռնութիւններու հետեւանքով զգալի թիւով հայեր ապաստան կը գտնեն Ֆրանսա, ուր կը ստեղծուին շարք մը հասարակական, բարեգործական, մշակութային կազմակերպութիւններ:

1902 թ. հայ մեծահարուստ Ալեքսանդր Մանթաշեանի բարերարութեամբ Փարիզի մէջ կը կառուցուի Ֆրանսայի առաջին հայկական եկեղեցին՝ Ս. Յովհաննէս-Մկրտիչ մայր տաճարը:

Սակայն Ֆրանսայի ժամանակակից հայ համայնքը կը ձեւաւորուի եւ հետզհետէ կը ստուարանայ 1920-ական թուականներուն Արեւմտեան Հայաստանէն եւ Կիլիկիայէն տեղահանուած հազարաւոր գաղթականներով, որոնց թիւը կը հաշուէր շուրջ 50-60 հազար հայ:

⁵ Ստեփան Ոսկան, Նիկողոս Պալեան, Սերովբէ Վիչնեան, Նահապետ Ռուսինեան եւ ուրիշներ:

⁶ Ցայսօր Ֆրանսայի մէջ լոյս տեսած է աւելի քան 200 անուն պարբերական:

Դալլաքեան Կարլենի համաձայն, ֆրանսահայութիւնը «անոնցք էր ընտրել Մարսել-Փարիզ երկաթուղին՝ տարածվելով նրա երկայնքով մեկ՝ զույգ կողմերից»⁷:

Մեծ Եղեռնէն փրկուած եւ Ֆրանսայի մէջ ապաստանած արեւմտահայ գաղթականները չունենալով բաւարար մասնագիտական հմտութիւններ եւ որպէս կանոն չտիրապետելով տեղական լեզուին՝ անոնք ստիպուած էին կատարել որակաւորում չպահանջող, ծանր ու նուազ վարձատրուող աշխատանք: Բացի այդ, Ֆրանսա գաղթած հայերը իրական պատկերացում անգամ չունէին տեղի ժողովուրդի ապրելակերպի, բարոյական ու մշակութային կեանքի մասին, որոնք յաճախ տարօրինակ եւ անընդունելի էին իրենց համար:

Միայն տարիներ անց, հայերը կրցան դառնալ այդ երկիրներու լիիրաւ քաղաքացիներ: Բազմաթիւ ֆրանսահայեր իրենց ուրոյն տեղը զբաղեցուցին հասարակական-տնտեսական կեանքէն ներս՝ դառնալով անհատ ձեռներէցներ, պետական պաշտօնեաներ, գիտասարքատրման տարբեր ոլորտներու բարձրորակ մասնագէտներ, դասախօսներ, ուսուցիչներ եւ այլն:

1970-ական թուականներուն ֆրանսահայ համայնքը կը համալրուի Մերձատր Արեւելքի երկիրներէն ներգաղթածներով: 1980-ական թթ. ֆրանսահայութեան ընդհանուր թիւը շուրջ 300 հազար էր⁸:

⁷ *Դալլաքյան Կարլեն*, Հայ Սփյուռքի Պատմություն, (Համառոտ ակնարկ), Երևան, 2004, էջ 220:

⁸ «Հայ Սփյուռք» Հանրագիտարան, Երևան, 2003, էջ 625:

ՀԱՅԱՊԱՀՊԱՆՄԱՆ ԳՈՐԾԸ ՖՐԱՆՍԱՅԻ ՀԱՅ ՀԱՄԱՅՆՔԷՆ ՆԵՐՍ

Առաջին հայկական դպրոցը Ֆրանսայի մեջ Մխիթարեաններու Սամուէլ-Մուրատ վարժարանն էր, որ 1846 թ. տեղափոխուած է Փարիզ Պատուայէն (Իտալիա): Ֆրանսահայ համայնքի կրթական կեանքը վերելք կ'ապրի 1980-ական թուականներուն:

2013 թ. տուեալներով Ֆրանսայի հայութեան թիւը շուրջ 450-500 հազար էր, որոնք մեծ մասամբ կեդրոնացած էին Փարիզի, Մարսելի, Լիոնի, Վալանսի, Նիսի, Կաննի, Սեն Ռաֆայելի, Լա Սիոտայի եւ այլ քաղաքներու մէջ:

2013-2014 թթ. տուեալներով⁹ Ֆրանսայի մէջ գործած են 40 հայկական դպրոցներ, որոնցմէ եօթը ամէնօրեայ, երկլեզու են, ուր ֆրանսական պետական կրթական ծրագիրներուն զուգահեռ կ'ուսուցանուէին նաեւ հայոց լեզու եւ գրականութիւն: Հայերէնի դասընթացքներ կը կազմակերպուէին նաեւ ֆրանսական շարք մը քոլէճներու եւ լիսէներու մէջ:

1994 թ. հայերէնը Ֆրանսայի կառավարութեան որոշումով կը ստանայ առաջին կարգի օտար լեզուի կարգավիճակ¹⁰:

Սակայն այստեղ կարեւորենք այն, որ ինչպէս Սփիտքի այլ տարածքներուն, այնպէս ալ Ֆրանսայի մէջ հայապահպանումը պատմականօրէն ունեցած է երեք փուլ.

⁹ <http://armdiasporamuseum.com/>:

¹⁰ <http://armdiasporamuseum.com/>:

Առաջին փուլ- 1920-ական թթ. յետցեղասպանական շրջան: Հայերը Ֆրանսայի մէջ ապաստան գտնելով՝ կը կառուցեն եկեղեցիներ, կ'օգտուին եկեղեցւոյ ենթակառոյցներէն, կը բանան շաքաթօրեայ դպրոցներ¹¹:

Երկրորդ փուլ- սկիզբ կ'առնէ Երկրորդ Աշխարհամարտէն ետք, երբ կը ստեղծուին քաղաքական, մշակութային կազմակերպութիւններ եւ միութիւններ /1947 թ. ծնունդ կ'առնէ **նոր սերունդը**¹²/:

Երրորդ փուլ- երբ 1980-ական թթ. հայ համայնքը հայաշատ քաղաքներու մէջ կը կառուցէ ամենօրեայ ֆրանս-հայկական դպրոցներ¹³:

Ստորեւ կը ներկայացնենք 1980-ական թուականներէն ետք Ֆրանսայի տարբեր վայրերու մէջ հիմնադրուած վարժարաններու անունները, իրենց հիմնադրութեան թուականներով.

¹¹ Տե՛ս <http://www.lezu.am/?p=1771>: Համայնքի ձեւաորման առաջին տարիներուն Ստեփան Կարապետ Օղլուի նախաձեռնութեամբ կը ստեղծուի Ազգային Միութիւն, որ ֆրանսական կառավարութեան կողմէ կը ճանչցուի, որով կը կազմակերպուի համայնքի կեանքը: 1928 թ. կը ստեղծուի կրթական մարմին, որուն նախաձեռնութեամբ ֆրանսական դպրոցներուն մէջ կը դաստանդուին հայոց լեզու եւ պատմութիւն: Տե՛ս «Հայ Սփյուռք» հանրագիտարան, Երևան, 2003, էջ 630:

¹² Տե՛ս <http://www.lezu.am/?p=1771>:

¹³ 1982 թ. Ֆրանսայի կառավարութեան որոշմամբ կը թոյլատրուի ֆրանսական դպրոցներ յաճախող այլազգի երեխաներուն դասընթացքներ կազմակերպել իրենց մայրենի լեզուով: Տե՛ս *Դպրաքան Կ.*, Հայ Սփյուռքի Պատմություն, էջ 236:

Դպրոցի անուն	վայր	հիմնադրության թուական
Ս. Մեսրոպ դպրոց	Ալֆորվիլ	1978 թ.
Համազգային դպրոց	Մարսել	1980 թ.
Մարգարեան-Փափազեան դպրոց	Լիոն	1988 թ.
Պարսամեան դպրոց	Նիս	1988 թ.
Համազգային- Թարգմանչաց դպրոց	Իսիլե Մուլինո	1996 թ.
Հրանտ Տինք դպրոց	Արնուվիլ	2007 թ.

Հայապահպանման գործին իրենց աւանդը ունեցան եւ ունին նաեւ, շարք մը կառոյցներ կամ հաստատութիւններ (հայկական մամուլ, «Սամուէլեան» գրախանութ, «Նուպարեան» գրադարան, Հայ մշակոյթի տուն եւ այլն)¹⁴, որոնց սակայն չենք անդրադառնար սոյն աշխատասիրութեան մէջ:

¹⁴ «Հորիզոն» շաբաթաթերթի գլխաւոր խմբագիր Վահագն Գարագաշեան, այս առնչութեամբ հետեւեալը արտայայտուած է. «Հայ ժողովուրդի ազգային եւ հայ անհատի ինքնագիտակցութեան գլխաւոր բաղադրիչները կը հանդիսանան հայոց լեզուն, գիրը, եկեղեցին, մշակոյթը, հայրենիքը եւ Հայ Դպրոց: Առանց այս բաղադրիչներուն, սերունդները դատաւար-յրուած են լիակատար ուժացման»:

www.Mindiaspora.am/res/Hamajoxovner/2016/...8/Vahakn_Karakachian.doc.

Ֆրանսիայի մէջ կը գործեն՝ «Ռատիո Այբ», «Ռատիո Արմենիա», «Ռատիո Ա.» ռատիոկայանները, «Նոր Յառաջ»¹⁵ հայերէն եօթեայ թերթը («Յառաջ» հայերէն օրաթերթը փակուած է 2009 թ. Մայիսի վերջը), «Աշխարհ» երկլեզու երկշաբաթաթերթը եւ այլն:

Ֆրանսիայի Հայ Կաթողիկէ համայնքը 1954 թուականէն ունի իր հովուապետական աթոռը, կը գործէ ութ եկեղեցի, որոնցմէ գլխաւորը Փարիզի Սուրբ Խաչ տաճարն է:

Հայ Աւետարանական համայնքը, նոյնպէս, Ֆրանսայի մէջ ունի 12 եկեղեցի, գլխաւորները՝ Փարիզի եւ Իսիլէ Մուլինոյի մէջ¹⁶:

1959 թ.-ին Ֆրանսայի մշակոյթի նախարարութեան ծնունդով նոր հորիզոններ բացուեցան ո՛չ միայն ֆրանսացիներուն, այլ նաեւ ֆրանսահայերուն համար: Նորաստեղծ նախարարութիւնը մշակեց իր ծրագիրը, որ կը միտէր «մշակոյթը մօտեցնել ժողովուրդին, մատչելի դարձնել ընկերային բոլոր խաւերուն»¹⁷:

¹⁵ Աւելի ուշ կը սկսի լոյս տեսնել «Նոր Յառաջ» անունով: «Ներկայիս Նոր Յառաջ լոյս կը տեսնէ շաբաթը երկու անգամ մինչեւ Commission Paritaire-ի թիւին ստացումը. անկէ ետք, կը դառնայ ամէնօրեայ»: Տե՛ս «Նոր Յառաջ» եօթեայ, Ա. տարի, թիւ 3, 3 Նոյեմբեր 2009, Փարիզ, էջ 12:

¹⁶ <http://aadmag.am/> հայկական-սփյուռք-ֆրանսիայում:

¹⁷ Նպատակն էր «մարդկութեան գլխաւոր ստեղծագործութիւնները մօտեցնել մեծ թիւով ֆրանսացիներու, մշակութային մեր ժառանգութեան համար ապահովել ունկնդրութիւն եւ քաջալերել արուեստի ստեղծագործութիւնն ու ոգին, որոնք կը հարստացնեն զայն»: Տե՛ս «Նոր Յառաջ» եօթեայ, Ա. տարի, թիւ 3, 3 Նոյեմբեր 2009, Փարիզ, էջ 8: Բազմանկարագիր արուեստներու այս զրոյցին մէջ ներգրաւուած է նաեւ ֆրանսահայութիւնը անշուշտ: Իր դպրոցներով, մշակութային տուններով, կեդրոններով, ակումբներով, ընկերակցութիւններով, երկրին մշակութային եռուն կեանքին մնայուն անդամն է:

1970-ական թուականներուն նախարար՝ Ժազ Տիսհամէլ արուեստի գործերու նկատմամբ երեխաներու զգայնութիւնը արթնցնելու միտումով՝ կը փորձէ լսատեսողական նոր եղանակներ /մեթոտներ/ օգտագործել:

Ֆրանսահայերը նպատակայարմար կը գտնեն օգտուիլ իրավիճակէն եւ 1969 թ. կ'առաջացնեն միութիւն մը, որ 1970 թ. Յունուարին կը վերանուանուի «Maison de la culture arménienne»¹⁸ անունով: Նպատակն էր «...*ծառայել ընդհանրապէս մշակոյթին եւ մասնատրապէս հայկական մշակոյթին եւ զանոնք տարածել*»¹⁹:

Հոկտեմբեր 1976-ին, շնորհիւ տիկին Խոնարի Փափագեանի բարերարութեան /իր հողը միութեան կը նուիրէ/ մշակոյթի տան բացումը տեղի կ'ունենայ: Այդտեղ կը դասաւանդուին հայերէն, անգլերէն, երաժշտութիւն (դաշնամուր, ջութակ, կիթառ), պար, գծագրութիւն, նկարչութիւն, կերպարուեստ:

Հայ մշակոյթի տունը իր դռները միշտ բացած է Ալֆորվիլի ողջ բնակչութեան: Տնօրէնութեան կազմ ունենալէն ետք աշակերտութեան թիւը արագօրէն կը բազմապատկուի: Մշակոյթի տունը ունեցած է հարիւրի մօտ աշակերտութիւն, եւ բազմաթիւ

¹⁸ 1969-ին քանի մը կազմակերպութիւններ՝ Կապոյտ Խաչ, Նոր Սերունդ եւ Դաշնակցութիւն միանալով կ'առաջացնեն միութիւն մը, որուն կ'անդամակցին նաեւ վերոնշեալ կազմակերպութիւններէ դուրս անձեր: Կառավարութեան մօտ պաշտօնապէս կը ճանչցուի «Association de la Maison Artistique et culturelle d'Alfortville» անունով:

¹⁹ «Նոր Յառաջ» եռօրեայ, Ա. տարի, թիւ 3, 3 Նոյեմբեր 2009, էջ 9:

ուսուցիչներ: Լեզուի դասընթացքներ յաճախ մատուցուած են ոչ դասական ձեւերով՝ նպատակ ունենալով արթնցնել պատանիներուն հետաքրքրութիւնը: 2008 թ. տունալներով աշակերտութեան թիւը եղած է 320-ը:

Ալֆորվիլի Սր. Մեսրոպ կրթարանը աւարտողներուն համար կազմակերպած է հայերէնի դասընթացքներ՝ *«սպաւիտկելու համար միջնակարգի շարաքական միժամեայ հայերէն դաս: Այդ աշակերտները պաքալորիայի հայերէնի թեկնածուներ են»*²⁰:

Ալֆորվիլի Հայ Մշակոյթի տան տնօրէնուհի Յասմիկ Գեւորեան «Նոր Յառաջ»-ի տուած իր հարցազրոյցի ընթացքին յայտնած է. *«Բաւական հարուստ ծրագիր ունինք այս ուղղութեամբ: Կան ամէնօրեայ դասեր՝ քսանհինգ դասարտու. օգնականներով, շարաքավերջի երեկոներ, գրադարանի վերականգնման աշխատանք, ձայնասփիւռի Չորեքշաբթի օրուան հաղորդումներ եւ գրքի ցուցահանդէս-վաճառք: Ունինք հետաքրքրական աշխատանքի բաժին մըն ալ. ուսանողներ, գիրաշխատողներ կամ յօդուածներու համար փնտրուրք կատարողներ յաճախ մեզի կը դիմեն եւ մենք մեր կարողութեան սահմաններուն մէջ կը փորձենք գոհացում տալ անոնց, կամ կը դրկենք ալ հասցէներու»*²¹:

²⁰ «Նոր Յառաջ» եօթեայ, Ա. տարի, թիւ 3, 3 Նոյեմբեր 2009, էջ 9:

²¹ Նոյն տեղը:

Համբիկ Օսիպեան «Հայերէն՝ վտանգված լեզու»²² իր վերլուծական յօդուածով քննութեան կ'ենթարկէ Սփիւոքի մէջ օգտագործուած «*հայապահպանում*» եզրոյթը: Յօդուածագիրը նպատակայարմար կը գտնէ «*ջնջել հայապահպանումը եւ սկսել հայասրեղծման ու հայազարգացման քաղաքականություն*»²³, որովհետեւ, ըստ իրեն պետք է լեզուն գործածել իբրեւ հաղորդակցութեան միջոց՝ ժամանակակից լեզուներու նման²⁴:

«Նոր Յառաջ» օրաթերթի տուեալներով, 2011-2012 տարեշրջանին ֆրանսահայ ամէնօրեայ դպրոցներու աշակերտութեան թիւը հետեւեալ պատկերը կը ներկայացնէր.

«Պարսամեան» (Նիս) մանկապարտէզը՝ 37 աշակերտ, նախակրթարանը՝ 37.

Համազգային (Մարսէլ) մանկապարտէզը՝ 72, նախակրթարանը՝ 110, միջնակարգը՝ 96, լիսէն (երկրորդականը)՝ 58.

²² <http://www.lezu.am/?p=1771>:

²³ Նոյն տեղը:

²⁴ Օսիպեան կը յանգի այն եզրակացութեան, որ

- «Մանկավարժական մոդելը դպրոցներում պետք է վերանայվի: Նոր մոդելի առանցքը պետք է լինի երեխայի հաճույքն ու զարթոնքը:

- Հայոց լեզուն չպետք է դասավանդվի որպէս երկրորդական լեզու: Այն երեխայի համար պետք է ծառայի որպէս զարգացման ու մտավոր ստեղծագործության գործիք՝ ուղղված աշխարհը ճանաչելուն:

- Հայոց լեզուն պետք է դուրս բերել սուրբ տեքստերից: Այն պետք է լիովին գործածել՝ որպէս հաղորդակցման միջոց: Սա է կենդանի և գերիշխող հայոց լեզու ունենալու միակ ճանապարհը»: Նոյն տեղը:

«Մարգարեան-Փափազեան» (Լիոն) մանկապարտեզը՝ 84, նախակրթարանը՝ 126.

«Թարգմանչաց-Համազգային» (Իսի լե Մուլինո) մանկապարտեզը՝ 40, նախակրթարանը՝ 40.

«Դպրոցասեր» (Լը Ռանսի) մանկապարտեզը՝ 39, նախակրթարանը՝ 84, միջնակարգը՝ 114.

«Սուրբ Մեսրոպ» (Ալֆորվիլ) մանկապարտեզը՝ 80, նախակրթարանը՝ 120.

Իսկ «Հրանդ Տինք» (Արնուվիլ) մանկապարտեզը՝ 31, նախակրթարանը՝ 32:

Այնուամենայնի, 2017 թ. տուեալներով, ողջ Ֆրանսայի տարածքին հայ բնակչության թիւը կը հաշուէ 500-600 հազար հայ²⁵:

Իսկ Ֆրանսայի հայկական ամէնօրեայ դպրոցներ յաճախողներու թիւը՝ ընդամենը 1200 աշակերտ²⁶:

Վերջի տարիներուն սկսած է գաղթականներու նոր հոսք մը դէպի Ֆրանսա, յատկապէս՝ Սուրիայէն:

²⁵ Սրբուհի Մարազեանի տեղեկագիրէն կ'իմանանք, որ ոչ պաշտօնական տուեալներով՝ «700 000 հոգի մօտաւորապէս»: Սոյն տեղեկագիրը մեզի փոխանցուած է 25 Ապրիլ 2017 թ.: Սիլվի-Սրբուհի Մարազեան աւարտած է Պոլսոյ պետական համալսարանի ֆրանսական բանասիրութեան ճիւղը: Հետեւած է Փարիզի INALCO կոչուած Սորբոնի բարձրագոյն ճեմարանի արեւելեան լեզուներու հայերէնի բաժինի դասընթացքներուն: Երկար տարիներ ուսուցչութեան պաշտօն վարած է ֆրանսահայ Կապոյտ Խաչի միութեան միօրեայ դասընթացքներուն:

²⁶ <http://asbarez.com/arm/111759/>: «Ֆրանսահայ ամէնօրեայ դպրոցներուն աշակերտութեան թիւը»:

Ներկայիս, 2017 թ., Փարիզի մէջ կը գործեն 4 վարժարաններ՝ 3-ը մանկապարտէզ-նախակրթարան, որմէ ետք կը յաճախեն «Դպրոցասէր» երկրորդական վարժարան:

Ամէնօրեայ վարժարաններու կողքին կան նաեւ հայրենակցական միութիւններու կողմէ թաղային, ակումբներուն մէջ միօրեայ դրութեամբ վարժարաններ:

Լիոն

Ցեղասպանության հետեւանքով առաջացած Սփիւոքը կը սկսի ձեւաորոշիլ 1923 թ.-ի առաջին գաղթականներով, որոնց նախնական թիւը Լիոնի մէջ կը կազմէր 500 մարդ²⁷: Աստիճանաբար այս թիւը կ'աւելնայ: 1923-1924 թթ. կը ստուարանայ այստեղ ապաստանած, Արեւմտեան Հայաստանէն եւ Կիլիկիայէն, տեղահանուած հայերով, որոնց մեծ մասը գաղթած էին՝ Աֆիոնէն, Խարբերդէն, Բալուէն, Հաճընէն, Դատեմի Փերչէնճ գիւղէն, Մարաշէն, Սեբաստիայէն, Զմիւռնիայէն, Մալաթիայէն եւ այլ:

1932 թ. Ազգային Միութեան գլխաւորութեամբ, Հայ մայրերու միութեան օժանդակութեամբ Լիոնի մէջ կը սկսին գործել հինգ մէկօրեայ մանկապարտէզներ. կը կազմակերպուին հայերէնի գիշերային դասընթացքներ:

Դպրոցը ըլլալով համայնքի ամենակարեւոր խարիսխը, «Մարգարեան-Փափագեան» վարժարանը, «մանկապարտէզ եւ նախակրթարան» բաժիններով, նախաձեռնութեամբ Նորվան եպս. Զաքարեանի²⁸, 1988 թ.-ի ուսումնական վերամուտին կը

²⁷ Ա. Աշխարհամարտի ւարտին ֆրանսական եւ յունական կառավարութեանց միջեւ կայացած համաձայնութեամբ, Սալոնիկի մէջ ապաստանած հայ զինուորներ փոխադրուած են Ֆրանսա, որոնցմէ 17-ը հաստատուած են Լիոնի մէջ: Տե՛ս «Հայ Սփիւոք» հանրագիտարան, էջ 629:

²⁸ Նորվան եպս.-ի գլխաւոր մտահոգութիւններէն էր՝ օգտուիլ ամառնային արձակուրդներէն եւ այս իրականացնելու համար խումբ մը կամաւորներու օգնութեամբ կը կազմակերպէ ամէնօրեայ ամառնային «ճամբարներ, որտեղ զվարճալի գործունեություն են ծավալում երեխաները հայերեն սովորել»-ով: Եպս.-ը կը հասկնայ, որ իր ջանքերը ապարդիւն պիտի ըլլան եթէ չունենայ մանկավարժական «գործիք, այսինք՝ ամբողջ աշխարհում հայոց լեզու սովորեցնելու ամենօրյա դպրոց»: 1988 թ. Սեպտեմբերին դպրոցը

բանայ դռները, իսկ դպրոցի շէնքին բացումը կը կատարուի 1997 թ. ձեռամբ երջանակայիշատակ Գարեգին Ա. Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի:

14 Դեկտեմբեր 2010-ի ոչ պաշտօնական տուեալներով Լիոնի հայերու թիւը կը հաշուէր շուրջ 30.0000 – 40.000 անձ, երբ որջ Ռոն-Ալպ տարածաշրջանին մէջ հայերու թիւը մօտաւորապէս 80.000-100.000 էր²⁹:

իրականութիւն կը դառնայ եւ իր դռները կը բանայ 9 երեխաներու հետ: «Այսպիսով, 1989-90 ուսումնական տարվա սկզբին Իվ Ռուսելը համաձայնվեց օգնել: 1990 թ. Հունվարի 25-ին նա ստեղծել է «Դիկրան եւ Հայրեսիմե Փափագյան» դպրոցին OGEA (Հայկական դպրոցի կառավարման կազմակերպություն), որին նա կգլխավորի մինչեւ 1998 թվականը»:

1994 թ.-ի Սեպտեմբերին դպրոցը կ'անուանուի «Դպրոցական Մարգարեան-Փափագեան»: 1996-2009 թթ. դպրոցը տնօրինողը կ'ըլլայ տիկին Դերեյը: Տնօրինման այս տասնչորս տարիներու ընթացքին «տիկին Դերեյը ապահովում է այս դպրոցի զարգացումը կազմակերպելու եւ հավաքագրելու դիւնամիկ քաղաքականություն, որը ներառում է ութ ուսուցիչ ունեցող ութ դասընթացներ բաժանված շուրջ 200 աշակերտ պայմանագրով, գումարած երկու հայ ուսուցիչ եւ ուղեկցող անձնակազմ, որոնք պատասխանատու են OGEA- ին»: 2008 թ. վարժարանը կը նշէ իր հիմնադրութեան քսանամեակը: 2001 թ. Մարտի 16-ին կը հիմնադրուի Մարգարեան Փափագեան դպրոցի Շրջանաւարտից Միութիւնը՝ Մանուկ Չոլաքեանի եւ Վազգէն Էսքիճեանի կողմէ: Անոնց նպատակն էր ոչ միայն բոլոր շրջանաւարտները համախմբել իրենց շուրջը, «այլեւ հիմնական գործունէութիւնը սորվիլ լեզուն եւ փոխանցել հայկական մշակոյթը»: Տե՛ս [http:// www. ecolemarkarianpapazian.com /fonctionnement](http://www.ecolemarkarianpapazian.com/fonctionnement).

²⁹ Սասուն Յովհաննէսեան կը նշէ, որ այս թիւերը խիստ փոփոխական են քանի որ, տարածաշրջանի մէջ ապրող հայերու մարդահամար տեղի չէ ունեցած, բացի այդ, այս հաշուարկի մէջ կը մտնեն նաեւ այն անձերը, «որոնք ունին հայկական ազգանուն, սակայն ծնած ըլլալով եւ մեծնալով այստեղ՝ գրեթէ չեն խօսիր հայերէն եւ չնչին տեղեկութիւններ ունին Հայաստանի մասին»: Յովհաննէսեանի համաձայն, Լիոնի մէջ հայերու երկու խումբ կայ՝

- անոնք, որոնք կանուխ գաղթած են եւ կամ այստեղ ծնած են,
- եւ վերջին տասը տարիներու /2000-2010 թթ./ ընթացքին այստեղ տեղափոխուած հայեր: Յօդուածագիրը կը նշէ, որ «յատկապէս երկրորդ

Սակայն ինչպիսի՞ն էր եւ է հայ ինքնութեան հիմնասիւնը հանդիսացող հայոց լեզուի կարգավիճակը Ֆրանսայի մէջ:

Գաղտնիք չէ, որ ԵՌԻՆԵՍԿՕ-ն 2010 թ. արեւմտահայերէնը դասեց «վտանգուած լեզուներու» շարքը: Ֆրանսահայ համայնքը գիտակցեցաւ արեւմտահայերէնի պահպանման խնդիրի հրատապութիւնը, եւ 2014 թ. Ինսլկոյի իրականացուցած հարցախոյզի³⁰ արդիւնքով պարզուեցաւ, որ՝

- Ֆրանսայի մէջ ծնած հայ ծնողներու զաւակներու (որոնք նոյնպէս Ֆրանսա եւն ծնած) 98%-ի համար գերիշխող լեզուն ֆրանսերէնն է:

- Ֆրանսա ապրող, սակայն արտերկրի մէջ ծնած հայերու 62%-ն, իսկ անոնց զաւակներու ընդամենը 21%-ը հայերէնը կը համարէ գերիշխող:

- Հայերէնը գերիշխող է յաջորդ սերունդի ընդամենը 5%-ի համար: Նոյնիսկ եթէ «գերիշխող լեզու» հասկացութիւնը կրնայ երկդիմի թուալ, այս թիւերը կը վկայեն, որ հայոց լեզուի կիրառութիւնը սաստիկ անկման եզրին է:

Վերել նշուած տուեալներու համաձայն պէտք է ենթադրել, որ Ֆրանսայի մէջ հայոց լեզուն անկում կ'ապրի: Բայց հարցա-

խումբին պատկանող հայերը բաւական դժուարութիւններ ունին»: Մեծ թիւ կը կազմեն փախստականի կարգավիճակ ունեցող հայերը, որոնց մեծ մասը քանի մը տարի ապրելով այստեղ՝ դեռ չէ կրցած իրեն համար բաւարար պայմաններ ստեղծել, քանի որ կեցութեան համար անհրաժեշտ համապատասխան փաստաթուղթերու բացակայութիւնը անոնց աշխատելու իրաւունք չի տար:

[http:// archive.ankakh.com/?p=77736:](http://archive.ankakh.com/?p=77736)

³⁰ Արեւելեան լեզուներու եւ քաղաքակրթութիւններու ազգային ինստիտուտ:

խոյզի մասնակիցները իրենց զեկոյցի մէջ կ'ընդգծեն, որ «*պէտք է հաշուի առնել, որ ինքնագնահատումը յաճախ լատարեսական շեշտադրութիւն ունի*»: Այս թիւերը բացայայտօրէն կ'ապացուցէին, որ ոչ միայն համայնքի մէջ հայոց լեզուի իմացութիւնը կը սահմանափակուի, այլեւ իրավիճակը կրնայ փոփոխուիլ, հայապահպանումը չի յարատեւեր եւ հայոց լեզուն Ֆրանսայի մէջ կը վերանայ:

Այնուամենայնիւ մեզի տրամադրուած տեղեկութիւններուն համաձայն, 2017 թ. տուեալներով ողջ Ռոն Ալպ շրջանի մէջ հայկական ծագում ունեցողներուն թիւը կը կազմէ մօտ 140 հազար մարդ, Լիոնի մէջ 45-60 000 /ստոյգ թիւը հնարաւոր չէ պարզել/: ԽՍՀՄ-էն եւ ՀՀ-էն տեղափոխուածներուն թիւը մօտ 15.000 է Ռոն Ալպ քաղաքի մէջ: Լիոնի մէջ՝ շուրջ 5.000:

Արդ, համայնքը ոչ մէկ ձեւով զլացած է հայաստեղծման ճանապարհին իր կարելին կատարելու, բայց եւ այնպէս հրատապ խնդիրը կը մնայ համայնքի զաւակներուն մէջ հայերէն լեզուի հանդէպ, ինչ որ ձեւով, հետաքրքրութիւն արթնցնելու ուղիներու որոնումը:

բ) ԱՆԳԼԻՈՅ ՀԱՅ ՀԱՄԱՅՆՔԸ

Հայերը Անգլիոյ, որպէս տարածք, ծանօթ էին միջնադարէն, սակայն առաջին հայ համայնքը ստեղծուած է ԺԹ. դարու 30-ական (1830-1835) թուականներուն, Մանչեստրի մէջ: Համայնքը սկսած է ձեւաւորուիլ 1860-ական թուականներուն, շնորհիւ Կ. Պոլսոյ հայ վաճառականներուն, որոնք այդ ժամանակահատուածին բնակութիւն հաստատելով այնտեղ իրենց գրասենեակները կը հիմնեն Լոնտոնի եւ Մանչեստրի մէջ: 1870 թ. հայերը Մանչեստրի մէջ արդէն ընտրած էին հոգաբարձութիւն, որ փաստօրէն կը վարէր տեղի հայ համայնքի գործերը. այդ տարիներուն կը կառուցեն շրջանի առաջին եկեղեցին:³¹

Յետագայ տարիներուն հայերու թիւը կը բազմանայ Արեւմտեան Հայաստանի զանազան վայրերէն, Կովկասէն եւ Պարսկաստանէն Լոնտոն տեղափոխուած հայերով, ինչ որ հոգեւոր կեդրոնի մը գոյութիւնը անհրաժեշտութիւն կը դառնար. եւ 1885 թ. համայնքը կ'օժտուի *Ս. Յարութիւն* մատուոտով³²:

Արդէն 1858 թ. այստեղ կը գործէր հայկական 15 առեւտրական ընկերութիւն, որոնց թիւը 1895 թ. կը հասնի շուրջ 50-ի:

³¹ [http://armdiasporamuseum.com/Մեծ - Բրիտանիա-3/](http://armdiasporamuseum.com/Մեծ-Բրիտանիա-3/) Մեծ Բրիտանիա), <http://armedia.am/arm/news/26327/hayery-evropayum-texekang.html> Հայերը Եվրոպայում. տեղեկանք 13.11.2015: [http://akunq.net/am/?p= 44614](http://akunq.net/am/?p=44614) Եվրոպայի հայկական գաղութները 2015/05/08:

³² **Գէորգ Թ-ահթաւան** Կիրակօրեայ Ազգային Վարժարանի 1978-2003, Երեւան, 2004, էջ 97:

Հայ բնակչությունը թուաճ կ'արձանագրե ժԹ. դարու վերջը Թուրքիոյ մէջ սկիզբ առած կոտորածներու եւ արտագաղթի հետեւանքով: Իսկ Մեծ Եղեռնէն ետք, գաղթականներու հոսքի պատճառով, ատլի կը ստուարանայ հայ բնակչությունը՝ մեծ մասամբ մտաւորականներ, վաճառականներ ու արհեստաւորներ էին: Հայ վաճառականները Մանչեստրի, Լիվըրպուլի եւ Լոնտոնի մէջ իրենց խանութներն ու գրասենեակները ունէին: Անոնց առեւտուրը կապուած եղած է առաւելապէս արեւելեան շուկաներու հետ:

Անգլիոյ հայ համայնքը կը սկսի ստուարանալ Երկրորդ Աշխարհամարտէն ետք՝ Հնդկաստանէն, Լիբանանէն, Կիպրոսէն, Պարսկաստանէն եւ Իրաքէն գաղթած հայերով, որոնց թիւը կը հաշուէր 2000-ը³³: Այլ տուեալներու համաձայն, 1915 թ. վերջը Լոնտոնի հայութեան թիւը հասած է 300-ի³⁴: Իսկ 1926 թ. մարդահամարի տուեալներով՝ Անգլիոյ մէջ եղած է 550 հայ³⁵:

1947 թ. կը հիմնուի Լոնտոնի հայ համայնական խորհուրդը, որուն հիմնական նպատակը կ'ըլլայ կազմակերպել ազգային կեանքը. այս կառոյցը կը գործէ մինչեւ 1968 թ.:

Անգլիոյ համայնքի համախմբումի եւ ազգային կեանքի կազմակերպումի աշխատանքներուն մեծապէս նպաստած է Անգլիոյ Հայ Համայնքային եւ Եկեղեցական խորհուրդը, որ

³³ <http://armdiasporamuseum.com/> մեծ-բրիտանիա-3/ Մեծ Բրիտանիա:

³⁴ Թահթեան, էջ 97: «Թէեւ լոնտոնահայերու թիւը համեմատաբար նուազ եղած է, բայց առաւել ունեցած է եկեղեցաշէն բարերաներ»:

³⁵ Նոյն տեղը:

բաղկացած է հայ ազգային կուսակցություններու եւ հասարակական կազմակերպություններու 17 ներկայացուցիչներէ: Խորհուրդը համայնքի միակ ներկայացուցչական ընտրովի մարմինն է, որուն գլխաւոր նպատակն է Անգլիոյ հայութեան ազգային ինքնագիտակցութեան պահպանումն ու գաղութի միասնականութեան, տարբեր կազմակերպություններու համագործակցութեան ապահովումը: Խորհուրդի աշխատանքները կ'իրագործէ 11 հոգի է կազմուած գործադիր վարչութիւնը՝ որուն կից կը գործեն համայնքի հասարակական կեանքին առնչուող 8 տարբեր յանձնախումբեր: Համայնքէն ներս կը գործէ Հայաստանեայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցւոյ Անգլիոյ թեմը (կազմաւորուած է 1974 թ.-ին, առաջնորդանիստը՝ Լոնտոնի Ս. Սարգիս եկեղեցին):

2003 թ. դրութեամբ Անգլիոյ հայերու թիւը եղած է 15-20 հազար, որմէ 8-10 հազարը բնակած են Լոնտոն³⁶: Համայնքի հայապահպանման կարեւոր ազդակներէն եկեղեցւոյ կողքին հայ դպրոցի գոյութիւնն էր: Մեր կատարած ուսումնասիրութիւնները կ'ապացուցեն, որ Լոնտոնի հայ համայնքը մինչեւ վաթսունական թուականներ չէ ունեցած ամէնօրեայ հայկական վարժարան: 1960-ական թուականներուն համայնքը կ'օժտուի մէկօրեայ եւ երկշաբաթօրեայ (1960-1965 թթ.)³⁷, ինչպէս նաեւ կիրակնօրեայ եւ շաբաթօրեայ վարժարաններով եւ մանկապարտէզներով: Այսպէս.

³⁶ <http://armdiasporamuseum.com> / Մեծ Բրիտանիա -3/ :

³⁷ «Հայ Սփյուռք», էջ 395:

1. 1967-1968 թթ. *Լոնսոնի մէջ կը գործէ ՀԲԸՄ-ի հովանաւորութիւնը վայելող Ս. Սահակ - Ս. Մեսրոպ կիրակնօրեայ վարժարան:*

2. 1984 թ.-էն լոնսոնահայ բարերարներու նիւթական օժանդակութեամբ կը սկսի գործել *Լոնսոնի շաբաթօրեայ դպրոցը*, ուր ուսուցումը կ'իրականացուի արեւելահայերէն եւ արեւմտահայերէն:

3. 1985 թ.-էն 1991 թ. *Լոնսոնի (Քեսինգթօն) մէջ, կը գործէ Մարիցա Սողանալեան կիրակնօրեայ դպրոցը* նուիրատուութեամբ՝ բարերարուի Մարիցա Սողանալեանի: Դպրոցը կը հովանաւորուէր Նոր Սերունդ Մշակութային Միութեան Լոնսոնի մասնաճիւղի կողմէ:

4. *Գէորգ Թահթաւեան կիրակնօրեայ ազգային վարժարան* - Դպրոցի հիմնադրութեան մասին մեր քաղաք տեղեկութիւններուն համաձայն, 1977 թ. Հոկտեմբերին, Յարութիւն Այվազեանի ատենապետութեան օրով

կը ստեղծուի համայնքային եւ եկեղեցական Խորհուրդ մշակութային յանձնախումբ, որ իր առաջ դրած գլխաւոր հիմնախնդիրներէն մէկը եւ գերագոյնը կը հանդիսանայ լոնսոնահայ համայնքը օժտել Կիրակնօրեայ վարժարանով եւ զայն անուանել «Գէորգ Թահթաւեան Կիրակնօրեայ Ազգային

Վարժարան», ի պատիւ ազգային բարերար Գէորգ Թահթաւեանի³⁸:

Յանձնախումբը կը սկսի վարժարանի կազմակերպական աշխատանքներուն: Առաջնահերթ կը համարեն պատրաստել դասաւանդութեան ծրագիր (3-14 տարեկան աշակերտներուն համար), ուր ուսուցումը «պէտք էր» կատարուէր՝ արեւմտահայ եւ արեւելահայ բաժիններուն համար զուգահեռ, եւ իրականացուէր՝ նկատի ունենալով

- «աշակերտութեան պատրաստութեան մակարդակը,
- աշակերտներու մէկ հատուածի ոչ հայախօս ըլլալը,
- սփիւռքեան պայմաններու մէջ հասակ առած սերունդի իրայայտուկ դժուարութիւնը»³⁹:

Վարժարանը սկզբնական շրջանին՝ 1978-1979 թթ., գործած է Ս. Պետրոս եկեղեցոյ փոքր սրահին մէջ: 1979 թ., շնորհիւ Լոնտոնի Համայնքային Եկեղեցական խորհուրդի մշակութային մարմինին, վարժարանը կը տեղափոխուի «Աքթըն հայ սքուլ» անգլիական դպրոցի շէնքը:

Վարժարանը ունի ուսումնական քառամեայ (մանկապարտէզ՝ 3-5 տարեկան, նախապատրաստական՝ 5-7) եւ եօթնամեայ (առաջինէն իններորդ 7-14 տարեկանները) շրջաններ: Ուսմանական ծրագիրը իր մէջ կը ներառէ հայոց լեզու, հայոց պատմութիւն, կրօն, երգեցողութիւն առարկաները, որոնք կը

³⁸ Գէորգ Թահթաւեան Կիրակոսեայ Ազգային Վարժարանի, էջ 21:

³⁹ Գէորգ Թահթաւեան, էջ 22:

դասաւանդուին արեւմտահայերէն եւ արեւելահայերէն⁴⁰ (դասական եւ հայաստանեան ուղղագրութեամբ) մինչեւ իններորդ դասարան: Իններորդ կարգը աւարտելէ ետք, ուսանողը կը պատրաստուի հայոց լեզուի պետական քննութեան (GCE Olevel):

Վարժարանը 1979-1980 թթ.:

Վարժարանը ունի չափահաս օտարախօսներու համար արեւելահայերէն եւ արեւմտահայերէն դասարաններ: Դպրոցի մէջ կազմակերպուած է նաեւ Մօր եւ Մանկան (Mother and Toddler)⁴¹ բաժին:

⁴⁰ Նոյն տեղը:

⁴¹ <http://www.armenianschool.org.uk/index.html>:

Մեր քաղաժ տեղեկութիւններու համաձայն, վարժարանը իր դասագիրքերը ստացաժ է Հայաստանէն, Պարսկաստանէն, Ամերիկայէն եւ Վենետիկէն⁴²:

Հայրենիք-Սփիոռք յարաբերութիւններու շրջագիծէն ներս Լոնտոնի հայ համայնքի եւ յատկապէս կրթոձախի կապերը Հայրենիքի հետ առաւել սերտացաժ են 1980 թուականին, երբ Սփիոռքահայութեան հետ Մշակութային Կապի Կոմիտէի հրաւերով հնարաւորութիւն ընձեռուաժ է աշակերտական խումբեր, ամէն ամառ, իրենց պատասխանատու ուսուցիչներու ընկերակցութեամբ այցելելու Հայրենիք եւ վայելելու «հայրենի կառավարութեան հիւրընկալութիւնն ու գուրգուրանքը»⁴³:

Հայրենիք – համայնք – վարժարան յարաբերութիւններու սերտացման մէջ մեծ դեր ունեցաժ են 1983 թ. երջանկայիշատակ Վազգէն Ա. Ամենայն հայոց եւ 1997 թ. երջանկայիշատակ Գարեգին Ա. Ամենայն հայոց հայրապետներու հովուապետական այցելութիւնները, ինչպէս նաեւ՝ հայրենի մտաւորականներուն եւ արուեստագէտներուն⁴⁴:

36-ամեայ Թահթաեան վարժարանը, 2014 թուականի գարնան, կ'իրականացնէ «այնքան սպասուաժ վարժարանի գարնանային տեղեկատու»-ի առաջին համարի լոյս ընժայումը, բաղկացաժ 3 էջէ: Առաջին էջին վրայ կը կարդանք տնօրէնուհի Ռուզան Թաթուլեանի խօսքը՝ ուղղուաժ ծնողներուն եւ

⁴² Գէորգ Թահթաեան, էջ 22:

⁴³ Նոյն տեղը, էջ 48:

⁴⁴ Գէորգ Թահթաեան, էջ 49:

բարեկամներուն: Ան դպրոցի մասին խօսելով՝ կ'անդրադառնայ անոր սրբազան առաքելութեան. կը մէջբերենք. *«Իւրաքանչիւր դպրոց ունի իր իւրայատուկ դէմքը, Գ. Թահթաւեան Կիրակնօրեայ Ազգային Վարժարանում արեղծել ենք բարեկամական, միմեանց նկատմամբ հոգ փանող միջավայր, որը նպաստում է մեր երեխաների կրթութեանը և զարգացմանը: Վարժարանի որդեգրած կրթական ծրագիրը նպաստում է, որպէսզի մեր աշակերտները կարողանան հասնել իրենց կարողութիւնների առաւելագոյնին»*⁴⁵:

2014-2017 թթ. «Լրատու»-ն լոյս կը 10 թիով⁴⁶:

ՏԵՂԵԿԱՏՈՒ NEWSLETTER ԳԷՈՐԳ ԹԱՀԹԱՎԵԱՆ
ԿԻՐԱԿՆՕՐԵԱՅ ԱԶԳԱՅԻՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆ K TAHTA
ARMENIAN COMMUNITY SUNDAY SCHOOL Email:
info@armenianschool.org.uk armenianschool@hotmail.co.uk Website:
www.armenianschool.org.uk Տեղեկատու N1, Ապրիլ, 2014

Լրատու Newsletter

ԳԷՈՐԳ ԹԱՀԹԱՎԵԱՆ ԿԻՐԱԿՆՕՐԵԱՅ ԱՅԿԱՅԻՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆ
K TAHTA ARMENIAN COMMUNITY SUNDAY SCHOOL

Email: info@armenianschool.org.uk
armenianschool@hotmail.co.uk

Website: www.armenianschool.org.uk

⁴⁵ KTACSS_Newsletter 1

⁴⁶ «Լրատու», Լոստոն, թիւ 1, Ապրիլ 2014, 3 էջ; թիւ 2, Սեպտեմբեր 2014, 8 էջ; թիւ 3, Յունուար 2015, 6 էջ; թիւ 4, Ապրիլ 2015, 7 էջ; թիւ 5, Օգոստոս 2015, 9 էջ; թիւ 6, Յունուար 2016, 9 էջ; թիւ 7, Ապրիլ 2016, 7 էջ; թիւ 8, Յուլիս 2016, 8 էջ; թիւ 9, Ապրիլ 2017, 13 էջ; թիւ 10, Յուլիս 2017, 8 էջ:

2010 թուականին Հայաստանի Հանրապետության Սփիւռքի նախարարության եւ Համաշխարհային հայկական կոնգրեսի յայտարարած համահայկական մրցոյթին՝ «Հայապահպանութեան գործում ունեցած նշանակալից ատանդի համար» Լոնտոնի Գէորգ Թախթեան կիրակնօրեայ ազգային վարժարանը կը ճանչցուի, այլ դպրոցներու կողքին, **«Լաւագոյն հայկական կրթօջախ»** եւ կ'արժանանայ մրցանակի:

2015 թ. «Մանկական նկարների համայնական մրցոյթին» վարժարանը կ'արժանանայ «Շնորհակալագիր»-ի ՀՀ կրթութեան եւ գիտութեան նախարարութեան կողմէ:

2017 թ. ՀՀ Սփիւռքի նախարարութեան եւ Համաշխարհային հայկական կոնգրեսի կողմէ Լոնտոնի Գ. Թախթեան Ազգային վարժարանին կը շնորհուի երկրորդ կարգի «Դիպլոմ»: Վարժարանը շնորհիւ իր յանձնառու անձնակազմին կը շարունակէ իր հայապահպան գործը:

գ) ԳԵՐՄԱՆԻՈՅ ՀԱՅ ՀԱՄԱՅՆՔԸ

Գերմանիոյ տարածքը հայերուն ծանօթ եղած է Թ. դարու վերջը⁴⁷:

ԺԲ.-ԺԳ. դարերուն Գերմանիան երոպական առաջին պետութիւններէն էր, որ կապ սկսած է հաստատել Կիլիկեան Հայաստանի հետ՝ սկիզբ տալով հայ-գերմանական յարաբերութիւններու:

Պատմական աղբիւրները կը նշեն, որ ժամանակակից Գերմանիոյ, յատկապէս շարք մը քաղաքներուն մէջ, տարածքին հայերը բնակութիւն հաստատած են Թ.- ԺԵ. դարերուն⁴⁸:

Հայ առետրականներ, վաճառատուներ – գրասենեակներ ունէին՝ Սաքսոնիոյ, Բավարիոյ, Պֆալցի եւ այլ շրջաններու մէջ:

ԺԹ. դարու վերջը եւ Ի. դարու սկիզբը, մինչեւ 1915 թ., դէպի Գերմանիա գաղթ տեղի չէ ունեցած, թուրք – գերմանական յարաբերութիւնները յոյս չեն ներշնած հայերուն՝ բնակութիւն հաստատելու այդ շրջանները:

Գերմանիոյ հայ համայնքը համալրուած է Երկրորդ Աշխարհամարտէն ետք՝ Արեւմտեան Գերմանիոյ մէջ տնտեսութեան զարգացման գործընթացներուն զուգընթաց: Ղանալանեան կը նշէ, որ «"Երկրորդ աշխարհամարտի ժամանակ Հունաստանից 300-400 հայ բռնի տեղափոխվեց Գերմանիա: Նրանց անմիջական օգնություն ցուցաբերողներից էր Միսաք Թորլաքյանը":

⁴⁷ «Հայ Սփյուռք», էջ 139:

⁴⁸ Նոյն տեղը:

Նա գրում է. "Բոլորին գրնուած տեղերը ստուգեցինք, թէ ո՞ր են, որքա՞ն հեռու, քանի՞ հոգի եւ այլն: Եկանք Ռուսվալլը: Ամէնէն առաջ հագուար հաւաքեցինք եւ Վաղարշակ Դիլանեանի հետ դրկեցինք այս դժբախտներուն: Անցայ Պերլին, որպէսզի այս խեղճերուն վիճակը ներկայացնեմ մերիններուն: Դրօն Պերլին էր: Անմիջական աշխատանքն ու անհրաժեշտ դիմումները կատարուեցան եւ բոլորն ալ ազատեցան»⁴⁹:

Գերմանիոյ Հայոց Առաջնորդ Գարեգին Արք. Պեքճեանի տեղեկութիւններուն համաձայն, հայերը նախ կայք հաստատած են արեւելեան Գերմանիոյ Հալլը քաղաքը: Պերլինի մօտ գտնուող Փոցտամ քաղաքը եւս «կապուած է Հայերու անցեալին հետ»⁵⁰: Առաջնորդի վկայութենէն կ'իմանանք, որ ԺԹ. դարուն երիտասարդներ Հալլըի մէջ հայագիտութիւն ուսած են: Իսկ 2016-ի տուեալներով, տեղւոյն ամպիոնի վարիչը հայաստանցի բանասէր տիկ. Արմենուիի Արգարեանն է⁵¹:

1950-1974 թթ. Յունաստանէն դէպի Գերմանիա արտագաղթածներու թիւը կազմած է մօտ մէկ միլիոն մարդ: Անոնց մեծամասնութիւնը՝ 603.300 հոգի, մեկնած են Գերմանիա, 170.700-ը՝ Աւստրալիա, 124.000-ը՝ ԱՄՆ եւ 80.200-ը՝ Գանատա⁵²:

⁴⁹ *Ղանապատյան Տ.*, Սիյուքի ներքին տեղաշարժերը 1950-1980-ական թվականներին, Երևան, 2016, էջ 8:

⁵⁰ <https://horizonweekly.ca/en/82824-2/> Գերմանիոյ մէջ 70 հազար Հայեր կ'ապրին:

⁵¹ <https://horizonweekly.ca/en/82824-2/>, նոյն տեղը:

⁵² *Ղանապատյան Տ.*, նշ. աշխ., էջ 9:

Շթութկարթի հայ համայնքի ձեւաւորումը եւս տեղի ունեցած է Բ. Աշխարհաամարտէն ետք: Գլխաւորաբար ներգաղթած են Կ. Պոլիսէն: 1960-1980-ականներուն՝ Յունաստանէն, Լիբանանէն եւ Պարսկաստանէն:

Ուսումնասիրութիւնները ցոյց կու տան, որ 1945 թ. Սեպտեմբերին հազարէն անկի հայ տարագիրներ իրենց միջոցներով կը հաստատուին Շթութկարթի եւ արուարձաններու մէջ: Պարբերաբար այս շրջանի մէջ կ'աւելնայ հայ տարագիրներուն թիւը⁵³:

Եւ այսպէս, 1969 թուականին հիմնադրուած գերմանախօս երկիրներու Կեդրոնական կազմակերպութեան տրոհումէն ետք, կը ստեղծուի Գերմանիոյ Կեդրոնական խորհուրդը: Պերլինի, Մայնցի, Մինխէնի, Շթութկարթի, Քէօլնի, Ֆրանքֆուրթի, Համպուրկի եւ այլ քաղաքներու մէջ կը ձեւաւորուին հայ համայնքներ⁵⁴:

1975 թ. տուեալներով Գերմանիոյ հայ համայնքի զաւակները կեդրոնացած եղած են, առաւելաբար, մեծ քաղաքներուն մէջ, որոնց թիւը կը հաշուէր 5-7 հազար մարդ⁵⁵, գլխաւորաբար 90 % հարիւրը Թուրքիայէն եկած, որպէս հիւր աշխատողներ, *«որոնցից գրեթէ 70 % հարիւրը՝ թրքախօս են, ինչպէս նաեւ Պարսկաստանից եւ Մերձաւոր Արեւելքից»*⁵⁶:

⁵³ *Ղանալսանյան Տ.*, Տեղահանված Հայերի Փոխադրումը Ամերիկա Երկրորդ Աշխարհամարտից Հետո, «Էջմիածին» ամսագիր, ԺԲ. տարի, 2015, էջ 71:

⁵⁴ *Եագրճեան Գ.*, Սփիւռքահայ Քաղաքական Հոսանքներն ու Գաղութները Խորհրդային Գաղտնի Փաստաթուղթերու մէջ (1945-1991, ընտրանի), էջ 174:

⁵⁵ *Եագրճեան Գ.*, նոյն տեղը:

⁵⁶ Նոյն տեղը:

*Հայ համայնքի կեդրոնները իրենց թուապարկերներով
1975 թուականի տունայնքներով*

Համայնք	թիվ	Համայնք	թիվ
Միրնիսեն	5000 հայ	Հանովքը և Պրեմեն	300 հայ
Թանհաուզեն	80 հայ	Համպուրկ	4-500 հայ
Շթուրթկարթ	25 հայ	Պերլին	200 հայ
Քէօլն	1500 հայ	Ֆրանքֆուրթ	700 հայ

Եզրակացնելով՝ Երկրորդ Աշխարհամարտէն ետք Գերմանիա հաստատուողներու մեծ մասը արտագաղթած է Թուրքիայէն⁵⁷, Պարսկաստանէն, Լիբանանէն, Սուրիայէն⁵⁸ և նախկին ռազմագերիները Հայաստանէն:

⁵⁷ Գերմանիոյ հայութեան ստուար զանգուածը այստեղ եկած է Թուրքիոյ զանազան գաւառներէն և ծանօթ պատճառներով զրկուած էր տրվելու իր մայրենի լեզուն: Անոնք կրցան ծանր պայմաններու տակ շատ յաճախ գաղտնի կերպով պահպանել միայն իրենց քրիստոնէական հաւատքը և կապուածութիւնը մեր եկեղեցւոյ:

⁵⁸ «1965 թ. Սիրիայից արտագաղթել էր մոտ 20 հազար հայ: Նրանք տեղափոխվել էին Լիբանան, Հարավային Ամերիկա, Կանադա, Ավստրալիա, ինչպես նաև հայրենադարձվել: Ըստ Ա. Սանջյանի՝ «1960-1975 թթ. Սիրիայից Լիբանան էր տեղափոխվել մոտ 30-40 հազար հայ, որոնց մի զգալի մասը Լիբանանից տեղափոխվեց այլ երկրներ: Ըստ Հ. Թաքուշյանի՝ միայն Լիբանան արտագաղթած սիրիահայերի թիվը 60 հազար էր: 1969 թ. Լիբանանում ԽՍՀՄ դեսպանության տեղեկանքի համաձայն՝ այստեղ կար վերջին շրջանում հաստատված 30 հազար սիրիահայ: Թերևս, Սիրիայից Լիբանան արտագաղթած հայերի թիվը կազմել է շուրջ 30-40 հազար, որոնց մի մասը, սակայն, արտագաղթել է այլ երկրներ: Բացի Լիբանանից, ԱՄՆ-ից, Կանադայից, Ավստրալիայից 6, Քուվեյթից, Ֆրանսիայից սիրիահայերը արտագաղթեցին նաև Լիբիա, Գանատա, Հունաստան, Արգենտինա, Բրա-

Ղանապանեան կը նշէ, որ «1975-1990 թթ. քաղաքացիական պատերազմի ժամանակ Լիբանանը լքածների թիվը հաշվվում էր 990 հազար»⁵⁹: Այս իսկ պատճառով մեծ թիով լիբանանցիներ կը տեղափոխուին Աստրալիա, Ֆրանսա, Գերմանիա, Գանատա, ԱՄՆ, եւ Պարսից ծոցի երկիրներ:

1988 թ.-ի Դեկտեմբերի 7-ի երկրաշարժի հետեւանքով Սպիտակի աղէտեալներուն Գերմանիոյ համայնքը լուրջ աջակցութիւն ցոյց կու տայ: Կարելի չէ մոռնալ համայնքի օժանդակութիւնը, նաեւ Արցախին:

1989 թ. Գերմանիոյ հայերու ցուցաբերած օգնութիւնը համակարգելու նպատակով կը ստեղծուի Հայ օգնութեան կեդրոն⁶⁰:

1990-ական թուականներու առաջի կիսուն Գերմանիա կը ներգաղթեն բազմաթիւ հայեր՝ Յունաստանէն, Ապխազիայէն, Վրաստանէն, Ատրպէյճանէն եւ ԽՍՀՄ-ի այլ հանրապետութիւններէն⁶¹:

Մինչեւ 1990 թ. Գերմանիա թեմ չէ ունեցած: Համայնքային կեանքը դեկավարուած է եկեղեցական եւ մշակութային կազմակերպութիւններով: 1961 թուականէն սկսեալ ուսման նպատակով այդտեղ այցելող արեղաները, որպէս հոգեւոր հովի-

գիլիա, Ուրուգվայ, Վենեսուելա, Մեծ Բրիտանիա, Գերմանիա, Նիդերլանդներ, Շվեդիա, Ավստրիա, Իտալիա, ԱՄԷ, Բահրէյն, Կիպրոս»: Տե՛ս *Ղանապանյան Տ.* Սփյուռքի ներքին տեղաշարժերը 1950-1980-ական թվականներին, Երևան, էջ 132:

⁵⁹ *Ղանապանյան Տ.*, նշ. Աշխ., էջ 86:

⁶⁰ «Հայ Սփյուռք», էջ 140: Նաեւ <http://armdiasporamuseum.com/Գերմանիա/>:

⁶¹ «Հայ Սփյուռք», էջ 140:

ներ, լրացուցած են այդ բացը: Համայնքը եկեղեցի չունենալով արարողությունները երբեմն կատարուած են այլ եկեղեցիներու եւ երբեմն ալ սրահի մէջ: Բժ. Սարգիս Քէհեանէն կը պատմէ, որ 1960-ական թուականներուն Գարեգին արդ. Պէքճեան (յետագային թեմի առաջնորդ), որպէս ուսանող կը գտնուէր Գերմանիա: Իսկ եօթանասունական թուականներուն ուսման համար այնտեղ էր Գարեգին արդ. Ներսիսեանը (յետագային Գարեգին Բ. Ծայրագոյն Պատրիարք եւ Կաթողիկոս Ամենայն Հայոց), որոնք համայնքը իրենց շուրջ համախմբելով պատարագ մատուցած են քոյր եկեղեցիներու մէջ⁶²:

Գործող Հայաստանեայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցւոյ Գերմանիոյ թեմը կը կազմաւորուի 1991 թ., Վազգէն կաթողիկոսի կոնդակով: Առաջնորդանիստը՝ Քէօլսի Ս. Սահակ-Մեսրոպ եկեղեցին: Եկեղեցւոյ կից կը կազմուի Թեմական-Պատգամաւորական-Ժողով, որ Թեմի բարձրագոյն մարմինն է եւ իր մէջ կ'ընդգրկէ Գերմանիոյ մէջ գործող բոլոր եկեղեցական համայնքներէն ներկայացուցիչներ:

Գերմանիոյ հոգեւոր Առաջնորդի վկայութեամբ, «Գերմանիոյ մէջ պաշտօնապէս 15 հայկական եկեղեցական համայնքներ գոյութիւն ունին: Այդ համայնքներէն ոչ բոլորը ունին

⁶² Բժ. Սարգիս Քէհեանէն 1970-ական թուականներուն մասնագիտանալու նպատակով, Հալէպէն կը մեկնի Գերմանիա: Ան տարիներ շարունակ իր մասնագիտութեան կողքին վարած է Գերմանիոյ հայոց թեմի Թեմական խորհուրդի ատենապետի պաշտօնը: Ներկայիս կ'ապրի Քէօլս: Այս ուսումնասիրութեան գծով մենք հանդիպում ունեցանք Բժ.-ին հետ, 2017 Յունիսին, երբ ան պաշտօնական այցով կը գտնուէր Հայաստան:

իրենց հոգեւոր հովիւները. այդ պատճառով Գերմանիոյ թեմի հոգեւորականները ամէն շաբաթ կը շրջին եւ այցելութիւն կու տան համայնքներուն»⁶³:

Սրբազանիս համաձայն, Հանովրի, Պերլիսի, Հալլըի եւ Նիւրնպերկի մէջ կը գործեն հայ կեդրոններ: Կը ծրագրուի Քէօլնի մէջ հիմնել հայ մշակոյթի կեդրոն մը:

2003 թ. Գերմանիոյ հայերու թիւը շուրջ 30.000 էր⁶⁴:

2013 թ. ոչ պաշտօնական տուալներով՝ Գերմանիոյ մէջ կը բնակէին շուրջ 40 հազար հայ:

Առաքելական եկեղեցին կազմակերպած է ուրբաթօրեայ դասընթացքներ, որոնց «կը մասնակցին 25-30 երեխաներ, որոնք հոգեւոր հովիւի ղեկավարութեամբ կը սորվին երգեցողութիւն եւ ծիսակատարութեան տարրական օրէնքներ»⁶⁵:

Գերմանիոյ մէջ կը գործեն հասարակական, մշակութային եւ այլ կազմակերպութիւններ, որոնց մեծ մասը կը ղեկավարուի Գերմանահայոց Կենտրոնական խորհուրդի ու Գերմանիոյ հայոց առաջնորդարանի կողմէ:

Գերմանիոյ մէջ ամէնօրեայ հայկական վարժարաններ գոյութիւն չեն ունեցած: Մէկօրեայ վարժարաններ գործած են շարք մը հայկական համայնքներէն ներս⁶⁶, որոնց հիմնական նպատակը եղած է գերմանական վարժարաններուն մէջ սոր-

⁶³ <https://horizonweekly.ca/en/82824-2/>:

⁶⁴ Նոյն տեղը:

⁶⁵ Նոյն տեղը:

⁶⁶ «Հայ Սփյուռք», էջ 143:

վող հայորդիներուն մէջ վառ պահել մայրենի լեզուի եւ կրօնի դասաւանդութիւնը⁶⁷:

Գերմանիոյ մէջ հայերու թիւը ներկայիս շուրջ 50.000-60.000 է:

⁶⁷ Նոյն տեղը:

դ) ՊՈՒԼԿԱՐԻՈՅ ՀԱՅ ՀԱՄԱՅՆՔԸ

Պուլկարիոյ տարածքին հայերու առաջին խումբերը յայտնուած են Ե. դարու 2-րդ կիսուն: Է. դարու կիսուն Պարսկաստանի եւ Բիզանդիայի միջեւ ծագած պատերազմներու հետեւանքով հայ նախարարներէն ոմանք իրենց զօրքով կ'անցնին բիզանդացիներու կողմը եւ կը տեղափոխուին Պալքաններ, Թրակիա եւ Մակեդոնիա:

Հայ պատմիչները կը վկայեն, որ այս ժամանակաշրջանին Ֆիլիպպոպոլսի /այժմ Փլովտի/ ամրոցի պահակախումբը բաղկացած էր մեծ մասամբ հայ զօրականներէն⁶⁸:

Պուլկարիոյ հայերը կայուն համայնք եղած են, որոնք տարիներ շարունակ պահպանել են ինքնութիւնը, լիովին համարկուած /ներգրաւուած/ են պուլկարական հասարակութեան եւ մասնակցած հասարակական կեանքի բոլոր ոլորտներուն:

1912 թ. պատերազմին, զոր Պալքանեան ժողովուրդները կը մղէին թուրքերու դէմ, մասնակցած են նաեւ հայերը: Պուլկարիոյ մէջ գտնուող ժողովրդական հերոս Անդրանիկը կամաւորական վաշտով կը մասնակցի ռազմական գործողութիւններուն: Վաշտի կազմակերպման եւ մարտական գործողութիւններու ղեկավարներէն էր Գարեգին Նժդեհը:

Պատմականօրէն պուլկարահայերը յայտնի եղած են որպէս հմուտ արհեստավորներ:

⁶⁸ <http://bulgaria.mfa.am>: «Հայ Սփյուռք», էջ 124:

1940-ականներուն Պուլկարիոյ մէջ լոյս կը տեսնէ աւելի քան 50 հայկական թերթեր եւ ամսագիրեր, կը գործեն Սփիւռքի ազգային կուսակցութիւններն ու հայկական կազմակերպութիւնները: Հետզհետէ Պուլկար հասարակութեան մօտ կը սկսի հետաքրքրութիւնը հայկական մշակոյթի հանդէպ: Հայ հեղինակներու գործերը կը սկսին տպագրուիլ պուլկարերէն լեզուով:

Մինչեւ 1945 թ. Պուլկարիոյ հայ համայնքի թիւը տարբեր տուեալներով եղած է շուրջ 35 հազար⁶⁹ մեծ մասը տեղակայուած քաղաքներուն եւ գիւղական շրջաններուն մէջ: Սակայն քննարկուող ժամանակահատուածին Պուլկարիոյ «հայկական ազգային փոքրամասնութիւններուն կատարած մարդահամարի տուեալներով, կը նշէ Ղանալանեան, 25-26 հազար հայ⁷⁰:

Հայերու դրութիւնը Պուլկարիոյ մէջ աստիճանաբար անկում կ'արձանագրէ, եւ պատճառ կը հանդիսանայ արտագաղթի՝ 1946 թ.-ին երկրէն ներս հաստատուած ամբողջատիրական վարչակարգի հետեւանքով. Ինչ որ արտագաղթի պատճառներէն մին կարելի էր համարել: Արտագաղթի պատճառներէն էր նաեւ երկրէն ներս տիրող տնտեսական տագնապը:

⁶⁹ Բնակչութեան 9 հազարը՝ Փլովտիւի, 5 հազարը՝ Վառնայի, 4 հազարը՝ Սոֆիայի, 4 հազարը՝ Պուրգասի, 4 հազարը՝ Ռուսէի, 2 հազարը՝ Շումենի, 2 հազարը՝ Սլիվենի եւ այլ քաղաքներուն մէջ: Տե՛ս *Ղանալանյան Տ.*, Սփյուռքի ներքին տեղաշարժերը, էջ 53:

⁷⁰ Նոյն տեղը:

Մեծ Հայրենադարձության տարիներուն՝ 1946-1948 թթ. Պուլկարիայէն Հայաստան ներգաղթած են շուրջ 5.000 հայ⁷¹:

Քառասունական թուականներու երկրորդ կիսուն Պուլկարիոյ մէջ նոր վարչակարգի հաստատումով, ինչպէս նշեցինք, աստիճանաբար կը սաստկանան ազգային փոքրամասնութիւններու հանդէպ ճնշումները, կը կասեցուի հայկական կառոյցներու գործունէութիւնը: Դպրոցները պետութեան ենթակայութեան տակ կը գտնուին, ուր դասաւանդութիւնը տեղի կ'ունենար պարտադիր միասնական պետական ծրագիրով, այլ խօսքով՝ ենթարկուիլ պետական ուսումնակրթական համակարգին: Այս կը խօսի այն մասին, որ այս համակարգի կիրառումով պիտի սահմանափակուէին հայերէնի դասաժամերը. հայերէնը իր տեղը պիտի զիջէր պուլկարերէնին:

1950-ական թուականներուն պուլկարահայերը կը սկսին արտագաղթել դէպի Հարաւային Ամերիկա, Արժանթին, Վենեսուելա: Պուլկարահայերէն ոմանք կը մեկնին նաեւ Լիբանան⁷²:

Հակառակ սահմանափակումներուն, սակայն, Պուլկարիոյ եկեղեցական թեմը եւ թեմական վարչութիւնը կը շարունակեն ծառայել՝ վարելով միայն համայնքի հոգեւոր գործերը:

Նշենք, որ մինչեւ 1960-1961 թթ. Պուլկարիոյ շարք մը քաղաքներուն մէջ արդէն կը գործէին հայկական դպրոցներ: Հայկական ութամեայ վարժարաններ կը գործէին՝ Փլովտիի

⁷¹ «Հայ Սփյուռք», էջ 127:

⁷² Տե՛ս *Ղանապանցան Տ.*, նշ. աշխ. էջ 57:

(582 աշակերտ), Սոֆիայի (190 աշակերտ), Ռուսէի (300 աշակերտ) մէջ: Իսկ քառամեայ վարժարաններ կը գործէին Պուլկարիոյ այլ քաղաքներուն մէջ⁷³:

1961 թ.-ին, սակայն, կը փակուին բոլոր քաղաքներուն հայկական դպրոցները բացի Փլովտիւն: «...1961 թուին հակառակ գաղութիս բուն բողոքներուն հաշուեյարդարի ենթարկեցին հայ դպրոցները, բացի Փլովտիւի վարժարանէն, որը սակայն լոկ անուանապէս հայկական է, քանի որ հոն բոլոր առարկաները պուլկարերէն լեզուով կը դասաւանդուին: Այս կերպով գաղութիս գոյութիւնը վտանգող ահաւոր հարուած մը սրացանք, որ ամլութեան կը դարձապարտէ նոր սերունդը հայ մեծացնելու համար թափուած ջանքերը»⁷⁴: Կը քանդուին մշակութային յուշարձաններ ներկայացնող հայկական եկեղեցիները: Բոլոր հայկական կազմակերպութիւնները կը բաժնուին, կը դադրին թերթերն ու ամսագիրները: Այդ ժամանակահատուածին շատեր կը մտածեն արտագաղթել դէպի այլ երկիրներ, ուր կար ազատ խօսքի իրաւունք եւ մարդու իրաւունքներու պաշտպան կազմակերպութիւններ:

Ղանալանեան կը նշէ, որ համայնքը հետզհետէ պիտի ստուարանայ «1966-1988 թթ.»⁷⁵:

⁷³ Նոյն տեղը, էջ 61: «Բուրգասում (110 աշակերտ), Սլիվենում (48 աշակերտ), Հասկովոյում (23 աշակերտ), Կոլարովգրադում (22 աշակերտ)»:

⁷⁴ Տե՛ս *Ղանալանյան Տ.*, նշ. աշխ. էջ 61:

⁷⁵ Տե՛ս նոյն տեղը, էջ 55:

Այսպիսով, 1944-1989 թթ. հակառակ Պուկարիոյ մէջ տիրող քաղաքական - տնտեսական ու ընկերային վերիվայրումներուն հայ համայնքը կրցաւ այդ յորձանուտէն դուրս գալ եւ 1990 թ.-էն ետք վերակազմակերպել իր համայքային կեանքը:

1990 թ. քաղաքական փոփոխութիւնները առաւել բարենպաստ պայմաններ ստեղծեցին, վերացան որոշ արգելքներ. վերսկսան գործել շարք մը հայկական կազմակերպութիւններ՝ Հայկական Բարեգործական Ընդհանուր Միութիւնը (ՀԲԸՄ), Հայ Օգնութեան Միութիւնը (ՀՕՄ), Հայ Մարմնակրթական Ընդհանուր Միութիւնը (ՀՄԸՄ) սկստուտական կազմակերպութիւնը, Համազգային Հայ Կրթական եւ Մշակութային միութիւնը, երգչախումբեր, թատերախումբեր եւ այլն: Սոֆիայի, Փլովտիի եւ Ռուսէի հայկական վարժարանները կը վերաբանան իրենց դռները եւ կը «վերականգնուի արեւմտա-

հայերէնի ուսուցումը», փոքրաթիւ համայնքներէն ներս կեանքի կը կոչուին շաքաթօրեայ եւ կիրակնօրեայ դպրոցներ:

Յաջորդաբար լոյս կը սկսին տեսնել բազմաթիւ թերթեր՝ հայերէն եւ պուլկարերէն լեզուներով:

Հայաստանի անկախացումէն ետք, բազմաթիւ հայեր Հայաստանի Հանրապետութենէն կը գաղթեն Պուլկարիա, որոնք համեմատաբար կը հաստատուին՝ Սոֆիայի, Փլովտիի, Վառնայի, Պուգրասի եւ Ռուսէի մէջ⁷⁶:

2014 թ. Սեպտեմբերին կը նշուի Փլովտիի Վիքթորիա եւ Գրիգոր Թիթիւնճեան վարժարանի հիմնադրութեան 180 ամեակը: Այս առթիւ ՀՀ Սփիւռքի նախարար՝ Հ. Յակոբեան իր շնորհաւորական խօսքով հանդէս կու գայ համայնքի ազգայիններուն: Պատմական ակնարկով կը ներակայացնէ վարժարանի անցեալը՝ առաւել կը կարելորէ վարժարանի դերը համայնքի կեանքէն ներս: «Փառաւոր պատմութիւնը վկայութիւնն է նաեւ դպրութեան այս օճախի բոլոր ժամանակներու ռահիվիրաներու՝ ուսուցիչներու նուիրական աշխատանքին, որու շնորհիւ հազարաւոր հայ պատանիներ ու աղջիկներ ստացած են ոչ միայն հարուստ գիտելիքներ, այլեւ ամրապնդած իրենց ինքնութիւնը: Վարժարանի շնորհիւ է նաեւ հայը հայ մնաց հայրենիքէն դուրս՝ իր հոգիին եւ սրտին մէջ վառ պահելով Մայր հայրենիքի սէրն ու տեսլականը»⁷⁷:

⁷⁶ Մինասյան Է., Հայ-Բուլղարական հարաբերությունները 1991-2008 թթ., Հայաստան – Բուլղարիա, Անցյալը, ներկան և ապագան, գիտաժողովի զեկոյցների ժողովածու Երևան, 2009, էջ 49:

⁷⁷ <http://hayernaysor.am/cl/archives/date/2014/09/01:>

Փլովտի / Ֆիլիպե/

Փլովտիւր Պուկարիոյ երկրորդ մեծ քաղաքն է: Սոֆիայէն 150 քմ. դէպի հարաւ-արեւելք գտնուող «կարմրատանիք քաղաքը» մեծ նշանակութիւն ունեցած է երկրի տնտեսական կեանքէն ներս:

ԺԲ. դարուն այստեղ գոյութիւն ունեցած եւ գործած է հայկական վանք: Գրուած են ձեռագիր մատենաներ: ԺԹ. դարու երկրորդ կիսուն «Փլովտիւսիայ գաղութը ներամփոփ կեանք կը վարէ»⁷⁸:

1675 թ. կը կառուցուի Ս. Գեորգ եկեղեցին: 1828 թ. կը վերանորոգուի եկեղեցին, որու կողքին կը հիմնուի Փլովտիւի դպրոցը, որ ոչ միայն Փլովտիւի հնագոյններէն է, այլեւ Պուկարիոյ միակն է: 1834 թ. կը դառնայ Ազգային վարժարան եւ կը գործէ մինչեւ 1976 թ.:

Սկիզբը կը գործէր մինչեւ 4-րդ դասարան, ուր կրթութիւն կը ստանային միայն տղաներ: Հիմնադրութենէն ուղիղ մէկ դար ետք այստեղ կը ձեւաւորուի նաեւ աղջիկներու դպրոց: 1926 թ. մասնագիտութեամբ իրաւաբան եւ դպրոցի խորհուրդի նախագահ Վաքինակ Հայրապետեան միացնելով երկու դպ-

⁷⁸ http://www.ysu.am/files/16Jakob_Kilekean.pdf: Կիլիկեան Յ. /Բուլղարիա/, Պուկարահայ առաջին ընթերցարանի՝ «Գրասիրաց» եղբայրութեան 110-ամեայ գործունէութեան ուղին, «Բանբեր Երևանի Համալսարանի» 2 (83), Երևան, 1994, էջ 140-146/:

րոցը, կ'արձանագրէ, որպէս նախնական (հաւանաբար տարական դպրոց – Ա. Ֆ.) դպրոց⁷⁹:

1942 թուականին Վիքթորիա եւ Գրիգոր Թիթինճեան ընտանիքները կը կառուցեն եկեղեցոյ շէնքը եւ կը նուիրեն համայնքին, ուր տեղակայուած էր հայկական դպրոցը: 1944-ին դպրոցը կը վերանուանուի կոմունիստական շարժման առաջնորդներէն Ստեփան Շահումեանի անունով:

Կառավարութեան որոշմամբ հայկական դպրոցը 1976 թ. կը փակուի, սակայն 1990 թ. ժողովրդավարական փոփոխութիւններէն ետք կը վերաբացուի եւ կը վերանուանուի բարերարներուն անունով: Հայերէնի ուսուցչուի Վիքթորիայի Ներսիսեանի վկայութեամբ. «Փլովտիւի Ստեփան Շահումեան դպրոցը փակուած է 1976 թ.: 1990 թ. վերականգնուեցաւ եւ բարերարներու անունով կոչուեցաւ Վիքթորիա եւ Գրիգոր Թիթինճեան դպրոցը»: Մեծ խանդավառութեամբ տեղի կ'ունենայ բացման հանդիսութիւնը: Վիքթորիայի համաձայն «համայնքի ծերունիները կը համբուրէին դպրոցի պատերը»:

Վիքթորիա 1990-1994 թթ. դպրոցէն ներս կը դասաւանդէ միայն հայերէն:

Վերջի տարիներուն հայոց լեզուի ուսուցումը ընդգրկուած է միայն միջնակարգ դպրոցներու եւ քանի մը պուկարական պետական դպրոցներու պետական ծրագրին մէջ՝ շաբաթական 2 ժամ (Սոֆիայի եւ Փլովտիւի մէջ), իսկ հայկական դպրոցներ

⁷⁹ <http://www.armenianchurch-bg.com/>:

որպես այդպիսին փաստօրէն գոյութիւն չունին, միայն Բուրգասի եւ Վառնայի մէջ կը գործեն կիրակնօրեայ դպրոցներ:

Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Գարեգին Բ.-ի բարձր տնօրինութեամբ 2011 թ. Մարտի 1-ի որոշմամբ Պուլկարիոյ Հայոց թեմի Առաջնորդական Տեղապահ կը նշանակուի վրդ. Տէր Արգար Յովակիմեանը:

2015 թ. Յունիսին Պուլկարիոյ Հայոց թեմի առաջնորդ կ'ընտրուի Տ. Իսահակ վրդ. Պօղոսեանը:

320.000 բնակչութենէն, 2016 թ. տուեալներով, Փ.-ի մէջ կ'ապրի 6.000 հայ: Փոքրերու համար այստեղ կը գործեն շաբաթօրեայ «Արեւիկ» մանկապարտէզը, ուր առաջին հերթին կը սորվին Տէրունական աղօթքն ու ազգային երգեր:

3-րդ հայաշատ քաղաքը Վառնան է: 4.500 հայ կ'ապրէր 2013 տուեալներով: Վառնայի հայկական դպրոցի շէնքը վերջի տարիներուն սկսած է գործել միայն շաբաթ օրերը, ըստ պետական պահանջներուն, տրամադրուած հայերէնի ուսուցման համար: Հայերէնի դասերուն կը յաճախեն բոլոր փափաքողները անկախ տարիքի: Ըստ Վարդուիի Խաչիկեանի՝ Վառնայի շաբաթօրեայ հայկական դպրոցի ուսուցչուհիի, «սիրով կը սորվին հայերէնը, հետաքրքիր է իրենց համար: Բայց դժուար է: Պուլկալերէն լեզուին նմանութիւն չունի եւ դրանով կը դժուարանան լեզուն եւ որոշ հնչիւններ կը դժուարանան արտասանել, յատկապէս հ-ը հնչիւնը՝ խ-ը: Արեւմտահայերէնի հնչիւնաբանութիւնը քիչ մը դժուար է, բայց կրնան յաղթահարել ժամանակի ընթացքին»:

Արդ, Պուկարահայ համայնքը երկարակեաց է: Ան մինչ օրս
կը շարունակէ գոյատեւել:

Երկրորդ գլուխ

ԱՐԵՒՄՏԱՀԱՅԵՐԷՆԻ ԱՌԿԱՅ / ԱՐԴԻ ԼԵԶՈՒԱՎԻՃԱԿԻ ՆԵՐԿԱՅԱՅՈՒՄԸ ՀԱՄԱՁԱՅՆ ՆԵՐԿԻՐՆԵՐՈՒ ԵՒ ՀԱՄԱՅՆՔՆԵՐՈՒ (հանրալեզուաբանական քննություն)

ա) Ֆրանսա

Ֆրանսայի մէջ (մասնատրապէս Լիոն) գործող հայկական համայնքներու լեզուավիճակներու նկարագրութեան անցնելէ առաջ կը կարելորենք մեջբերում կատարել այդ երկիրի մէջ տասնամեակներ շարունակ արեւմտահայերէն դասաւանդող եւ երկրի լեզուավիճակը մանրամասնօրէն ուսումնասիրած հմուտ հետազոտող - մանկավարժ Նորա Պարութեանի *«Արեւելահայ աշակերտներու համարկումը արեւմտահայերէն դասաւանդող ֆրանսահայ դպրոցական հասարակութիւններու մէջ. նոր մարտահրաւէր-մանկավարժական մօտեցումներ»* գիտական հետազոտութենէն. *«Թէեւ մեր ուսումնասիրութեան աղբիւրը ֆրանսահայ ամէնօրեայ վարժարաններն են, եւ կարարուած նկարողութիւններն ու հասարակումները կը բխին ֆրանսահայ միջնակարգ դասարաններու իրականութենէն, սակայն կը յուսանք որ մեր փորձառութիւնն ու մինչեւ օրս շարունակուող փորձարկումները կարենան գոնէ ընդհանուր խորհրդածութեան մղել յարբեր գաղութներու մէջ նոյն*

միտահոգութիւնն ունեցող մանկավարժները, ու հասնիլ հասարակ յայտարարի մը»⁸⁰:

Այս ընդհանուր, ընդհանրական միտքը կարմիր գիծի պէս կ'անցնի հետազոտուող բոլոր համայնքներու ղեկավարներէն ստացած նիւթերուն մէջ, որ խորհելու առիթ կու տայ, եւ որուն մենք պարբերաբար կ'անդրադառնանք:

Սկսինք Ֆրանսայէն.

Ֆրանսայի հայ համայնքը, սկիզբէն ի վեր ըլլալով աշխարհի ամենահայաահոծ համայնքներէն մէկը (իսկ ներկայիս աշխարհի մէջ գոյութիւն ունին 837 հայկական գաղութ - համայնքներ)⁸¹, այսօր կը կազմէ մօտաւորապէս 700.000 հոգի, որոնցմէ 400. 000-ը⁸² Ֆրանսա ծնած են: Ատոնք չորս սերունդներու ներկայացուցիչներ են, որոնք հանրալեզուաբանական առումով խիստ խայտաբղետ պատկեր կը ներկայացնեն. **առաջինը՝** Մեծ եղեռնէն մազապուրծ եղած աւագ սերունդը, աւանդական հայ ընտանեկան ուսում ստացած ըլլալով, լաւագոյնս տիրապետելու է արեւմտահայերէնին, սակայն չէ կիրառած, մնացել է լուռ, անհաղորդ, զայն չէ

⁸⁰ Նորա Պարութեան, «Արեւելահայ աշակերտներու համարկումը արեւմտահայերէն դաստանդող ֆրանսահայ դպրոցական հաստատութիւններու մէջ, նոր մարտահրաւիր – մանկավարժական մօտեցումներ, Փարիզ-Ֆրանսա 24 Յունուար 2016:

⁸¹ Տուեալները քաղած ենք Սփիւռքի նախարարութեան մէջ 2017 թ. Ապրիլի 21-ին կայացած «Պատմում են Յեղասպանութիւնը վերապրածներու շառաւիղները» խորագրով միջոցառումին ՀՀ Սփիւռքի նախարար Հ. Յակոբեանի ելոյթէն:

⁸² Այս տեղեկութիւնները մեզի փոխանցած է Սրբոսի Մարագեանը:

փոխանցած իր գաւակներուն, յաջորդ՝ **երկրորդ** սերունդին, քանի որ գաղթած երկրին պայմանները թելադրած են նմանիլ տեղացիներուն, տուեալ երկիրի լիարժէք քաղաքացի ձեւաւորուած՝ ուսում ստանալու, մասնագէտ դառնալու եւ յետագայ կեանքը ըստ արժանւոյն շարունակելու համար (ըստածի փայլուն ներկայացուցիչներն են Շարլ Ազնաւուրը, Միշէլ Լեկրանը, Անրի Վեռնոն եւ շատ ուրիշներ): Վերջիններու մէկ մասը հասկցեր է հայերէնը՝ մասամբ ընտանիքի մէջ գործածելու շնորհիւ, իսկ իրենց յաջորդող երրորդ ու չորրորդ սերունդը արդէն կամ միայն հասկցեր եւ չէ խօսած (**մեծամասնութիւնը**), կամ խօսած, բայց գրել – կարդալ չէ իմացեր (**փոքր տոկոսը**), կամ ալ գիրերը ճանչցած, բայց վարժ չեն կարդար (**շատ փոքր տոկոսը**)⁸³:

Ստոյգ եւ հնարաւորինս լիարժէք պատասխաններ ակնկալելու նպատակով մենք կազմեցինք հարցաշար՝ հանրալեզուաբանական մօտեցումով, որ էլ-նամակով ուղարկեցինք նշուած երկիրներու համայնքներու ղեկավարներուն, եւ որ ընդհանուր առմամբ հետեւեալ տեսքը ունի.

⁸³ Այս մասին կարելի չէ ստոյգ պատկեր մը ունենալ, քանի որ նման հետազօտութիւն կատարուած չէ մինչեւ օրս: Այս բացը կ'աշխատին լրացնել դոկտոր Ա. Տօնապետեանի գլխաւորած խումբը, Anaid Donabédian, Inalco/IRD Anke al-Bataineh, Inalco, L'arménien occidental en France: dynamiques actuelles, Paris Octobre 2014, p. 18:

Հարցաթերթիկ

1. Հայ համայնքի թուային կազմը (քանի՞ հոգի են),

2. Տարիքային. հայ համայնքի տարիքային պատկերը՝ առագ, միջին եւ նոր սերունդի ներկայացուցիչներուն նկարագիրը (տոկոսային).

3. Ընտանիքի հաղորդակցման լեզուն՝ հայերէն, օտարալեզու, թէ՞ խառնարնոյթ,

4. Կրթութիւնը, վերը նշուած սերունդներէն իրաքանչիւրը՝ առագ, միջին եւ նոր սերունդ, ի՞նչ կրթութիւն ունի (հայկական, թէ՞ օտարալեզու. եթէ հայկական, ապա՝ ամէնօրեայ, կիրակնօրեայ, երկօրեայ),

5. Կրթական օճախներու բնոյթը. կրթօճախը ամէնօրեա՞յ է, կիրակնօրեայ, երկօրեայ,

6. Դասարանի աշակերտներու թիւը եւ տարիքը. բոլորը նոյն տարիքի՞ են,

7. Ուսուցիչներու կրթական մակարդակը՝ բաւարա՞ր է, թէ անբաւարար. ի՞նչ կրթութիւն ստացած են եւ ո՞ր (պարբերաբար կը կատարելագործուի՞ն, եւ ո՞ր),

8. Դասագիրքերու առկայութիւնը (ո՞ր համայնքի մէջ ինչ դասագիրքերով կ'առաջնորդուին. այս գործընթացը կը վերահսկուի կամ կը կարգաւորուի՞ որեւէ մարմինի կողմէ), այլ առարկաներ եւս կը դասաւանդուի՞ն հայերէն,

9. Երկլեզուութեան բնոյթը.

ա) հաւասարաչափ կը տիրապետեն երկու լեզուներուն,

բ) ո՞ր լեզուն կը գերադասէ եւ ի՞նչ չափով,

գ) լեզուամերածողությունը ո՞ր լեզուով է,

10. Հերաքրքրություն կամ շահագրգռություն կա՞յ մայրենիին տիրապետելու. վերջինս հեռանկար ունի՞,

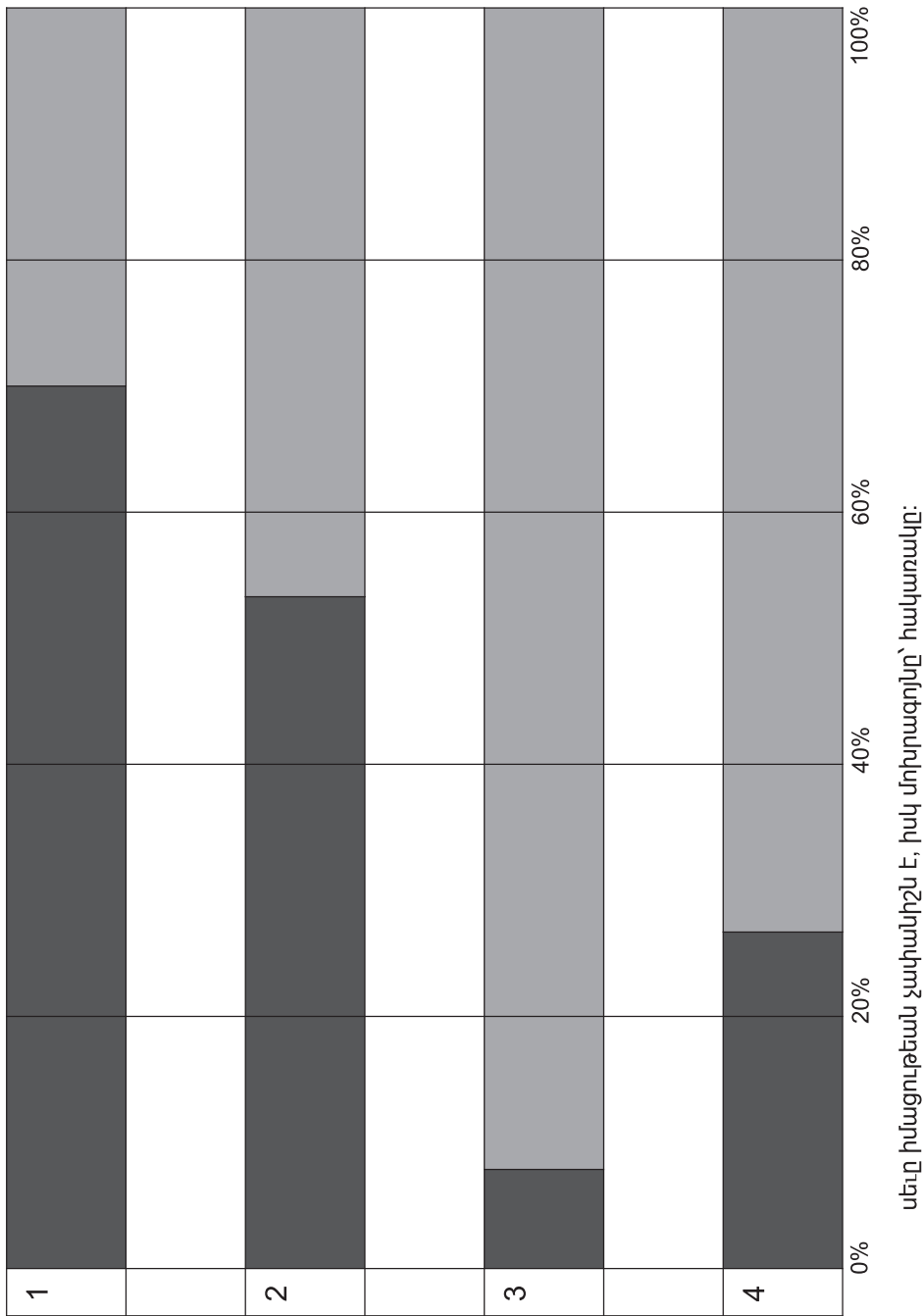
11. Ինչ արգելքներ կան մայրենիին տիրապետելու ճանապարհին:

Անշուշտ, նշուած հարցերով չենք սահմանափակուած. իրաքանչիւր ճշգրիտ պարագային՝ կախուած հարցումին մասնակցողի իրազեկութենէն, առաջադրուած են այլ հարցեր եւս:

Այսպէս, քրանսահայերու **ընտանիքի հաղորդակցման լեզուն** մեծամասնութեամբ քրանսերէն է, մանաւանդ նոր սերունդի ներկայացուցիչներուն եւ Ֆրանսա ծնած հայորդիներուն մօտ: Աւագ սերունդը թրքերէն կամ արաբերէն կը խօսի: Իսկ միջին սերունդի մօտ խառնաբնոյթ խօսակցութիւնը կը տիրապետէ:

Միջին սերունդը աշխատանքային ասպարէզին համաձայն եռալեզու է, այսինքն՝ քրանսերէնը «վատ» գիտէ, բայց կը գործածէ նաեւ հայերէն եւ թրքերէն կամ հայերէն եւ արաբերէն, իսկ նոր սերունդի ներկայացուցիչները քրանսերէնի լիարժէք կը տիրապետեն. բարձրագոյն ուսում ստացած են (աղջիկներու զարգացման մակարդակը համեմատաբար տղամարդոց, աւելի բարձր է): Աղիւսակի միջոցով ներկայացնելու պարագային վերը ըսուածը հետեւեալ պատկերը կ'ունենայ⁸⁴.

⁸⁴ Սիլվի Մարագեանի՝ Ֆրանսայէն, փոխանցած տեղեկութիւնները 25 Ապրիլ 2017 թ.:

Արեւմտահայերէնին տիրապետելու աստիճանը ուղղակի֊
օրէն կապուած է մայրենիի կրթական համալիրի բնոյթէն.
միօրեայ ուսուցման պատճառով հայերէնի մակարդակը մակե֊
րեսային կը մնայ: Ամէնօրեայ հայկական եօթը վարժարան֊
ներու մէջ միայն 2.000 հոգի կ'ուսանի, այսինքն՝ կան երկու
տեսակ կրթօճախներ.

1. միօրեայ դասընթացքներն են, որ շաբաթ օրերը երկու
ժամ կը տեւէ եւ տարբեր տարիքի եւ մակարդակի տղոց համար
է: Ասոնք ֆրանսահայ միութիւններու ու եկեղեցիներու կողմէ
կ'առաջարկուին,

2. ամէնօրեայ հայկական դպրոցներն են, որ պետական
ծրագիրի համաձայն ուսում կ'առաջարկեն:

Միօրեայ դասընթացքներու պարագային աշակերտները,
տարիքի համաձայն, երկու խումբերու կը բաժնուին: Կրտսեր
տարիքի երեխաներ՝ 6-էն - 10 տարեկան ու միջին տարիքի
երախաններ՝ 10-էն 16 տարեկան: Իսկ ամէնօրեայ դպրոցները,
մանկապարտէզ, նախակրթարան, քոլէճ եւ լիսէի բաժինները
ունենալով, տարբեր տարիքի աշակերտութեան ուսում կը
ջամբեն, երկլեզու դասաւանդութեամբ: Դասարաններու
աշակերտութեան թիւը դպրոցներու համաձայն կը տարբերի
մօտ 15 հոգի կ'ուսանի լսարանի մէջ:

Ուսուցիչները, որոնք միօրեայ վարժարաններու մէջ կը
պաշտօնավարեն, համալսարանի որեւէ ճիւղէն շրջանաւարտ
եղած, հայախօս հայուհիներ են: Դպրոցները պաշտօնավարող
ուսուցիչները Ֆրանսայի կրթութեան նախարարութեան կողմէ

նշանակուած են, իսկ հայերէնի մակարդակը կը գնահատուի յատուկ հայ մանկավարժներու կողմէ. ներկայիս պր. Կարապետ Տազէսեանն է պատասխանատու մանկավարժը⁸⁵:

Միօրեայի դասագիրքը Գանատա տպուած «Հայերէնի Գիրքս առաջինէն վեցերորդ դասարաններ (1-2-3-4-5-6)» Շաքէ Մելքոնեան-Մինասեան⁸⁶: Գործածուած դասագիրքերը կը տարբերին դպրոցէ դպրոց: Շատ անգամ տպուած ու առօրեայ նիւթերով ճոխացած յատուկ ծրագիրներ կը յատկացուին աշակերտներուն: Վարժարանները տնօրէնին առաջնորդութեամբ կազմուած ուսուցչաց յանձնախումբով եւ աշակերտներու ծնողներու կողմէ կազմուած տիկնանց յանձնախումբով կ'որոշեն ու կը կարգաւորեն յատուկ ծրագիրներ եւ առարկաներ դասընթացքներու նկատմամբ:

Ֆրանսերէնին կը տիրապետէ, գերադասելով հայերէնի գործածութիւնը նոյնիսկ վարժարաններէն ներս: Հայերէնը իբր օտար (մայրենի) լեզուի դաս կը նկատուի: Պարապմունքներու պահերուն հայերէնի գործածութիւնը խիստ յանձնարարուելով հանդերձ ջանքերը ի գուր կը մնան:

Անդրադատնանք Ֆրանսայի **Ռոն Ալպ** երկրամասի կեդրոնը հանդիսացող **Լիոն** քաղաքին:

Լիոնի մէջ Յեղասպանութեան հետեւանքով առաջացած Սփիւրքը սկսեր է ձեւաւորուիլ 1923 թ. առաջին գաղթականներով, որոնց նախնական թիւը կը կազմէ 500 մարդ:

⁸⁵ **Մարազեան Սրբուհի**, 25 Ապրիլի տեղեկագիրէն:

⁸⁶ **Մարազեան Սրբուհի**, նոյն տեղը:

Հին դասական Սփիոքը Ռոն Ալպի մէջ եղած է սահմանափակ քանակութեամբ, հիմնականը վաճառականներ, եկեր են այստեղ մետաքսի սանտրով գրադելու նպատակով: Աստիճանաբար այս թիւը աւելցած է: Ներկայիս (2017) ողջ Ռոն Ալպի մէջ հայկական ծագում ունեցողներուն թիւը կը կազմէ մօտ 140 հազար մարդ, Լիոնի մէջ 45-էն 60.000 (ստոյգ թիւը հնարաւոր չէ պարզել):

Ընդհանրապէս, կարելի է ըսել, որ վերջին շրջանին Հայաստանէն Ֆրանսա արտագաղթած հայերը թէւ նոր շունչ հաղորդած են համայնքին, սակայն, նոր եկածները Հայաստանէն դուրս գալու, զայն լքելու պատճառով արժանացած են սփիւռքահայերու քննադատութեան, ինչն ալ առիթ դարձած է, որպէսզի նոր գաղթածները խուսափին հին համայնքներուն հետ շփումներէն:

Բոլոր հայաշատ քաղաքներուն մէջ կը գործեն կիրակնօրեայ հայկական վարժարաններ: Երեխաներուն արեւմտահայերէն կ'ուսուցանուի: Այս պատճառով դժուարութիւններ կ'առջանան հայաստանցի երեխաներուն մօտ, որոնք տան մէջ կը լսեն արեւելահայերէն, իսկ դպրոցին մէջ՝ արեւմտահայերէն:

Սփիւռքի հին հայկական ընտանիքներուն մէջ քիչ են խառն ամուսնութիւնները՝ ի տարբերութիւն ներկայիս երիտասարդութեան, որոնց 90 տոկոսը կ'ամուսնանայ օտարներուն հետ: ՀՀ-էն ժամանած հայ երիտասարդներուն մօտ խառնամուսնութիւններ շատ չեն նկատուիր:

1988-ին Լիոնի մէջ կը գործէ «Մարգարեան-Փափազեան» ամէնօրեայ դպրոցն ու նախակրթարանը, որ ունի 247 աշակերտ: Սակայն դպրոցը խնդիր ունի արեւմտահայերէնի դասաւանդման ձեռնարկին հետ: Վերջինը տպագրուած է 30 տարի առաջ: Ճիշդ է ՀՀ Սփիւռքի նախարարութեան աջակցութեամբ վարժարանին յատկացուել են դպրոցական նիւթեր, սակայն իւրաքանչիւր համայնքի, իւրաքանչիւր կրթահամալիրի, իւրաքանչիւր դասարանի նկատմամբ պիտի ըլլայ խիստ տարբերակուած մօտեցում՝ կախուած այն բանէն, թէ ինչ կազմ ունի դասարանը. բոլորը միայն արեւմտահայերէնի կրողներ են, թէ արեւելահայերէնի, թէ նոյն լսարանին մէջ նստած են երկու գրականներու կրողներ՝ մանաւանդ տեղացի եւ հայաստանցի՝ տարբեր արժեհամակարգերու կրողներ: Այս պարագային չափազանց կարեւոր է դասաւանդողի դերն ու մօտեցումը: Յաճախ ուսուցիչը ինքն է յընթացս խմբագրում իր իսկ կազմած դասագիրքը:

Ուրեմն, այս պարագան հաշուի առնելով՝ INALCO-ի երդիքին տակ խումբ մը կազմուեցաւ, որուն նպատակը Ֆրանսայի մէջ ակոյալ լեզուավիճակի մանրամասն ու հանգամանալից ուսումնասիրութիւնն է: Այդ խումբին մաս կը կազմէին դաստիարակներ, ուսումնականներ, գրողներ, երաժիշտներ, արուեստագէտներ, դերասաններ եւ տեղեկատուական արհեստագիտութեան մասնագէտներ: Մասնակիցները բաժնուած էին եօթը խումբերու: Իւրաքանչիւր խումբ կ'աշխատէր արեւմտահայերէնի վերընձիւման վերաբերող մարտահրաւերներուն՝

2024-ի լուծումներ գտնելու համար: Այդ աշխատանքին որպես արդիւնք՝ եօթը ծրագրային նախաձեռնութիւններ կը մշակուին, որոնք ուղղակի կերպով պիտի նպաստեն արեւմտահայերէնի ուսուցման, արդիական եւ նորարար միջոցներով:

Սոյն նախաձեռնութիւններն են՝

1. Աշակերտներու ամառնային ճամբարին (բանակումի) միացած՝ ուսուցիչներու վերապատրաստութեան հաւաք մը, որ տեղի պիտի ունենայ տարին անգամ մը: Աշակերտներ եւ ուսուցիչներ, մէկը միւսէն սորվելով, միասնաբար պիտի զարգացնեն հայերէնի իւրացման լաւագոյն կերպերը, որոնք այնուհետեւ լայնօրէն պիտի տարածուին,

2. դասարանային եւ արտադասարանային պայմաններու համար նախատեսուած գործիքներու եւ ուսումնական ծրագիրներու զարգացումը, որ պիտի կեդրոնանայ ընթերցումի եւ գրութեան ժամանակակից մեթոտաբանութիւններու վրայ, ի հարկէ՝ արեւմտահայերէնի կարիքներուն յարմարցումով,

3. տնօրէններու եւ կրթական ղեկավարներու հաւաքի մը կազմակերպումը, ուր դպրոցական մշակոյթի, ուսումնական ծրագրի բարեփոխման եւ այլ յարակից խնդիրներ պիտի քննարկուին եւ լաւագոյն կիրառումները պիտի փոխանցուին,

4. մանուկներուն եւ պատանիներուն ուղղուած յատուկ խաղերու ստեղծումն ու յարմարեցումը, միշտ կապուած հաղորդակցութեան համացանցային հարթակներուն, լեզուի իւրացումն ու գործածութիւնը զօրացնելու միտումով,

5. երկու լեզու իրար կապող երաժշտական աշխատանք մը, որ պիտի ընդգրկէ նոր երգերու յօրինումը, արդէն իսկ շրջագայութեան մէջ եղող երգերու նոր ձայնագրութիւնը, եւ ուսուցումի երաժշտական այլ եղանակներ,

6. արեւմտահայերէն մանկական գիրքերու հրատարակութիւն, թարգմանուած՝ հետեւեալ լեզուներէն. անգլերէն, ֆրանսերէն, փորթուկալերէն, արաբերէն, գերմաներէն, ճափոներէն, չինարէն, հոլանտերէն, եբրայերէն, պարսկերէն, իտալերէն, լեհերէն եւ շուէտերէն: Գիրքերը տարիքային տարբեր խումբերու ուղղուած պիտի ըլլան: Նպատակը 60 գիրքերու հրատարակութիւնն է երեք տարուան ընթացքին,

7. կայքէջի մը հաստատումը, որուն միջոցաւ վերոյիշեալ տեղեկութիւններն ու գործիքները մատչելի պիտի դառնան, աշխարհի երեսին ցրուած շահագրգիռ անձերը իրարու կապելով:

Թուարկուած եօթ կէտերը կը վերաբերին բոլոր համայնքներուն:

Նախ մայրենին գործածելու առիթ ու միջոցներ կը նուազին օր ըստ օրէ: Ընտանեկան ու ընկերային մթնոլորտը ոչ հայախօսներէ կը բաղկանայ: Իսկ խօսողները մաքուր հայերէնի գործածութենէ հեռու ըլլալուն կը նախընտրեն տիրապետած լեզուով արտայայտուիլ:

Ծնողներ յաճախ կը խուսափին երեխաները հայկական վարժարաններ արձանագրելէ երբ վճարումով է այս վերջինը, փոխարէն կ'ուղարկեն անվճար պետական դպրոցներ: Խառն

ամուսնություններէ ծնող երեխաներ անտեղեակ կը մնան հայերէն զգլխիչ գեղեցկութենէն... եւ այլն:

Դոկտ. Անահիտ Տօնապետեան, այս մտահոգութիւններով համակուած, 2017 թ. ամբանը Փարիզի մէջ ամառնային դպրոց կը կազմակերպէ 10-15 տարեկան շուրջ 60 երեխաներու համար. խնդիրը անոնց արեւմտահայերէն սորվեցնելն էր՝ առանց յատուկ յորդորներու եւ պարտադրանքներու⁸⁷: «Խաղերու, տաղերու, յանպատրաստից այլեւայլ միջոցառումներու շնորհիւ անոնք բոլորը ամառնային դպրոցի ասարտին գերանգանցապէս տիրապետեցին արեւմտահայերէնին՝ այդպիսով ստուարացնելով գրական այդ տարբերակով խօսողներու թիւը»:

Նման սրտացաւ մօտեցումը խիստ յատկանշական է Ֆրանսայի համար:

⁸⁷ Այս մասին ան մեզի պատմեց Հայաստանի մէջ 2017 թ., երբ կը գտնուէր Հայերէնագիտական XI միջազգային գիտաժողովին մասնակցելու եւ այնտեղ զեկուցելու հրաւերով:

բ) Անգլիա - Լոնտոն

Անգլիոյ համայնքի թիւը կը կազմէ մօտ 20 հազար, որմէ միայն Լոնտոնի մէջ՝ շուրջ 10 հազար:

Լոնտոնի մէջ կը գործեն երկու դպրոցներ.

ա) Գէորգ Թահթաեան կիրակնօրեայ ազգային վարժարանը եւ

բ) շարաթօրեայ հայերէն դասընթացները՝ նոյն շէնքին մէջ⁸⁸:

Գէորգ Թահթաեան վարժարանը⁸⁹, որ արդէն 38 - ամեայ կրթական հաստատութիւն է՝ իր աւանդոյթներով, ուսումնական ծրագիրներով եւ հաստատուն կարգ ու կանոնով, կ'առանձնանայ սփիւռքի միւս կրթօճախներէն անով, որ այստեղ ի սկզբանէ առանձնացուած եղած են արեւմտահայ եւ արեւելահայ բաժինները:

1978 թ. Պարսկաստանի յայտնի դէպքերէն ետք, պարսկահայերու մեծ ներգաղթը Անգլիա օժանդակեց կրթօճախի գոյութեան միօրինակութեան՝ դասական: Սակայն Հայաստանէն

⁸⁸ Լոնտոնաբնակ գրող, թատերագիր Մանուէլ Ադամեան, Պէյրութէն աշխատանքի հրաւեր ստանալով եւ Լոնտոն տեղափոխուելով, Լոնտոնի մէջ հիմնեց եւս մէկ մէկօրեայ դպրոց, սակայն տարիներու ընթացքին հասկնալով, որ լոնտոնահայ համայնքին համար 3 մէկօրեայ դպրոց շատ է, այն փակած է եւ աջակից եղած հայկական միւս երկու դպրոցներուն եւ «ուսուցչութիւն ըրինք, մեկուսացած հայկական ընտանիքներուն համայնք բերինք: Հայաստանի անկախացումէն ետք, դժբախտաբար, բաւականին արտագաղթ եղաւ դէպի Անգլիա: Մենք փորձեցինք զանոնք ընդգրկել հայկական համայնքներուն մէջ, փոքրիկները տեղաւորել հայկական, եւ ոչ միայն, դպրոցներու մէջ»: Տե՛ս <http://www.yerepounine.com/archives/213642>:

⁸⁹ Նիւթերը քաղած ենք Լոնտոնի կիրակնօրեայ ազգային վարժարանի 25-ամեայ յոբելեանին նուիրուած Գէորգ Թահթաեան գիրքէն, Երեւան, 2004:

ներգադրածները երկփեղկեցին գրութիւնը: Ուստի եւ վարժարանի համար նախօրոք կազմուած ծրագիրի համաձայն դասաւանդութիւնները կատարուած են այդ երկու բաժիններու համար զուգահեռ: Անմիջապէս կազմուած է ուսումնական ծրագիր 3 – 14 տարեկան աշակերտներու համար՝ հետեւեալ կարգով.

3 – 5 տարեկանները՝ մանկապարտէզի մէջ, 5 – 7 տարեկանները՝ նախապատրաստական դասարաններու մէջ, 7 – 14 տարեկանները՝ առաջինէն իններորդ դասարաններու մէջ: Ծրագիրը պէտք է իրականացուէր՝ նկատի առնելով աշակերտներու պատրաստութեան մակարդակը, ոմանց ոչ հայախօս ըլլալը եւ ընդհանրապէս սփիւռքեան պայմաններու մէջ հասակ առնող սերունդի իւրայատուկ դժուարութիւնները:

Իններորդ դասարան աւարտելով աշակերտները պատրաստ են մասնակցելու հայոց լեզուի պետական քննութեան (GCEO level):

Առաջին ուսումնական ծրագիրը կը ներառէր **հայոց լեզու, հայոց պատմութիւն, կրօն եւ երգեցողութիւն**. այս ծրագիրը պարբերաբար կը վերանայուի վարժարանի նուիրեալ ուսուցիչներու կողմէ:

Վարժարանի աշակերտութեան թիւը կը տատանի 200-250-ի սահմաններումէջ:

Դասագիրքեր: Տարիներ շարունակ վարժարանի մէջ օգտագործած են տարբեր երկիրներ հրատարակուած դասագիրքեր. ժամանակ առ ժամանակ հարկ զգացած են փոխել,

փոխարինել հրատարակուած նոր դասագիրքերով: Ներկայիս կ'օգտագործեն Ամերիկա, Իրան եւ Վենեսուէլ տպագրուած դասագիրքերը: Կ'օգտագործեն նաեւ յաւելեալ այլ աղբիւրներ. օրինակ, վարժարանի ուսուցիչներու ջանքերով կազմուած է աշակերտական երգարանը, իսկ 2002-էն սկսեալ՝ վարժարանը սկսած է սերտ համագործակցիլ Երեւանի «Տաթև» գիտակրթական կեդրոնի հետ՝ նպատակ ունենալով համատեղ ջանքերով ստեղծել յարմար դասագիրքեր:

Ուսուցիչներ: Վարժարանը իր հիմնադրման առաջին իսկ տարիներէն մինչեւ օրս ունեցած է եւ ունի ուսումնադաստիարակչական գործին նուիրեալ փորձառու ուսուցիչներ, որոնք մշտապէս գնահատանքի արժանի եղած են: Տարիներու ընթացքին վարժարանի ուսուցչական կազմին մէջ տեղի ունեցած են փոփոխութիւններ. աւելցած են նոր ուսուցիչներ, որոնք նախորդներէն ժառանգած են փորձառութիւնը, այլեւ վարժարանի աւանդոյթները: Ներկայիս ուսուցիչներէն ոմանք մասնակցած են հայրենիքի մէջ կազմակերպուած նախապատրաստական դասընթացներուն, ինչպէս նաեւ Ամերիկայի Միացեալ Նահանգներու Հայաստանեաց եկեղեցւոյ Արեւելեան թեմի առաջնորդարանի (Նիւ Եորք) կողմէ կազմակերպուած մանկավարժական դասընթացներուն: Վարժարանին մէջ կը պաշտօնավարեն 23-29 ուսուցիչներ: Այս բաւական մեծ թիւ է աշակերտութեան թիւին համեմատ, սակայն վարժարանի իւրայատուկ պայմանները՝ արեւմտահայերէն եւ արեւելահայերէն գուգահեռ բաժինները, աշակերտներու՝ իրարմէ բաւական

տարբեր մակարդակներն ու ոմանց ոչ հայախօս ըլլալու հանգամանքը կը պարտադրեն պահել ուսուցիչներու նման կազմ: Այս կապակցութեամբ կարելոր է նշել, որ շատ յաճախ նոյն դասարանին մէջ տարբեր մակարդակներու համար կը կազմուին տարբեր մակարդակներու խմբակներ եւ ուսուցիչը՝ ցուցաբերելով իրայատուկ ճկունութիւն, օժանդակ ուսուցիչներու օգնութեամբ կը յաջողի բոլորը հասցնել որոշակի մակարդակի: Իրաքանչիւր ուսուցիչ իր եռանդուն գործունէութեամբ յատուկ ներդրում ունի վարժարանի կեանքին մէջ: Շարաքակն միայն երեք ու կէս ժամուան սահմանափակ դասաժամերով անոնց համար վարժարանի մէջ ծառայելը համակ նուիրում է: Ասոր խօսումս վկան է իրենց պատրաստած աւելի քան 200 շրջանաւարտները եւ հայերէնի պետական քննութիւնները (GCEO level) յաջողութեամբ յանձնած աշակերտները:

Վարժարանի շրջանաւարտները, քաջալերուած իրենց անձնական փորձէն, շատ յաճախ կը ցանկան աշխատիլ որպէս օժանդակ ուսուցիչներ եւ ձեռք բերել միօրեայ վարժարանի իրայատուկ պայմաններու մէջ դասաւանդելու փորձառութիւն: Վաստակաշատ ու փորձառու ուսուցիչները (Ռիթա Գանտարճեան եւ Նազիկ Դիւանչեան) յատուկ ծրագիրներով կ'օգնեն թէ՛ օժանդակներուն, թէ՛ նոր ուսուցիչներուն, այդպիսով հետեւողականօրէն ապահովելով սերունդներուն փոխանցումը, ինչը կարելոր է եւ ուրախալի:

Իր հիմնադրման օրէն իսկ վարժարանը լոնտոնահայութեան կարեւոր եւ անբաժանելի լծակներէն է՝ վայելելով համայնքի անվերապահ վստահութիւնն ու նիւթական եւ բարոյական օժանդակութիւնը. սերտ կապ գոյութիւն ունի նաեւ վարժարանի տնօրինութեան, ուսուցիչներու եւ ծնողներու միջեւ: Վարժարանի հոգաբարձութիւնը, տնօրինութիւնը, ուսուցչական կազմն ու Ծնողական յանձնախումբը ոչինչ չեն խնայեր իրականացնելու վարժարանի ծրագիրները: Երեք ու կէս ժամուան կարճ պահերու մէջ Action High School անգլիական դպրոցի շէնքը կը վերածուի հայկական մթնոլորտով առլեցուն մեղուանոցի մը, ուր որ ջանք չի խնայուիր աշակերտներուն սորվեցնելու այն ամէնը, ինչը հայկական է:

Սակայն խիստ կարեւոր է նաեւ ընտանիքի դերը, ուր կը ծնի եւ կը սնուի մատաղ սերունդը, ծնողներէն կը սորվի մայրենի լեզուն, վարք ու բարք. փաստօրէն ծնողներու հոգատար ուշադրութիւնը վայելող աշակերտները ամենայաջողակն են վարժարանին մէջ:

Վարժարանը, որպէս համայնքի անբաժանելի մասնիկ, մշտապէս իր գործօն մասնակցութիւնը կը բերէ Ազգային տօներու առթիւ կազմակերպուած համայնքային ձեռնարկներուն, որոնց թիւը կ'անցնի տասը:

Այս ամէնով հանդերձ՝ լոնտոնահայ համայնքը ունի իր լուրջ մտահոգութիւնները՝ կապուած լեզուի ապագայի հետ: Զարմանալի է, բայց կրկնապատկուած թուաքանակով համայնքին մէջ (30 տարի առաջ Անգլիոյ մէջ մօտ 10-12 հազար հայ կ'ապրէր,

հիմնականը՝ Կիպրոսէն, Պարսկաստանէն, Միջին Արեւելքէն տեղափոխուած, հիմա մօտ 20-25 հազար է, որոնց մեծամասնութիւնը հայաստանցիներ են) այսօր նախկին խանդավառութիւնը չկայ: Ճիշդ է, վերջին 25 տարիներու ընթացին երկիր ժամանած հայերու եւ անլի վաղ շրջանին բնակութիւն հաստատած հայերու յարաբերութիւնները դրական են, երեխաները վարժարան կը յաճախեն միասին, քանի որ կան արեւելահայերէնի եւ արեւմտահայերէնի առանձին դասարաններ եւ համայնքի զգալի մասը կը խօսի հայերէն, սակայն վարժարանը ասարտելէ ետք, անոնք համայնքէն ներս հայերէն կը շարունակեն խօսիլ միայն նեղ հայկական միջավայրի եւ մասամբ ընտանիքներու մէջ, իսկ ընդհանրապէս կուլ կ'երթան օտար ազդեցութիւններուն: Այստեղ խիստ կարեւոր է ընտանիքի դերը. ըստ Մանուէլ Ադամեանի⁹⁰, «այն ընտանիքները, որոնք հայրենասէր են, որոնք կարեւոր կը համարեն մայրենիի իմացութիւնը, իրենց զաւակներուն կը սորվեցնեն հայերէն»: Իր թոռնիկները, օրինակ, բոլորն ալ հայերէն կը խօսին: «6 թոռնիկներէս մեծը՝ Ադամն է, որ կարարեալ հայ է: Սփիւքի մէջ մայրենիի պահպանումը՝ յարկապէս երիտասարդներուն մօտ, շատ բարդ է: Եւ հիմնականին մէջ ընտանիքն է, որ մայրենիի պահպանման իրօրինակ ովասիսը պէտք է ըլլայ: Տարբեր երկիրներու մէջ ապրող հայ դպրոցականները, անգամ իրարու հետ, կը խօսին փոքր երկրի պետական

⁹⁰ **Ադամեան Մ.**, «Ընտանիքը մայրենիի պահպանման իրօրինակ ովասիս է Սփիւքի մէջ», <http://www.yerepouni-news.com/archives/213642>:

լեզուով: Միայն ընտանիքի անդամներուն, տարիքով մարդոց հետ է, որ հայերէն կը խօսին: Սա խնդիր մըն է, որ չենք ալ կրնար առաջքը առնել: Օրինակ՝ սկիզբը ես եւ կինս կը փորձէինք միջամրել, դատապարտել, բարկանալ, բայց հասկցանք, որ ո՛չ միայն մեր շրջանակին մէջ է, այլ համայնարած բնոյթ կը կրէ»⁹¹:

Չկայ կեդրոն, ուր կազմակերպուած կրթական ու մշակութային ծրագիրով հնարատր ըլլայ զարգացնել շրջանաւարտներու եւ այլ պատանիներու հայեցի կրթութիւնն ու դաստիարակութիւնը: Հայապահպանութեան միտուած յատուկ համայնքային ծրագիրներ չկան, թէւ համայնքային կառոյցներու գործառոյթները այս կամ այն կերպ միտուած են հայապահպանութեան: «Միայն նշեմ, որ այսօր լոնտոնահայ համայնքը բնորոշող բանալին հայաստանցի հայերու ձեռքն է. եւ թիւով շատ են, եւ անոնց մէջ շատ են լաւ կրթութիւն ստացած անհատները»⁹²:

Մեծապէս օգտակար կ'ըլլար, եթէ կազմակերպուէին ուսուցիչ պատրաստելու յատուկ դասընթացքներ. այս մտահոգութիւնը ամբողջ Սփիւքի համար խնդիր է: Չկայ պատասխանը այն հարցի, թէ ինչպիսին պէտք է ըլլայ հայ ուսուցիչի մակար-

⁹¹ Նոյն տեղը:

⁹² Նոյն տեղը:

դակը, երբ փորձառու ուսուցիչներու հոսքը դադրի Միջին Արեւելքէն⁹³:

Համաշխարհայնացման եւ աճող մրցակցութեան պայմաններու մէջ տնտեսապէս գերզարգացած, հարուստ մշակութային ասանդոյթներ եւ ժառանգութիւն, ուժեղ լեզու ունեցող երկիրներու մէջ կրնան Սփիւռքի հայ դպրոցները, մեծ մասամբ միօրեայ, լուծել հայապահպանութեան խնդիրը: Խառն ամուսնութիւնները շատ չեն: Իրաւական տեսանկիւնէն Անգլիոյ մէջ օրինական բնակող հայերու՝ հասարակական-քաղաքական, տնտեսական կեանքին ներգրաւուելու համար խոչընդոտներ չկան: Հայերը կը տիրապետեն նաեւ անգլերէնին:

Բազմամեայ վաստակաշատ ուսուցիչ Մանուէլ Ադամեան այս վիճակէն դուրս գալու **եւքերէն** մէկը կը համարէ ՀՀ Սփիւռքի նախարարութեան «Արի տուն» ծրագիրի կարեւորութիւնը: Իր թոռնիկներու օրինակով, որոնք *«շատ լաւ հայ են, հիանալի կը խօսին հայերէն, բաւարար չափով գրել-կարդալ գիտեն: Այս տարի մասնակցեցաւ «Արի տուն» ծրագիրին եւ ամբողջովին փոխուեցաւ: Ճիշդ է, անցեալին ալ հայրենասէր էր, բայց ծրագիրին մասնակցելէ յետոյ ես տեսայ դէմքին, աչքերուն մէջ նոր արտայայտութիւն մը: Իր տեսածներն ու*

⁹³ Միջին Արեւելքէն ելլողական երկիրներ՝ դասաւանդման մեկնած ուսուցիչներու գերակշռող մասը իր բարձրագոյն կրթութիւնը ստացած է մայր Հայաստանի մէջ:

զգացածները փոփոխություն մտցուցին այդ երեխային մէջ»⁹⁴: «Իսկ երբ մենք ճամբարի «Հրաժեշտի խարոյկին» ներկայ եղանք, ո՛չ միայն մեր թոռնիկին, այլև միւս երեխաներուն մօր եւս խանդավառություն տեսանք»⁹⁵: «Արի տունը» շատ հիանալի ծրագիր է: Ես ի սրտէ կը շնորհաւորեմ Սփիւքի նախարարութիւնը, նախարար Հրանոյշ Յակոբեանը, աշխատակիցները, որ կրցած են կեանքի կոչել այս ծրագիրը⁹⁶:

Երեխաները Անգլիոյ մէջ պատմելու շատ բան ունին իրենց հայ հասակակիցներուն, նաեւ անգլիացի ընկեր-ընկերուհիներուն: Ըստ Մանուէլ Ադամեանի, առանց հողի, հայրենիքի դուն լիարժէք մարդ չես կրնար զգալ: Յատկապէս երեխան, պատանին պէտք է իմանայ, որ տեղ մը հող կայ, երկիր մը, ուրկէ կը սկսի հայրենասիրութիւնը: Սփիւքի մէջ ստացած «գաղափարական» հայրենասիրութիւնը Հայրենիքի մէջ կը լրացուի «փաստական» հայրենասիրութեամբ: Բարեբախտաբար.- կ'ըսէ ան- «մեր ընտանիքէն ներս այդ հարցը լուծուած է, եւ որեւէ խնդիր չունինք: Ես, որ ծնունդով արեւմտահայ եմ, կը խօսիմ նաեւ արեւելահայերէն, կինս, որ հայաստանցի է՝ արեւմտահայերէն: Ան մէկ տարի Պէյրութ մնալէ յետոյ՝ սկսաւ ուսուցչություն ընել: Թոռնիկներս նոյնպէս լեզուի երկու ճիւղերուն կը տիրապետեն: Մենք հայ ենք, եւ առանց Հայաստանի

⁹⁴ **Ադամեան Մ.**, «Ընտանիքը մայրենիի պահպանման իւրօրինակ ովասիս է Սփիւքի մէջ», <http://www.yerepouni-news.com/archives/213642>:

⁹⁵ Նոյն տեղը:

⁹⁶ Նոյն տեղը:

մեր կեանքը հնարաւոր չէ պատկերացնել: Յարկապէս մեր սերունդին համար: Իսկ նոր սերունդին հետ պէտք է զգոյշ ըլլալ: Եւ այս պարագային է, որ «Արի Կուն» ծրագիրը հրաշք կը գործէ»⁹⁷:

Անգլիոյի, մասնաւորապէս Լոնտոնի հայ կրթօճախի մասին իր հիացական կարծիքն ունի դոկտ. Հիլտա Գալֆայեան – Փանոսեանը⁹⁸, որ Գէորգ Թախթեան կիրակնօրեայ ազգային վարժարանի կողմէ հրաւեր ստացել էր իր հեղինակած՝ **Օտարախօսներու համար հայերէն ձեռնարկի** մասին դասախօսելու, այդ տեսալսողական մեթոտի գիտական սկզբունքները բացատրելու իրենց ուսուցիչներուն, այլեւ իրենց աշակերտներուն համար բաց դասաւանդութիւն կատարելու:

2017 թ. հասնելով վարժարան՝ դոկտ. Հիլտա Գալֆայեան – Փանոսեանը, երեք տարբեր հանդիպումներ ունեցած է նախ՝ վարժարանի 8 – 11 տարեկան շուրջ 40 աշակերտներու հետ (2-րդ, 3-րդ եւ 4-րդ դասարաններ), դասաւանդած իր հեղինակած լսատեսողական մեթոտի բանաւոր հաղորդակցութիւն սորվեցուցած առաջին դասը, հասած է ակնկալուող արդիւնքի, ապա՝ 5 – 7 տարեկան փոքրիկներու հետ, որոնք նկարներով ու մանկավարժական երգերով սորվելով բնութեան տարրերը՝

⁹⁷ Նոյն տեղը:

⁹⁸ Այստեղ յատկապէս կը ցանկանք մանրամասն ներկայացնել տիկին Գալֆայեանի՝ նախ դասագիրքը, ապա ուսուցման մեթոտն ու ուսուցիչներու համար կազմակերպած դասընթացը, ցոյց տալու, թէ որքան մեծ է այդ եռամիասնութեան ուժը հայապահպանութեան եւ հայերէնապահպանութեան գործընթացքին:

ծառ, ծով, անտառ, երկինք եւ այլն, երգելով դուրս եկած են դասարանէն, իսկ վերջը նոր աշակերտներ՝ 10-16 տարեկան, մտած են դասարան եւ նստած ուսուցիչներու մօտ՝ խառը՝ արեւմտահայ եւ արեւելահայ (4-էն 8-րդ դասարաններ). որոնց հետ վարած է դաս ճամբորդութեան մասին՝ սորվեցնելով օդաչու, կառք, ինքնաշարժ բառերն ու բացատրել տիեզերք բառն ու ատով կազմուած ածանցեալները՝ տիեզերանաւ, տիեզերագնաց, տիեզերագնացութիւն, մեկնաբանելով ատոնց ոչ միայն իմաստները, այլեւ կազմութիւնը՝ արմատ, ածանց եւ այլն:

Բոլոր դասարաններու աշակերտներուն հետ հանդիպելէ ետք դոկտ. Հիլտա Գալֆայեան – Փանոսեան **ուսուցիչներու** համար կարդացած է դասախօսութիւն լատենտոկական մեթոտի գիտական սկզբունքներուն մասին, բացատրելով, թէ լեզուի ուսուցման արդի մեթոտներու համաձայն անհրաժեշտ է անձանօթ լեզուն նախ հասկնալ ու պատասխանել սորվեցնել եւ յետոյ միայն անցնիլ կարդալ գրելու: Այս հերթականութեամբ պէտք է դասաւանդել, եթէ կ'ուզէք որ աշակերտը չմնայ հասկացողութեան մակարդակին, այլ կարենայ նաեւ պատասխանել, այսինքն՝ խօսիլ⁹⁹: Համաձայն նշուած մեթոտի՝ քերականական առաջխաղացումը կ'ընթանայ գիրքի հեղինակի կողմէն կազմուած հայերէնի տարրական բառապաշարի (1000 ամենայաճախական բառերու հաշուով) առաջին դասերուն

⁹⁹ Դոկտ. Հիլտա Գալֆայեան-Փանոսեանի «Բաց դասաւանդութիւն»-ի տեքստէն առնուած: Տե՛ս www.accc.org.uk

ուսուցումով, իսկ միսները՝ յաջորդ դասերուն: Այս սկզբունքով կազմուած են հեղինակի երեք գիրքերը՝ նախ լեզուն սորվեցնել, յետոյ՝ կարդալ ու գրել: Ապա ուսուցիչներուն դոկտորը բացատրեր է, թէ ժամանակավրէպ է այբուբենի տառերը մէկիկ-մէկիկ սորվեցնել: Ընդհակառակը, աշակերտը բառի գրելակերպը պիտի իւրացնէ ամբողջական կերպով, որպէս բառապատկեր:

Տառաճանաչութեան ուսուցման այս ձեւը ժամանակի մեծ խնայողութիւն է եւ տառերը յիշողութեան մէջ միանգամընդմիշտ ամրացնելուն կը ծառայէ:

Երեկոյեան խանդավառ մթնոլորտի մէջ տիկին Գալֆայեան կը նկատէ, որ իր լսատեսողական մեթոտը ուսուցիչներու վերապատրաստման յաջող փորձ եղած է:

Իսկ իրեն համար 2017 թուականի Յունուարի 22-ի կիրակին երազային օր եղած է՝ տեսնելով այդքան աշակերտներ եւ ուսուցիչներ, այդքան դասարաններ, արեւելահայերէնի ուսուցում՝ դասական ուղղագրութեամբ, դարձեալ արեւելահայերէնի ուսուցում՝ այս անգամ հայաստանեան ուղղագրութեամբ, արեւմտահայերէնի ուսուցում՝ դասական ուղղագրութեամբ, ամէն մէկը զատ-զատ դասարաններու մէջ, տարբեր ուսուցիչներով, ինչպէս նաեւ հայոց պատմութիւն, երգ ու պար: «Կարծես Արեւելքի մեր հայկական ամէնօրեայ վարժարաններէն մէկուն ըլլայի՝ Եւրոպայի կուրծքի մէջ: Այս վարժարանը, թերեւս ճիշդ

կ'ըլլար ըսել, օրինակելի դպրոց մըն է, երանի ատոր օրինակը վարակիչ ըլլայ ուրիշ վարժարաններու համար»¹⁰⁰:

Այսպիսի տպաւորութիւն ստացած է դոկտ. Հիլտա Գալֆայեան – Փանոսեանը Լոնտոնի Գէորգ Թահթեան կիրակնօրեայ ազգային վարժարանէն¹⁰¹:

Անգլիոյ, մասնաւորապէս Լոնտոնի մէջ, ինչպէս տեսանք, հայերէնի ուսուցումը խիստ տարբերակուած է՝ արեւելահայերէն՝ հայաստանեան ուղղագրութեամբ, արեւելահայերէն՝ դասական ուղղագրութեամբ եւ արեւմտահայերէն՝ դասական ուղղագրութեամբ. այս դրական արդիւնքներու կը յանգեցնէ, ինչ որ, մեր համոզումով, տուեալ կացութեան համար ամենաճիշդ մօտեցումն է:

Բացի այդ, 2017 թուականին Վարժարանի խնամակալութիւնը կը վերանայի վարժարանի Կանոնագիրը, եւ օգտուելով վարժարանի անցած 39 տարիներու փորձէն եւ անգլիական կրթական համակարգի դրոյթներէն կը կազմէ եւ կը հաստատէ վարժարանի նոր Կանոնագիր:

Յունիսի 4-ին, համաձայն նոր Կանոնագրի, տեղի կ'ունենայ Ծնողական արտահերթ ընդհանուր ժողով եւ ծնողներու կողմէ կ'ընտրուի երկու հոգաբարձուներ, նոյն օրը տեղի կ'ունենայ վարժարանի ուսուցչական կազմի արտահերթ ժողով եւ կ'ընտրուի մէկ հոգաբարձու եւս, երկու հոգաբարձու կը նշանակուի Խնամակալութեան կողմէ: Մեր շնորհաւորանքը

¹⁰⁰ Դոկտ. Հիլտա Գալֆայեան-Փանոսեան, նոյն տեղը:

¹⁰¹ Աւելի մանրամասն կրնանք ծանօթանալ կայքէջէն:

նորընտիր հոգաբարձուներուն՝ մաղթելով բեղմնաւոր գործունէութիւն: Միաժամանակ բարձր կը գնահատենք վարժարանի նախկին հոգաբարձուներու տարիներու վաստակը մեր դեռահաս սերունդի հայեցի կրթութեան եւ դաստիարակութեան ի խնդիր¹⁰²:

գ) Գերմանիա

Գերմանիոյ հայութեան թիւը ներկայիս մօտաւորապէս 50.000-60.000 է (ճիշդ թիւը յայտնի չէ): Երկիրի բոլոր օտարերկրացիները, անկախ իրենց ազգային, կրօնական պատկանելութենէն, երկրի հասարակական (սոցիալ)-տնտեսական կեանքին համարկուելու /ներգրաւուելու/ համար պէտք է անցնին նոյն ուղին: Համարկման կարեւորագոյն նախապայմաններէն է գերմաներէն լեզուի իմացութիւնը: Նշեալ նախապայմանը ի կատար ածելու նպատակով Գերմանիոյ տարբեր սոցիալական խումբերու համար կը կազմակերպուին լեզուի համապատասխան դասընթացքներ:

Միւս կարեւոր պայմանը Գերմանիոյ օրէնքներուն իմացութիւնն է, ինչի վերաբերեալ կը կազմակերպուին դասընթացքներ պետութեան կողմէ: Ներկայիս Գերմանիոյ Դաշնութեան կառավարութիւնը նիւթապէս կ'աջակցի տարբեր ծրագիրներու, ուղղուած Գերմանիոյ մէջ բնակող ազգային փոքրամասնութիւններու, երկրի հասարակական-քաղաքական կեան-

¹⁰² Յուլիս 2017 Լրատու, թիւ 10 Newsletter:

քին հակարկման: Այդօրինակ ծրագիրներուն կրնան դիմել թե՛ համայնքային կառոյցներու վարչութիւնները, թե՛ անհատներ եւ թե՛ գերմանացիներ, որոնք կրնան հիմնաւորել իրենց նախագիծի կարեւորութիւնը վերը նշուած պայմաններու շրջանակներուն: Օրինակ՝ արդէն հինգերորդ տարին է Բացն-Վիրթենպերկ երկրամասի հայ համայնքը կը կազմակերպէ հայկական մշակութային օրեր, որոնց նիւթապէս կ'աջակցի երկրամասի համարկման հարցերու նախարարութիւնը:

Գերմանիոյ մէջ բնակող հայերը միմեանց հետ քիչ կը շփուին: Ատոր համար գոյութիւն ունին շարք մը պատճառներ: Հայերու ներգաղթը Գերմանիա տեղի ունեցած է քանի մը փուլերով, ինչի հետեւանքով Գերմանիոյ հայ համայնքը բաւականին բազմաշերտ է: Թուրքիայէն, Պարսկաստանէն, Լիբանանէն, Հայաստանէն, վերջի տարիներուն՝ 2012-էն ետք, Սուրիայէն եւ այլ երկիրներէն ներգաղթած հայերը որոշ չափով լեզուական, մշակութային, աւանդոյթային, կենցաղային խնդիրներու տարբերութիւններու պատճառով երբեմն կը համախմբուին եւ համայնքային կառոյցներ կը ստեղծեն իրենց արտագաղթման երկիրներու համաձայն:

Ներկայիս Հայ Առաքելական Եկեղեցին Գերմանիոյ հայերուն համախմբող եզակի կայացած կառոյցներէն է, հաշուի առնելով այն փաստը, որ գրեթէ բոլոր հայերը կը հանդիսանան Հայ Առաքելական Եկեղեցւոյ հետեւորդներ:

Գերմանիոյ մէջ առկայ է հայոց լեզուի պահպանութեան խնդիր: Պատճառներէն մէկը հայերու տեղաբաշխումն է երկրի

տարբեր քաղաքների մէջ: Ի տարբերութիւն այլ երկիրներու, Գերմանիոյ ողջ տարածքով տեղաբաշխուած փոքրիկ, գոյտ-րիկ գիւղաքաղաքներու մէջ բնակութիւն կը հաստատեն մէկա-կան ընտանիքներ, որոնց ընտանիքի խօսակցական լեզուն սկիզբը հայերէն եղած է (արեւելահայերէնը), որ իր տեղը աս-տիճանաբար կը զիջի գերմաներէնին:

Միւս պատճառներէն է այն հանգամանքը, որ Գերմանիոյ մէջ բնակութիւն հաստատած հայերը, ցանկալով համարկուիլ երկրի հասարակական-քաղաքական կեանքին, արագ կը սոր-վին եւ յետագային կը շփուին գերմաներէն լեզուով, ինչի հետեւանքով հայոց լեզուի **ուսուցումը** եւ կիրառումը ժամա-նակի ընթացքին կը նուազի: Ոչ պակաս կարեւոր հանգամանք է նաեւ ծնողներու զբաղուածութիւնը (անոնց առօրեան եւ կեն-ցաղային խնդիրները կը սահմանափակեն երեխաներու՝ հայոց լեզու սորվելու հնարաւորութիւնները):

Գերմանիոյ համայնքային կրթօճախները ունին հայոց լեզ-ուի, պատմութեան եւ գրականութեան որակեալ ուսուցիչներու պակաս, որ պայմանաւորուած է նաեւ համայնքային կառոյց-ներու նիւթական խնդիրներով: Ու թէեւ Գերմանիոյ գրեթէ բոլոր մեծ քաղաքներու մէջ կը գործեն հայկական կիրակնօրեայ կամ մէկօրեայ դպրոցներ (այդ թուին՝ Նիւրնբերկի եւ Շթութկարթի մէջ), որոնք իրենց հնարաւորութիւններու չափով կը փորձեն լրացնել լեզուապահպանութեան հետ կապուած խնդիրներու հետեւանքով առաջացած բացը, սակայն այդ բաւարար կարելի չէ համարել: Ուսուցումը ճիշդ կազմակերպելու նախապայ-մաններէն է դպրոցի շէնքի առկայութիւնը: Որեւէ համայնքային

կառոյցի մէջ մէկ կամ երկու սենեակ տրամադրելով մէկօրեայ դասընթացքներուն՝ անարդիւնաւէտ են: Ըիշդ է, ՀՀ Սփիւռքի նախարարութիւնը կապի մէջ է նշեալ կրթօճախներու հետ եւ անհրաժեշտութեան պարագային դասագիրքեր եւ ուսուցողական ձեռնարկներ կը տրամադրէ, սակայն միւս աշխատանքները պէտք է կազմակերպուին ներսը՝ ըստ պայմաններու:

Այնուհանդերձ Գերմանիոյ ՀՀ Արտակարգ եւ լիազօր դեսպան Աշոտ Սմբատեանի գնահատմամբ. «Գերմանիոյ զգալի մասը կը տիրապետէ հայերէն լեզուին եւ կ'օգտուի հայալեզու ելեկտրոնային մամուլէն»¹⁰³:

Համայնքէն ներս սկսած է աճիլ խառնամուսնութիւնը, որու գլխաւոր պատճառը հայերու սոցիալական երբեմն նաեւ իրաւական կարգավիճակն է: Չի գործեր որեւէ մշակութային կեդրոն եւ ամէնօրեայ դպրոց, մայրենի լեզուի պահպանման խնդիրը երթալով աւելի արդիական կը դառնայ:

- Նիւրնպերկ եւ Շթութկարթ

Մասնաւորապէս Նիւրնպերկ, Էրլանկըն եւ Ֆիւրթ քաղաքներու մէջ հայ համայնքը կը բաղկանայ հին սփիւռքի քաղաքացիներէն (մեծամասնութեամբ թրքահայեր) եւ նոր արտագաղթած հայերէն, որոնց թիւը վերջի տարիներուն զգալիօրէն շատցած է, եւ որոնք տարածուած - ցրուած են մեծ տարածութեան վրայ (ինչպէս վերը նշեցինք):

¹⁰³ <http://www.1tv.am. /07 Յունիս 2017>:

Հայաստանէն նոր արտագաղթողներու զաւակները դեռ կը խօսին հայերէն, բայց թրքահայերու նոր սերունդի 90 տոկոս ոչ կը հասկնան եւ ոչ ալ կրնան խօսիլ, կան քիչ թիւով իրաքահայեր եւ սուրիահայեր:

Հայերէն խօսողներուն 50 տոկոսը գրել - կարդալ չեն գիտեր: Անոնք, որոնք կը մասնակցին համայնքի կիրակնօրեայ դպրոցի դասընթացքին կը սորվին տառերը (եւ յոյսով ենք պիտի սորվին նաեւ կարդալ):

Ցաւօք սրտի նոյնիսկ նոր արտագաղթող ժողովուրդի շուրջ 50 տոկոսը իրենց զաւակներուն հետ խառն լեզուով կը խօսին, այսինքն՝ ոչ մաքուր հայերէն եւ ոչ ալ գերմաներէն, քանի որ զաւակները դպրոցներուն մէջ առօրեայ գերմաներէնը կը գործածեն: Սակայն կան թիւով քիչ ընտանիքներ, որոնք խստապահանջ են տան մէջ եւ միայն հայերէնը կ'օգտագործեն¹⁰⁴:

Ընդհանրապէս կրթութիւնը օտարալեզու է, նշուած համայնքը ունի իր կիրակնօրեայ հայերէն լեզուի դասընթացքները, Նիւրնպերկի հայ համայնքի եւ վարժարանի մասին հետաքրքիր տեղեկութիւններ փոխանցեց մեզի կիրակնօրեայ վարժարանի տնօրէնուհի Դոկտ. Մարգարիտ Ասոյեան - Լինք (Գերմանիայի Դաշնութիւն):

Մեզի փոխանցուած տեղեկութիւններուն համաձայն, կատարուած *«դասընթացքներու 25 մասնակից - աշակերտներու տարիքը խառն է, 6-էն մինչեւ 15 տարեկան, իսկ նախադպրո-*

¹⁰⁴ Դոկտ. Մարգարիտ Ասոյեան- Լինք, 01 Յունիս 2017, Գերմանիա- Ութընրոյթ /թուակիր պատասխան նամակը/:

ցական մանկապարտեզի երեխաները մինչեւ 6 տարեկան մօտ 5- 6 հոգի են»¹⁰⁵: «Մեր **ռսուցչուհիները** իրենց կրթութիւնը ստացած են Հայաստան, ներկայիս կիրակնօրեայ դպրոցի աշակերտները արեւելահայերէն խօսող ընտանիքներէն բաղկացած են, դասընթացքները կ'ընթանան արեւելահայերէն: Դասագիրքերը նոյնն են ինչպէս այդ մակարդակի աշակերտներուն Հայաստանի մէջ: Մենք գիրքերը բերել տուած ենք Հայաստանէն: Սփիւռքի նախարարութիւնը խոստացած է մեզի գիրքեր տրամադրել, բայց դժբախտաբար մինչեւ օրս այդ գիրքերը տակաւին չենք ստացած»¹⁰⁶:

Ասոյեան խօսելով դասընթացքներու մասնակիցներու մասին, կ'ըսէ. «դժբախտաբար երկու լեզուներուն՝ հայերէն եւ գերմաներէն, հաւասարաչափ չեն տիրապետեր. ասելի կը գերադասեն գերմաներէնը, լեզուամերսոյթութիւնն ալ այն լեզուով է, որով կը խօսին», սակայն, Դոկտ. Մարգարիտ Ասոյեան-Լինքի համաձայն, «մայրենիին տիրապետելու մեծ հետաքրքրութիւն կայ, մանաւանդ որ ծնողներէն ոմանք շատ պարտաճանաչ կերպով կը բերեն իրենց զաւակները կիրակնօրեայ դասընթացքներուն այդ յոյսով, որ անոնք հայերէնով խօսիլ, գրել եւ կարդալ սորվին»¹⁰⁷:

Այս համայնքի համար կարգ մը արգելքներ կան, որոնցմէ համայնքի ղեկավարը կը նշէ. «նախ ապրելաւայրը, յաճախած

¹⁰⁵ Դոկտ. Մարգարիտ Ասոյեան-Լինք, նոյն տեղը:

¹⁰⁶ Նոյն տեղը:

¹⁰⁷ Նոյն տեղը:

ամէն օրուան դպրոցը, ընկերները եւ շրջավայրը: Այն ծնողները, որոնք իրենց զաւակներուն հետ խստապահանջ միայն հայերէն կը խօսին, այդ երեխաներուն մէջ կը պահպանուի մայր լեզուն: Դժբախտաբար, նոյն ընտանիքի զաւակները օրինակի համար քոյր - եղբայր երբ իրարու հետ կամ իրենց հասակակիցներուն հետ կը խօսին, լեզուն կը դառնայ իստոն»¹⁰⁸:

Միայն այն երեխաները, որոնց տարիքը մեծնալով եւ հասունալով գիտակցութիւնը կ'ունենան, մայրենի լեզուի իմաստը եւ արժէքը կը հասկնան, անոնք պիտի շարունակեն հայապահպանման պայքարը: Հայերէն խօսող, գրող եւ կարդացող նոր սերունդ պատրաստելը Գերմանիոյ մէջ ամէնօրեայ հրատապ հարցերէն է:

Եզրակացնելով՝ «Արեւմտահայերէնը ցաօք սրտի մեր համայնքին մէջ նահանջի մէջ է: Բայց մենք կը պայքարինք պահել արեւմտահայերէնը, անոնց մօտ, որոնք Թուրքիայէն, Իրաքէն եւ վերջերս Սուրիայէն այսպէտեղ հաստատուած են»:

դ) Պուկարիա - Փլովտի

Պուկարիոյ հայկական համայնքը նոյնպէս հնագոյններէն է, ուր յատուկ ուշադրութիւն դարձուցած են հայեցի կրթութեան: ԺԹ. դարու վերջը այնտեղ կար 10 վարժարան՝ 950 աշակերտով, 1937-1988 թուականներուն՝ 16 վարժարան՝ 2212

¹⁰⁸ Բժ. Սարգիս Քէհեանեան:

աշակերտով: 1960-1970-ական թուականներուն Պուլկարիոյ իշխանութիւնները վարած են այլազգիներու «պուլկարացման» քաղաքականութիւն: Փակուած են ազգային (այդ պարագային՝ հայկական) Փլովտիի Վիքթորիա եւ Գրիգոր Թիթիւնճեան սաներու վարժարանը (վերաբացուած է 1990 թուականին): 1990-1994 թուականներուն Փլովտիի, Սոֆիայի Վառնայի, Ռուսէի, Խասկովոյի եւ այլ քաղաքներու մէջ վերաբացուած են հայկական տարրական եւ միջնակարգ դպրոցները: Յայտնիներէն է Փլովտիի Վիքթորիա եւ Գրիգոր Թիթիւնճեան վարժարանը:

2003 թ. տուալներով Պուլկարիոյ մէջ կ'ապրէր մօտ 50.000 հայ, որոնցմէ շուրջ 35.000-ը՝ հայաստանցի: Կեդրոնացած են Փլովտի, Սոֆիա, Վառնա, Բուրգաս եւ Ռուսէ քաղաքներուն մէջ¹⁰⁹:

Ի տարբերութիւն, օրինակ, Գերմանիոյ Դաշնութեան, Պուլկարիոյ հայերը ոչ միայն բաւականին կայուն համայնք են, եւ տարիներ շարունակ պահպանած են ինքնութիւնը, երբ այդ հեշտ չէ, այլեւ լիովին ներգրաւուած են պուլկարական հասարակութեան եւ մասնակցած հասարակական կեանքի բոլոր ոլորտներուն: Պուլկարիոյ ժամանակակից մշակոյթի եւ գիտութեան հետ կապուած բազմաթիւ հայ անուանակարգեր բաւականին շատ են:

¹⁰⁹ http://www.ysu.am/files/20Jakob_Kilikean.pdf:

2013 թ. տուեալներով Պուլկարիոյ մէջ կ'ապրէր 6000 հայ: Փոքրերու համար այստեղ կը գործէր շաբաթօրեայ Արեւիկ մանկապարտէզը:

3-րդ հայաշատ քաղաքը Վառնան է: 4500 հայ կ'ապրի /2013/ տուեալներով: Վառնայի հայկական դպրոցի շէնքը վերջի տարիներուն սկսած է գործել միայն շաբաթ օրերը, ըստ պետական պահանջքներուն, տրամադրուած հայերէնի ուսուցման համար: Հայերէնի դասերուն կը յաճախեն բոլոր փափաքողները անկախ տարիքի: Ըստ Վարդուիի Խաչիկեան (Վառնայի շաբաթօրեայ հայկական դպրոցի ուսուցչուհիի), սիրով կը սորվին հայերէնը, հետաքրքիր է իրենց համար: Բայց դժուար է: Պուլկալերէն լեզուի նմանութիւն չունի եւ դրանով կը դժուարանան լեզուն եւ որոշ հնչիւններ կը դժուարանան արտասանել:

Պուլկարիոյ՝ մեծութեամբ երկրորդ քաղաքը, Փլովտիւր, որ Եւրոպայի ամենահին քաղաքներէն մէկն է, աւելի հին, քան Հռոմը, Աթէնքը, Կոստանդնուպոլիսը եւ հին Տրոյի ժամանակակիցը, եղած է ու կը մնայ երկրի առաւել հայահոծ քաղաքը, ուր, ըստ մեր ունեցած տեղեկութիւններուն, հայ համայնքի թիւը 9.000 է, որոնց զգալի մասը դասական սփիւռքն է: Այստեղ 1990 թ. վերաբացուած է Փլովտիւի Վիքթորիա եւ Գրիգոր Թիթիւնճեան Ազգային վարժարանը, որ Պուլկարիոյ ոչ միայն հնագոյններէն է, այլեւ Պուլկարիոյ մէջ միակը:

Փլովտիւ Ազգային վարժարանի տնօրէն Սիմոն Թիթելեանի մեզի փոխանցած տեղեկութիւններուն համաձայն, վարժարանը ունի յատուկ կարգավիճակ, կը հովանաւորուի /սիրապէս/

պետութեան կողմէ. այստեղ կը գործեն նաեւ Հայ մշակութային տունը եւ Արեւիկ մանկապարտէզը: Եզակի փաստ է, որ առաջին դասարանէն երեխաները կը վերապատրաստուին չորս լեզուներով՝ **հայերէն, ռուսերէն, անգլերէն եւ պուկարերէն:**

Հայ երեխաները շատ լաւ կը հասկնան այլ ազգերու իրենց հասակակիցներուն: Այստեղ կը գտնուին ռոմա, թուրք, պուկար եւ արաբ ծնողներու երեխաները: Արտաժամայ ուսուցման միջոցով երեխաները կրնան զարգացնել իրենց ստեղծագործական ունակութիւնները:

Նկարին պատկերուած մշակութային տան մէջ կը գործեն թատրոնի տունը, վոկալ խումբը, երգչախումբեր, պարային խումբեր, գեղարուեստական խօսքը, մարզական թիմերը եւ տեսողական ու կիրառական արուեստի դպրոցը:

Դպրոցի շրջանաւարտները տարիներ շարունակ մասնակցած են հնագիտութեան միջազգային մրցոյթներուն. ամբողջ աշխարհի 130 հայերէն միայն 20-ը կ'արժանան մրցանակներու, որոնց թիւին էին Փլովտիւի Ռաֆիլին Սարգիսեանը եւ Թերեզա Ոսկանեանը: Նշանաւոր շատ մարդիկ աւարտած են Փլովտիւի հայկական դպրոցը՝ խմբավար Գրիգոր Ագարեանը,

ջութակահար Գրիգոր Մարգիրոսեանը՝ ԱՄՆ-ի մէջ դասախօս, Էմմա՝ աշխարհահռչակ դաշնակահար, գործարար Պետո Տոգանեանը, նախկին քաղաքապետ Կարապետ Թոմասեանը, փրոֆէսորներ, բժիշկներ եւ երաժիշտներ:

Փլովտիւի համայնքէն ներս կը գործէ մէկ ամէնօրեայ եւ մէկ մէկօրեայ վարժարան: Մէկօրեայ վարժարանէն ներս կը սորվին շուրջ 20 աշակերտ: Ամէնօրեայ վարժարանը բաղկացած է եօթ կարգերէ, ուր շուրջ 285-300 աշակերտ կը յաճախէ, որոնցմէ միայն մէկ երրորդը ունի հայկական ծագում:

Հայագիտական առարկաներ դասաւանդող ուսուցիչները երեքն են. այստեղ կ'իրականացուի արեւմտհայերէնի եւ արեւելահայերէնի ուսուցումը այն դասագիրքերով, որոնք ունին պատշաճ մակարդակ եւ շարունակարար կը վերատպուին¹¹⁰: Կրթօճախները կ'օգտուին նաեւ ՀՀ Սփիւռքի նախարարութեան կողմէ տրամադրուող ուսումնական գրականութենէն: Կը դասաւանդուին՝ **հայոց լեզու, գրականութիւն, պատմութիւն, երգ - պար**:

Ինչպէս բոլոր համայնքներու մէջ, այստեղ նոյնպէս առկայ է հայապահպանութեան խնդիր: Առաւել ակնառու են այլ բնոյթի խնդիրներ. հայկական ծագում, ոչ հայկական ազգանուն, մայրենի լեզուի չիմացութիւն, յատկապէս երիտասարդներու մօտ: Ինչ կը վերաբերի վերջին 25 տարիներու ընթացքին կազմաւորուած համայնքին, հարցադրուած բոլոր խնդիրներն

¹¹⁰ Այս տուեալները հեռախօսագրոյցով մեզի հաղորդեց վարժարանի տնօրէն՝ Սիմոն Թիթեղեան 13-12-2017:

ալ առկայ են: Պուլկարիոյ մէջ խառնամուսնութիւնները կը կազմեն 50 տոկոսէն ոչ պակաս:

Հայոց լեզուի իմացութեան մակարդակը ցած է, համայնքի հին՝ **աւագ սերունդը** կը տիրապետէ լեզուին, **միջին սերունդը՝** կ'իստով չափ, **երիտասարդութիւնը** մինչեւ 10-15 տոկոսի չափով: Այս արդէն կրկնակի խնդիր կը դառնայ:

2014 թ. մեծ հանդիսատրութեամբ նշուեցաւ Պուլկարիոյ Փլովտիւ քաղաքի «Վիքթորիա եւ Գրիգոր Թիւթինճեան» վարժարանի 180-ամեայ յորելեանը, որուն առթիւ ՀՀ սփիւռքի նախարար Հ. Յակոբեան իր ջերմ շնորհատրական խօսքը ուղղեց «Վիքթորիա եւ Գրիգոր Թիւթինճեան» վարժարանի տնօրէնին, «Սուրբ Գեորգ» եկեղեցւոյ հոգեւոր հայրերուն, Հոգաբարձուներու խորհուրդի անդամներուն, սիրելի ուսուցիչներուն, սիրասուն սաներուն եւ ծնողներուն, նշելով. «... մօտ 2 դար առաջ Պուլկարիոյ Փլովտիւ քաղաքին մէջ հիմնուեցաւ «Վառվառեան» տղայոց դպրոցը, որ ընդարձակուեցաւ, վերանուանուեցաւ «Վիքթորիա եւ Գրիգոր Թիւթինճեան» դպրոց եւ վերածուեցաւ երկսեռ վարժարանի:

Վարժարանը այսօր Հայ Առաքելական եկեղեցւոյ եւ մշակոյթի տան հետ համագործակցութեամբ առաւել քան ուժեղ է եւ յաջողութեամբ կը շարունակէ իր նուիրական գործը:

180 տարին պուլկարահայերու՝ մայրենի լեզուն պահպանելու եւ սերունդներուն փոխանցելու, հայ ինքնութեան որակները, ազգային ինքնագիտակցութիւնը հայ երեխաներուն ներարկելու անկոտրում կամքի ու ջանքերուն վկայութիւնն է»:

Պատահական չէ, որ դպրոցը եւ անոր եկար տարիներու նուիրեալ ուսուցչուհին՝ Էլիզապէթ Վարդանեանը դարձել են ՀՀ Սփիւռքի նախարարութեան, «Հայապահպանութեան գործին մէջ ունեցած աւանդի համար» ամէնամեայ մրցանակաբաշխութեան «Լաւագոյն կրթօճախ» եւ «Մայրենիի լաւագոյն ուսուցիչ» մրցոյթներու մրցանակակիրները:

ՎԵՐՋԱԲԱՆԻ ՓՈԽԱՐԷՆ

Վերը նշուած երկիրները անձամբ գտնուելու հնարատրութիւն չունենալով հանդերձ, մեր բոլոր ջանքերը կեդրոնացուցինք այդ կառոյցներուն որեւէ չափով՝ շատ կամ քիչ, առնչութիւն ունեցող անհատներու եւ կազմակերպութիւններու վրայ (ինչպէս Հայաստանի մէջ, այնպէս ալ Սփիւռքի մէջ)՝ առաւելագոյնս տեղեկացուած ըլլալու նպատակով:

Այսպէս, դեռ 2017 թ. Ապրիլի 14-ին Անի հիւրանոցի մէջ հանդիպում ունեցանք **Փարիզէն** 66 աշակերտներու եւ 10 ուսուցիչներու հետ Երեւան ժամանած բանասէր-մանկավարժ Նորա Պարոյճեանի հետ, Օգոստոսին՝ **Լոնտոնի** Գէորգ Թահթեան կիրակնօրեայ Ազգային վարժարանի՝ հիմնադրման օրէն 25 տարուան ծառայութիւն ունեցող տնօրէնուհի Անահիտ Ղազարեանի հետ, որ մեզի սիրով տրամադրեց նաեւ արժէքաւոր նիւթեր, **Գերմանիայէն** Հայաստանեաց Մայր Աթոռ համահայաստանեան Հոգեւոր խորհուրդի նիստին մասնակցելու ժամանած Քէօլնի հոգեւոր խորհուրդի ատենապետ բժ. Սարգիս Քէհեանեանի հետ, ինչպէս նաեւ Կիպրոսէն ժամանած ուսուցչուհի Մակի Հալլաճեանի հետ:

Յուլիսի 30-էն Օգոստոսի 30-ը պարբերաբար հանդիպումներ ունեցանք Սփիւռքէն Հայաստան՝ վերապատրաստման ժամանած սփիւրքահայ շուրջ 60 ուսուցիչներու հետ, պատասխանեցինք դասաւանդման ընթացքին առաջացած անոնց յուզող հարցերուն: Ինչպէս նաեւ իր փոխանցած

տեղեկություններով մեզ իրազեկ դարձուց Ֆրանսայէն Սիլվի-Սրբուհի Մարագեանը:

Մասնակցած ենք Սփիւքի նախարարութեան կազմակերպած գիտաժողովներուն, տեսաժողովներուն, գիրքերու շնորհանդէսներուն, որոնց ընթացքին հանդէս եկած ենք ելոյթներով՝ կապուած խնդրոյ առարկայի հետ:

Մեզի աջակցած են ՀՀ Սփիւքի նախարարութեան Եւրոպայի բաժինի վարիչ Կարեն Ավանեսեանը եւ ԳԿՆ սփիւքի բաժինի պատասխանատու Թամարա Զալինեանը, որոնց մեր երախտագիտութիւնը կը յայտնենք:

Եզրակացություն

Ուսումնասիրությունն էս որպէս հետետութիւն յանգած ենք հետետեալին. արեւմտահայերէնի պահպանման, տարածման ու յետագայ զարգացման կը նպաստեն՝

ա) դասաւանդող ուսուցիչ-մանկավարժի անձնական նուիրումութիւնը իր գործին,

բ) դասարանէ դասարան եւ առարկայէ առարկա տարբերակուած դասագիրքի առկայութիւն,

գ) դասաւանդման ճիշդ մեթոդիկայի ներդրում,

դ) աշակերտներու ընտանիքներէն ներս հայանպաստ մթնոլորտի առկայութիւն,

ե) հայ համայնքի եւ եկեղեցւոյ համախմբուած գործունէութիւն:

Նման գործունէութեան վառ ապացոյցը ներկայացուած է այս աշխատասիրութեան մէջ տեղ գտած երկիրներու օրինակներով:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ՑԱՆԿ

Գրականություն

հայերէն

1. *Դալլաքյան Կ.*, Հայ Սփյուռքի Պատմություն, (Համառոտ ակնարկ), Եր., 2004:
2. *Եսգրճեան Գ.*, Սփիւռքահայ Քաղաքական Հոսանքներն ու Գաղութները Խորհրդային Գաղտնի Փաստաուղթերու մէջ (1945-1991, ընտրանի), Երեւան, 2016:
3. *Թահթաեան Գ.*, Կիրակօրեայ Ազգային Վարժարանի 1978-2003, Երեւան, 2004, 161 էջ:
4. Հայ Սփյուռք Հանրագիտարան, Երևան, 2003:
5. *Ղանադանյան Տ.*, Սփյուռքի ներքին տեղաշարժերը 1950-1980-ական թվականներին, Երևան, 2016:

Ֆրանսերէն

6. *Anaid Donabédian*, Inalco /IRD Anke al-Bataineh, Inalco, L'arménien occidental en France: dynamiques actuelles, Paris Octobre 2014, p. 18:

Մամուլ

7. *Կիլիկեան Յ.* /Բուլղարիա/, Պուլկարահայ առաջին ընթերցարանի՝ «Գրասիրաց» եղբայրության 110-ամեայ գործունեության ուղին, «Բանբեր Երեւանի Համալսարանի» 2 (83), Երեւան, 1994, էջ 140-/146/:

8. Հանսարսյան Տ., Տեղահանված Հայերի Փոխադրումը Ամերիկա Երկրորդ Աշխարհամարտից Հետո, «Էջմիածին» ամսագիր, ԺԲ. տարի, 2015, էջ 71:

9. Մինասյան Է., Հայ-Բուլղարական հարաբերությունները 1991-2008 թթ., Հայաստան – Բուլղարիա, Անցյալը, ներկան և ապագան, գիտաժողովի զեկոյցների ժողովածու Երևան, 2009:

10. «Լրապրու», Լոնտոն, թիւ 1, Ապրիլ 2014, 3 էջ; թիւ 2, Մեպտեմբեր 2014, 8 էջ; թիւ 3, Յունուար 2015, 6 էջ; թիւ 4, Ապրիլ 2015, 7 էջ; թիւ 5, Օգոստոս 2015, 9 էջ; թիւ 6, Յունուար 2016, 9 էջ; թիւ 7, Ապրիլ 2016, 7 էջ; թիւ 8, Յուլիս 2016, 8 էջ; թիւ 9, Ապրիլ 2017, 13 էջ; թիւ 10, Յուլիս 2017, 8 էջ:

11. Պարութճեան Ն., «Արեւելահայ աշակերտներու համարկումը արեւմտահայերէն դասաւանդող ֆրանսահայ դպրոցական հաստատութիւններու մէջ. նոր մարտահրաւէր – մանկավարժական մօտեցումներ», Փարիզ, Ֆրանսա , 2016:

Կայքէջեր

12. <http://akunq.net/am/?p=44614> Եվրոպայի հայկական գաղութները:

13. <http://armedia.am/arm/news/26327/hayery-evropayum-texekanq.html> Հայերը Եվրոպայում. տեղեկանք 13.11.2015:

14. <http://armdiasporamuseum.com/> մեծ-բրիտանիա-3/:

15. <http://www.yerepouni-news.com/archives/213642>:

16. <http://www. accc.org.uk/ wp-content/uploads/2017/04/Dans-IECOLE-TAHTAYAN-LONDRE-23-01-2017A-LR.pdf>:
17. <http://armdiasporamuseum.com/> by · Published 12/09/2013:
18. <http://aadmag.am/> հայկական-սփյուռքը-ֆրանսիայում:
19. <http://armdiasporamuseum.com/> Մեծ - Բրիտանիա-3/ Մեծ Բրիտանիա):
20. [http:// armedia.am/ arm/news/26327/hayery-evropayum-texekanq. html](http://armedia.am/ arm/news/26327/hayery-evropayum-texekanq. html) Հայերը Եվրոպայում. տեղեկանք 13.11.2015:
21. <http://akunq.net/am/?p=44614> Եվրոպայի հայկական գաղութները 2015/05/08:
22. <http://armdiasporamuseum.com/> Մեծ Բրիտանիա):
23. <http://www.armenianschool.org.uk/index.html>:
24. <http://armdiasporamuseum.com/Գերմանիա/>:
25. <https://horizonweekly.ca/en/82824-2/::;>
26. <http://www.armenianchurch-bg.com/>:
27. <http://www.lezu.am/?p=1771>:
28. http://www.ysu.am/files/20Jakob_Kilikean. pdf:

ՅԱԻԵԼՈՒԱԾ 1
ԱՐԵՒԵԼԱՀԱՅ ԱՇԱԿԵՐՏՆԵՐՈՒ ՀԱՄԱՐԿՈՒՄԸ
ԱՐԵՒՄՏԱՀԱՅԵՐԷՆ ԴԱՍԱԴԱՆԴՈՂ ՖՐԱՆՍԱՀԱՅ
ԴՊՐՈՑԱԿԱՆ ՀԱՍՏԱՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒ ՄԷՋ.
ՆՈՐ ՄԱՐՏԱՀՐԱԻԷՐ - ՄԱՆԿԱՎԱՐԺԱԿԱՆ
ՄՕՏԵՑՈՒՄՆԵՐ

ՆԵՐԱԾԱԿԱՆ

Մօտ երկու տասնամեակներէ ի վեր սփիւոքի կարգ մը գաղութներու հայկական վարժարաններուն մէջ արեւմտահայ եւ արեւելահայ պատանիները միատեղ կը հասունանան, ամբարեղով մշակութային եւ լեզուական նոյն պաշարը: Սփիւոքեան դպրոցներու մէջ անոնց լեզուական ամէնօրեայ համակեցութիւնը համեմատաբար նոր երեւոյթ ըլլալով, այս ատաղձը օգտաշատ ձեով գործածելու համար կրթական փորձառութիւնը տակաւին անբաւարար է, ու անոր ներդրումը՝ ժլատ: Այս աշխատութիւնը իր հայեացքը կը սեւեռէ ներկայ պայմաններուն մեզի ընձեռած այս բարեպատեհ առիթին վրայ, որ հայերէնի զարգացման նոր ուղղութիւն տալ կը խոստանայ: **Թէեւ մեր ուսումնասիրութեան աղբիւրը ֆրանսահայ ամէնօրեայ վարժարաններն են, եւ կատարուած նկատողութիւններն ու հաստատումները կը բխին ֆրանսահայ միջնակարգ դասարաններու իրականութենէն, սակայն կը յուսանք որ մեր փորձառութիւնն ու մինչեւ օրս շարունակուող փորձարկումները կարենան գոնէ ընդհանուր խորհրդածութեան մղել տարբեր գաղութներու մէջ նոյն մտա-**

հոգությունն ունեցող մանկավարժները, ու հասնիլ հասարակ յայտարարի մը:

Նիւթի մատուցման մեր հիմնական ելակետը լուծումներ առաջարկելէ աւելի կեցուածքի մը որդեգրումն է, թէւ պիտի չխուսափինք արդիւնաւետ գործելակերպի կարգ մը օրինակներ ներկայացնելէ: Ինչպէ՞ս յաջողցնել արեւելահայ աշակերտին համարկումը արեւմտահայ աւանդական հոգեբանութեամբ յագեցած սփիւռքահայ վարժարաններուն մէջ: Դժուարութիւնները, կամ ըսենք՝ խնդիրները ոչ թէ սկզբունքային են, այլ գործնական համակարգին կը պատկանին: Առաջ քաշուած հարցը լեզուական է, ու 2 լեզուական ըլլալուն համար իսկ լուծումները կը բխին անոր գործածութեան տարողութենէն եւ ժամանակէն: Ի՞նչ լեզու, եթէ չ'ընդգրկել գործածութեան տարածք, համապատասխան պայմաններ, հոգեբանական ենթախորք: Չենք կրնար օրէնքներով, վարկածներով կամ տեսութիւններով լեզուի մը կեանքին վրայ ճշում բանեցնել: Լեզուն ինքնանպատակ նիւթ մը չըլլալով, կարելի չէ գայն համարել լոկ գիտութիւն, օրէնքներու աշխարհ, ճիշդ ու սխալ պատասխաններու գումար: Յովհաննէս Քաջագնունի (Հայաստանի առաջին Հանրապետութեան վարչապետ) իր «Ազգ եւ Հայրենիք» աշխատութեան մէջ կը գրէ թէ լեզուները չեն շինուիր գործարաններու մէջ. անոնք կը ծնին կենդանի օրգանիզմներէ, ազգ մարմիններէ: Այսինքն՝ անոնց կենսունակութիւնը կը պարտի ընկերութեան: ԱՆՀՐԱԺԵՇՏ ԸՆԴԳԾՈՒՄՆԵՐ

Յստակութեան պահանջով մի քանի կէտերու լուսաբանութիւնը անհրաժեշտ կը համարենք.

Ա. Արծարծուած սոյն նիւթը կը պատկանի անձկութեան եւ շփոթութիւններու ընդարձակ աշխարհի մը որ հայերէնինն է:

1. Անձկութիւնը կը բխի ընդհանուր առմամբ հայերէնի եւ մասնաւորաբար **արեւմտահայերէնի պաշտպանութեան մտահոգութենէն: Լեզուի փոխանցման տագնապը հայաշխարհի մէջ սուր ձեւով գոյութիւն ունի արդէն տասնամեակներէ ի վեր:** Ինչ կը վերաբերի արեւմտահայերէնին, ընկալուելով իբրեւ կորուսեալ Արեւմտահայաստանէն մեզի հասած թանկագին ժառանգ, հոգեբանական աւելի թանձր ոլորտ մը անոր կ'ընձեռէ բխրուն նկարագիր, որմով եւ զայն արժեւորողները կը դառնան աւելի զգայուն, չըսելու համար մոլեռանդ: Լեզուական հարցերու լաւատեղեակ կամ նուազ տեղեակ արեւմտահայերէնի պահակներ, ինչ խօսք՝ համոզումով, յաճախ նաեւ արդարացիօրէն կը մաքառին «անհետացումէ փրկել» արեւմտահայերէնը. յօդուած, ճառ, դասաւանդութիւն, սրբագրութիւն, բարկութիւն, դատապարտութիւն, վէճ ... պահպանելու համար մոռացումի ճանկերուն մէջ թփրտացող այս գանձը:

Այս երեւոյթը կարելի է ընդունիլ իբրեւ հաւաքական գիտակցութեան դրական փաստ: Անկասկած. բայց անիկա կը մատնէ նաեւ անձկութիւն մը, որ մեզ կը կանգնեցնէ արեւմտահայերէնի սրբագործումին առջեւ, ուր լեզուն կը կորսնցնէ իր լեզուական բնոյթը, կը վերածուի բիրեղեայ կոթողի մը,

անթերի, կատարեալ, սխալի իրաւունքէ զուրկ, այսինքն՝ անհոգի: Մէկ խօսքով՝ պաշտամունք: Բայց հոս է կորուստը: **Ամէն բանի պէս լեզուին ալ կեանքի գրաւականը անընդհատ զարգացումն է:** Ան իր վրան դողացող պահպանողականները կ'ատէ. իր ապրիլը զգալու համար պէտք ունի ազատ բնութեան մէջ իյնալ- ելլելով յառաջանալու:

2. Անձկութեան բնական հետեւանքն է շփոթութիւնը: Կարգ մը ըմբռնումներ վերատեսութեան կը կարօտին այսօր. կու տանք մի քանի օրինակներ, թէեւ զանոնք բոլորը վերասահմանելու փորձ չի կատարուիր այստեղ.

2.ա. **Արեւմտահայերէնի ջամբումը ներկայիս պէտք է կատարուի իբրեւ մա'յր լեզու, առաջի'ն լեզու, թէ' օտար լեզու:** Ասոնցմէ իւրաքանչիւրը տարբեր մօտեցում կ'ենթադրէ: Ի'նչ է սահմանումը մայր լեզու հասկացողութեան՝ այսօր. չենք գիտեր. սակայն չափազանց կարեւոր է ասոր յստակացումը: **Մայր լեզուն եւ առաջին լեզուն ինչո՞վ կը համընկնին կամ կը տարբերին իրարմէ:** Նախնիքներու (կամ արմատներու) լեզուն հասուն տարիքի սորվիլը որեւէ լեզու սորվելու պէ'ս է, թէ' մշակութային, պատմական կամ հոգեբանական ազդակներ կը միջամտեն: Արեւմտահայերէն սորվող արեւելահայուն համար ո՞ր դասակարգին կը պատկանի արեւմտահայերէնը:

2.բ. **Ո՞րն է արեւմտահայերէնին կարելի միջավայրը. ընտանի՞ք, ամենօրեայ դպրո՞ց, միօրեա՞յ, շաբաթօրեայ աշխատանո՞ց, եւլ: Ի՞նչով բնորոշել լեզուական միջավայրը:**

2.գ. Բանաւոր եւ գրաւոր լեզուներու առաջնահերթութեան, յաճախ նախընտրութեան հարցը:

2.դ. Կրթական ասպարէզին մէջ մասնագէտի փոխարէն սիրայօժար աշխատակիցով բաւարարուելու ընդհանրացած սովորութիւնը, կամ՝ մասնագէտէն յօժարակամ գործակցութիւն ակնկալելը:

2.ե. Ուսուցողական արդիական եւ աւանդական մեթոտներու սահմանազծումը:

2.զ. Զգացական եւ տրամաբանական մօտեցումներու բախումը:

2.է. Հայերէնի երկու ուղղագրութիւններու գոյակցութիւնը:

Բ. Այս աշխատութեան մէջ նկատի պիտի առնուին 11-էն 15 տարեկան պատանիներու պարագան: Տարիք մը ուր զգայուն պատանիին մէջ կ'արթննան հետաքրքրութիւններ եւ ծարաւ մը սխալն ու ճիշդը գատորոշելու:

Գ. Այստեղ շեշտը պիտի դրուի միայն ուսուցիչի մանկավարժական դիրքորոշման վրայ, շրջանցելով անոր պատրաստութեան առնչուած խնդիրը, որ տարբեր նիւթ է ինքնին: Միայն ըսենք, որ վերոյիշեալ շփոթութիւններու եւ անձկութեան ճշումին տակ ուսուցիչը միտնալ է, յաճախ տկար՝ իր առջեւ եւ երբեմն իր դէմ ծառացող խնդիրներուն դիմաց: **Անհանգիստ եւ անդադար փնտռտուքի անհրաժեշտութիւնը կը ստիպէ զինք ըլլալու ստեղծագործ եւ հնարամիտ:** Ոգի ի բոլին փորձեր կ'ընէ «բաներ մը փրկելու լեզուէն»,

պարտականություն մը, որ վստահուած է իրեն իբրեւ առաքելութիւն: Ան իր կարգին ենթակայ է արեւմտահայերէնի գոյատեւման նուիրուած սիրայօժար վարչականներու անկոտրում բռնակալութեան, որոնց հեղինակութիւնը կը կայանայ այն համոզումին մէջ, որ կը զոհաբերեն իրենց ժամանակն ու ոյժը ի խնդիր արեւմտահայերէնի սրբազան դատին: Հետեւանք՝ զոհաբերութեան այլանդակ պահանջներ կը դրոին նոյն «դատ»-ին ծառայող պաշտօնեային՝ այսինքն ուսուցիչին ալ վրայ: Բախումներու եւ անհասկացողութիւններու պարարտ դաշտ, ու տակաւին չենք անդրադառնար ծնողներու միջամտութեան:

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԱՄԷՆՕՐԵԱՅ ԴՊՐՈՑՆԵՐԸ

Քանի որ Հայրենի պետությունը պաշտօնապես չի հանդիսանար արեւմտահայերէնի պաշտպանը, այն կը մնայ բացառապէս սփիւռքի գլուխ հանելիք գործը: Եւ քանի որ դպրոց-ընտանիք-աշակերտ եռանկիւնէն ընտանիքի մասնակցութեան որակը իջած է, արեւմտահայերէնի ջամբումը կը մնայ միայն կրթական հաստատություններու ճիտին պարտքը: Որոշ ժամանակէ ի վեր ֆրանսահայ ամենօրեայ դպրոցներուն դիմագիծը փոփոխութեան **կ'ենթարկուի: 8-10 տարի առաջ, դասարանին մէջ արեւմտահայերէնը տիրապետող էր: Իսկ արեւելահայ փոքրաթիւ աշակերտները ընտանեկան փոխանցումով ձեռք բերուած արեւելահայերէնի յարգելի մակարդակ մը կը ներկայացնէին, որմով կը դիւրանար արեւմտահայ աշխարհէն ներս անոնց հեզասահ մուտքը: Այսօր, նոյնը չէ պարագան: Մէկ կողմէն՝ շարունակաբար կը պակսի արեւմտահայերէնով ազատ արտայայտուող աշակերտներուն թիւը, միւս կողմէն՝ կը բարձրանայ համեմատությունը արեւելահայ աշակերտներուն, որոնք ալ իրենց կարգին, մեծաւ մասամբ կ'արտայայտուին վիրաւոր արեւելահայերէնով մը: Մէկ խօսքով՝ այս սերունդին մէջ, հայերէնի իր ճիւղին տիրապետող պատանի գրեթէ չկայ: Այս պարագան կը պարտադրէ, որ առանց անոր ալ վերանայման կարիքը զգացնող մեր մանկավարժությունը այլեւս չուշանայ որդեգրելու նորօրեայ իրականութեան համապատասխան քաղաքական-**

նութիւն մը: Արեւմտահայերէն դասաւանդող դպրոցը՝ նաեւ արեւելահայ աշակերտի բնական միջավայրն է: Մեր ամենօրեայ դպրոցները էլիթիաթ չեն. անոնց ամենագնահատելի առատելութիւնն է ասիկա: Դպրոց ընդունուելու համար խնդրոյ առարկայ չըլլար ոչ դիմողին հայերէնի մակարդակը, ոչ ալ տան լեզուական միջավայրը. Աշակերտելու համար կ'ընդունուին բոլոր անոնք որոնք տրամադիր են սորվելու հայերէն (շեշտուած ձեւով՝ արեւմտահայերէն):

Այսպիսով՝ ամենօրեայ հայկական վարժարանը հայերէնի շուրջ մէկտեղուած մարդոց վայրը կը դառնայ:

ՄԷԿ ԴԱՍԱՐԱՆ, ՄԷԿ ԾՐԱԳԻՐ

Թէեւ դպրոցի դասաւանդածը արեւմտահայերէնն է, սակայն ամենատրամաբանական ձեւով այնտեղ կը սորվինք հայոց գրականութիւն իր երկու լեզուաճիւղերովը՝ զորս անջատել անհնար է, հայոց պատմութիւն եւ մշակոյթ, նիւթեր, որոնք նկատի ունին հայ ժողովուրդը իր ամբողջութեան մէջ: *Օգտակար չենք նկատեր արեւելահայ եւ արեւմտահայ աշակերտներուն անջատ դասաւանդութիւններու կազմակերպումը, ինչպէս կ'առաջարկուի ոմանց կողմէ:* Անոնք պէ՛տք է սորվին զիրար լսել, հասկնալ, հայերէնով հաղորդակցիլ, պէտք է զիրար սորվին: **Լեզուական, մշակութային, ընկերային մեծ օգուտներ ունին իրարմէ քաղելիք, երկուստեք, պայմանաւ որ լեզուն (իր երկու ճիւղերովն ալ) կենդանանայ անոնց բերնին մէջ:** Ասիկա կարելի կը դառնայ

շնորհիւ ուսուցիչին ստեղծած աշխարհին, զոր աշակերտին առջեւ հայերէնով՝ արեւմտահայերէնով պիտի կարենայ բանալ ան: **Հոս կը կայանայ ուսուցիչին ճարպկութիւնը, հոգեկան բարձրութիւնը, գիտութիւնը՝ բայց ոչ իբրեւ գիտելիք, այլ իբր ոգեկան տարածք, ըմբռնում, տիրապետում:** Գիւղ մը ներկայացնելու համար աշակերտին, ուսուցիչը ցամաքամասը իւրացուցած պէտք է ներկայանայ դասարան:

ԴԱՍԱԻԱՆԴՈՒԹԻՒՆ - ՆՊԱՏԱԿ

Լեզուն նպատակ չէ: Ան չ'ապրիր քանի որ կ'ուզենք զայն ապրեցնել, այլ՝ քանի որ պէտք է մեզի: ԺԹ. դարու Զարթօնքի մտաւորականութիւնը չունէր լեզուի հոգ, այլ՝ ժողովուրդը լուսատրելու նպատակ, որուն ծառայող լոկ միջոց մը կը համարուէր լեզուի բարենորոգումը: Մխիթարեաններ, Արովեան, Պատկանեան գիշեցան գրաբարէն հրաժարիլ եւ ժողովրդական լեզու գործածել պարզապէս քանի որ ունեցան Ժողովուրդին մէջ կրթութեան տարածումը արագացնելու ազնիւ նպատակը: Ուրեմն, լեզուն իր գոյութիւնը կրնայ պարտադրել այն ատեն միայն, երբ բանալին է նիւթական թէ հոգեմտաւոր արժէքներու ձեռքբերման: Այսպէս ալ՝ **երբ արեւմտահայերէն կ'ըսենք՝ կը հասկնանք արեւմտահայերէնով արտայայտուող կամ մատուցուող մշակոյթ: Եւ ոչ լեզուական օրէնքներու կոյտ:**

Դասարանին մէջ արեւմտահայերէնով մատուցուած նիւթին ետին գոյութիւն ունենալու է փնտտելիք մը, մտածելիք մը, նուաճելի հաճոյք մը: Օրինակի սիրոյն, Զահրատի ՍԽԱԼԻԼ

գողտրիկ բանաստեղծութիւնը, իր քերականական ու գրական սերտողութենէն անդին, կրնայ ծառայել մտքերու փոխանակման գեղեցիկ առիթի մը, որու ընթացքին կը պարզուի, որ մարդուն համար կարծիք ունենալը իրաւունք է, որ զայն ունենալու համար մտածելը պայման է, որ անոր հասնելու համար սխալելէն վախճալու չէ: Ո՞վ կը մերժէ նման իրաւունք:

ՄԽԱԼԻԼ

Անոնք որոնք կը կարծեն
թէ երջանկութիւնը
հորիզոնէն անդին է անպայման
կը սխալին
քանի որ
երջանկութիւնը
մէջն է իրենց ակիին

Իսկ անոնք որ կը կարծեն
թէ երջանկութիւնը
մէջն է իրենց ակիին
կը սխալին
քանի որ
երջանկութիւնը
հորիզոնէն անդին է անպայման

Մինչդեռ անոնք որ
չունին որեւէ կարծիք
երբեք չեն սխալիր

Նոյնը պիտի ըսենք Զօհրապի, Ռաֆֆիի, Մեակի, Թումանեանի եւ այլոց մասին, որոնք արեւելա-արեւմտա- չեն ճանչնար, կը պատկանին բոլորին. անոնց գրական պատգամը

համահայկական է, յաճախ՝ համամարդկային: Պատանի աշակերտը ներքին զգացողութեամբ կ'ըմբռնէ ասիկա:

Արեւմտահայերէնի դասաւանդութեան նպատակը աշխարհին նայող արեւմտահայերէն պատուիւմ Բանալ է:

ԼԵԶՈՒ- ՏԱՐԱԾՔ

Արեւմտահայերէնը դարձնել միջավայր մը, տարածք մը, ուր պատանին մուտք գործէ անհատապէս եւ հոն գտնէ ինքնատրոնման իտեալ մթնոլորտ: Այս նպատակին ծառայող հրաշալի միջոց մըն է Բանալէճը: Այս տարիքին, տղաքը կը սիրեն Բանալէճերը, վիճարկումները, մանաւանդ երբ իրենք ընտրեն վիճելի նիւթը: Ամենէն լռակեացն անգամ լեզու կ'ելլէ: Իրաքանչիւրը հայերէնի իր գիտցած չափով: **Մանկավարժական բազմաշերտ թիրախներ կը հետապնդէ Բանալէճը:** Նախ՝ մտածել, ապա՝ չամչնալ արտայայտուել, մտիկ ընել, յարգել միւսին կարծիքը, քաջաբար բայց քաղաքավարօրէն անհամաձայն գտնուիլ, ինքզինք արդարացնել, ըսածը հիմնաւորել: Դարձեալ ուսուցիչին կ'իյնայ Բանալէճերու կրթութեան փոխանցումը, մանաւանդ իրաքանչիւրին մասնակցութեան ապահովումը: Ուսուցիչին կ'իյնայ արտայայտուելու այս թանկագին պատեհութենէն օգտուիլ արժեւորելու համար իրաքանչիւր լեզուաճիւղի իւրայատկութիւնները եւ ռճական տարբերութիւնները, առիթ ընծայելով փոխադարձ գնահատութեան: Օրինակ՝ արեւելահայը հաց կ'ուտէ, արեւմտահայը ինքզինք կը փնտռէ, **արեւելահայուն կը**

հարցնես ո՞նց ես, կը պատասխանե՛ ոչինչ, արեւմտահայը կը խնդրէ **հաճիս-ով**: Առաւել՝ լաւ առիթ է պեղելու լեզուաճիւղերու նախընտրած հոմանիշները, օրինակ՝

ատամ - ակռայ,

ոնց - ինչպէս,

տաքնալ- շոգիլ,

էգուց – վաղը, ու անոնց իմաստային նրբերանգները, օրինակ՝

լուսամուտ - պատուհան,

լինել - ըլլալ,

ազգանուն - մականուն,

ինքնաթիռ - օդանաւ,

արտաքնոց - գուգարան, ել.:

Համադասարանային զրոյցներու պահուն լաւ կ'ըլլայ նաեւ մէջտեղ նետել լեզուաճիւղերու միջեւ սխալ հասկացողութիւններու տուն տուող առիթները.

բառեր, արտայայտութիւններ, հնչիւններ, ինչպէս՝

ձգել (քաշե՛լ թէ լքել),

վայրկեան - րոպէ,

արա - ծօ,

արի - եկուր,

Գազիկ անուան արտասանութիւնը: Այս երեւոյթին ընկալումը եւ յաղթահարումը դիւրացնելու ամենաազդու միջոցը գաւեշտն է, ծիծաղը, երգիծանքը (ոչ ծաղրը անշուշտ): Ատոր շուրջ, աշակերտը ինք կը պատմէ իր իմացած մանրավէպը

քոմիք տեսարանի մը մասին: Ու կը խնդանք միասին: Այսպիսով՝ բոլորին սեփականութիւնը դարձած կ'ըլլայ պարագան, որ մեզմէ վեր է, եւ որուն լուծումը ոչինչով կախեալ է մեզմէ: Գլխաւոր օգուտը երեւոյթին շուրջ բոլորիս անզէն համակերպումն է: **Պիտի շեշտեմ երգիծանքի ոլորտը. ոլորտ մը որուն մշակումը կը պակսի այսօր մեր ընկերութեան՝ որ կրողն է ծանրակշիռ անցեալի մը, եւ այդ անցեալին ողբերգական կապանքներէն կարծես կախեալ է պատանհին հայութիւնը:** Երգիծանքի բացակայութիւնը ցայտուն ապացոյցն է հիւանդագին հոգեվիճակի մը, որմէ զգուած են երիտասարդները: Յայտնուած այս տեսակէտին քաջալերող օրինակներէն մէկը կը հանդիսանայ **Վահէ Պերպերեանին** վայելած ընդունելութիւնը երիտասարդներուն մօտ: Իսկ եթէ այս ամբողջը տեղի կ'ունենայ արեւմտահայերէնի բովանդակութեան մէջ, հպատակելով արեւմտահայերէնի լեզուաուղղութեան, ուր սակայն չի պարտադրուիր լեզուաճիւղերու նախընտրութիւնը, այն ժամանակ է որ արեւմտահայերէնը պիտի ներկայանայ աշակերտին իբրեւ կենսունակ, վիճող, սիրող, յարգող, մարդկային, զարգացող, մտածող լեզուական միջոց մը. տարածք՝ որ հասունցող մարդուն պիտի արտօնէ կարծրատիպերէ ձերբազատիլ, պիտի սրէ դատողութիւնը, քննադատութիւնը, ծիծաղը, երգիծանքը: Այս տրամաբանութեամբ, լեզուն քերականութենէն շատ աւելի հեռու կ'ընթայ: Ուրի՛շ ծաղիկի մը պէս կը բացուի:

ՅԱԽԵԼԵԱԼ ԶԳՈՒՇՈՒԹԻՒՆ

Ա- Արեւելահայ ծնողները եւ աշակերտները սկզբնական վարանում մը կը ցուցաբերեն յաճախ «սփիւռքահայերէն»-ի կամ «ֆրանսահայերէն»-ի դասաւանդութիւններու նկատմամբ: «Մենք ձեր լեզուն չենք խօսում» կամ «Մեր հայերէնը ուրիշ է» ըսելով մտահոգութիւն կը յայտնեն: Առանց երկվայրկեան մ'իսկ կորսնցնելու փարատելու է այս վարանումը, բացատրելով որ անոնք կը գտնուին հայկական վարժարանի մէջ, ուր կը ջամբուի ամբողջ հայ ժողովուրդին պատկանող հայերէն լեզուն, հայոց պատմութիւնն ու մշակոյթը, եւ թէ սփիւռքահայերէն կամ ֆրանսահայերէն կոչուած լեզու չկայ: Ուսուցիչը ծայր աստիճան զգոյշ պիտի ըլլայ խօսքին մէջ չսպրդեցնելու «մեր հայերէնը, ձեր հայերէնը», «ես այս ձեռով կ'ըսեմ, դուն այն ձեռով կ'ըսես» կործանարար արտայայտութիւնները: Դասատուն հաւասարապէս բոլորին հայերէնի ուսուցիչն է, եւ ամբողջ դասարանը միասին «մենք» մը կը կազմեն: Ան սահմանագիծ դնելու չէ իր եւ աշակերտներուն միջեւ: **Կայ մէկ մայր լեզու, որուն երկուորեակ զաւակներն են արեւմտահայերէնն ու արեւելահայերէնը:** Այս բովանդակութեան մէջ «մենք-դուք» դերանունները ամբողջովին վերացուելու են: Լեզուաճիւղերու մասին ըլլալիք ակնարկներուն մէջ պէտք է բացառապէս գործածուին արեւելահայերէն եւ արեւմտահայերէն, արեւելահայ եւ արեւմտահայ՝ դասարանին համեմատ չէզոք հասկացողութիւնները:

Բ- Երբեք չաճապարել վարանող աշակերտին սխալները սրբագրել, առաւել եւս արեւելահայ նորեկին, որ որոշ ժամանակի պէտք ունի կատարեալ վստահութիւն ձեռք բերելու, մանաւանդ ուսուցիչին նկատմամբ: Իսկ յետոյ՝ զգուշանալ արեւմտահայերէնը անոր պարտադրելէ: Բաւարարուիլ միայն լեզուական խորթութիւնները սրբագրելով. օրինակ՝ պահանջել էական բայի օգտագործումը խօսակցական արեւելահայերէնի մէջ տարածուած բարբառային ա-ի փոխարէն. օտար բառերու հայերէնով փոխարինումը. **սաղ- ամբողջ, թագա - նոր, զոնթիկ- հովանոց, եւլ.** որոնց հայերէն չըլլալէն անգամ տեղեակ չէ պատանին: Զուարճալի հակազդեցութիւններ կը ստեղծեն այս սրբագրութիւնները, եթէ կատարուին վստահութեան հողի վրայ: Փորձը ցոյց կու տայ, որ շատ արագ, մի քանի ամսուան կամ ամենաշատը մէկ տարուան ընթացքին, ազատ արտայայտութեան պայմաններու մէջ, արեւելահայ աշակերտը ինքնըստինքեան կը փորձէ «դասարանին», այսինքն դասասանդութեան լեզուովը արտայայտուիլ:

Գ- Քերականութիւնը, որուն հանդէպ այնքան ապիկար կը զգանք մենք մեզ, իրականութեան մէջ ակնառու հարցեր չի ստեղծեր: Կանոններու համակարգ է. կը բացատրուի, կը հասկցուի, կը գործադրուի: Իսկ կիրառութեան ատեն, երբ 11 արեւելահայերէնէ ինքնաբոլս փոխառութիւններ ըլլան (բացառական հոլով, խոնարհում, եւլ.) ուսուցիչը պէտք չէ միջամտէ եւ սրբագրելու չելլէ: Փաստը այն է, որ ժամանակը իր դերը կը խաղայ:

Դ- Նոյնը չէ ուղղագրության պարագան: Դասական ուղղագրության օրենքը կը սորվին բոլոր աշակերտները հաւասարապէս եւ կը կիրառեն: Խորհրդային գրելաձեւը մէկընդմիշտ կը մերժուի, սակայն անհրաժեշտ բացատրութիւնները տրուելէն ետք, առանց թերագնահատելու աշակերտին խորհրդային ուղղագրական պաշարը, եթէ ունի: Այս նիւթը անպայման մէջտեղ կու գայ օր մը, երբ՝ օրինակ Երեւան հրատարակուած բառարանի մը գործածութենէն կը խուսափի ուսուցիչը, կամ կը սրբագրուի աշակերտին մականունինյան վերջածանցը, եւ: Կարելոյ է շեշտել, որ երկու ուղղագրութիւններու գոյութեան փաստը կանխամտածուած զգուշութեամբ անջատել պէտք է լեզուի երկնիւղ բնոյթէն: Առանց ողբերգականացնելու զայն ներկայացնել իբրեւ պատմական իրողութիւն: **Դասարանը դատարան չէ:** Վերջապէս, լեզուական անջատումներ մարտող միակ ազգը չենք:

Ե- Ամենափափուկ կէտը, անլոյծ տակաւին, հնչիւնական համակարգին առնչուած դժուարութիւններն են, շփոթ եւ սխալ հասկացողութիւններու Բաբելոն. օրինակ՝ **Քեռին (գերին) բացաւ պատուհանը: Չտեսայ կինը (գինը): Կոտրած էր դուռը (թուրը): Այստեղ փակ (բակ) է:** Ըստ մեր փորձին, շփոթը վանելու հեշտ ձեւ մըն է գիրերու անունով առաջնորդուիլը: Ասիկա կ'ենթադրէ այբուբենին գիրերը ճանչնալ իրենց անունովը: **Քեռին եկաւ. քեռի՝ քէ-ով, Կինը տեսայ. կին՝ կեն-ով:** Ահա, այբուբենի անուններու իմացութեան գործնական պատճառ մը: Դասարանին մէջ ասիկա կ'օգնէ

մանաւանդ ուղղագրութեան ընթացքին: Շփոթութիւններու առիթ տուող օրինակներու մեր ցանկին 2.գ. կէտը կը վերաբերէր բանաւոր-գրաւոր լեզուի առաջնահերթութեան կամ նախընտրութեան հարցին: Այս գեկոյցի տրամաբանութեամբ բանաւորն ու գրաւորը իրարու հանդէպ լրացուցիչ իրաւունքներ ունին, ո՛չ առաջնահերթութեան, ոչ ալ մանաւանդ՝ նախընտրութեան: 5-րդ դարէն հասած ճշմարտութիւն է ասիկա, սակայն հայերէնի փոխանցման մեր ուսումնական ջանքերուն մէջ հակառակ կեցուածքին կը հանդիպինք շատ անգամ: Բանաւորն ու գրաւորը յաճախ կ'անջատուին իրարմէ. կա՛մ գոհացուցիչ կը համարուի առօրեայ բանաւորի մը տիրապետումը, եւ կամ շեշտը կը դրուի գրել-կարդալուն: Գրաւորը անբովանդակ է առանց բանաւորի, բանաւորը անկայուն է առանց գրաւորի: Մաշտոց իր գիրերո՛վ ապահովեց լեզուին ամրապնդումը: Կայ ուրիշ պարագայ մը, որ նոյնքան եւ թերեւս ատելի ծանրակշիռ կը դարձնէ այս հարցը, այն ալ՝ երբ օտար այբուբենի խողովակով կը ներկայացնենք հայ գրաւոր լեզուին մէջ արդէն կայունացած բառեր, մանաւանդ՝ յատուկ անուններ: Փակագիծի մէջ ըսենք, որ օտար յատուկ անուններու տառադարձութեան նիւթը մեզ կը չարչարէ տասնամեակներէ ի վեր: Արեւմտահայերէն աշխարհին մէջ այս խնդիրը վստահուած է քմահաճ լրագրութեան բնագաւառին: Ինչ որ այստեղ կ'արծարծուի, հնչիւնական համակարգին ստեղծած լաբիփինթօսը մեղմացնել է դասարանին մէջ: Հետեւաբար, կ'առաջարկենք առաւելագոյն չափով օգտուիլ կայունացած գրելաձեւերէն: Ինչպէս ալ հնչենք,

Daron թէ Taron հայերէն կը գրուի Տարօն
Mardouni թէ Martouni հայերէն կը գրուի Մարտունի
Spitak թէ Sbidag հայերէն կը գրուի Սպիտակ
Tourouberan թէ Dourouperan հայերէն կը գրուի Տուրու-
բերան

Kapan թէ Gaban հայերէն կը գրուի Կապան
Karine թէ Garine հայերէն կը գրուի Կարին
Garni թէ Karni հայերէն կը գրուի Գառնի
Geghart թէ Keghart - Guerart հայերէն կը գրուի Գեղարդ
Aragadz թէ Arakadz հայերէն կը գրուի Արագած
Goris թէ Koris հայերէն կը գրուի Գորիս
Artachat թէ Ardachad – Ardashad հայերէն կը գրուի
Արտաշատ

David թէ Tavit հայերէն կը գրուի Դաւիթ
Gayané թէ Kayané հայերէն կը գրուի Գայանէ
Sebastia թէ Sepasdia հայերէն կը գրուի Սեբաստիա
Petros Dourian թէ Bedros Tourian հայերէն կը գրուի Պետրոս
Abovian թէ Apovian հայերէն կը գրուի Արովեան

Այստեղ, փրկութիւնը գրաւոր լեզուէն կու գայ: Յատուկ անուններէ անդին անցնելով, կրնանք աշակերտին առօրեայ բառերուն գրաւոր պատկերը նախ ամրացնել անոր մտքին մէջ, իբրեւ յենարան, ու յետոյ անցնիլ ուղղագրական աւելի բարդ օրէնքներու: Յանկ մը, ուր տեղ գտնեն **բանալի, կերակուր, պատուիհան, դպրոց, դասարան**, եւ եւ. ու բացատրել թէ ով ինչպէս որ ալ հնչէ՝ գիր բառը, օրինակ, կը գրուի գ-ով:

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹԻՒՆ

Ա- Արեւմտահայերէնը դուրս հանել պահպանողական կղզիացումէ, զայն վերածել գործունեայ մտածումի, յայտնաբերման, քննարկման, զաւեշտի, դրժումի, խորացումի գործիքի մը: Այսպիսով ազատագրուած կ'ըլլայ նաեւ սրբագործուած արեւմտահայերէնը: ¹⁴

Բ- Գիրերուն անունները սորվեցնել գործնական անհրաժեշտութենէ մղուած:

Գ- Աշակերտին մասնակցութիւնը ապահովել հնչիւնական տարբերութիւններուն զգայնութիւնը արթնցնելու համար, որպէսզի վարժուին եւ հասկնան զիրար: Ամենաակնառու օրինակներէն մէկն է **Քառագագաթ Արագած** բառակապակցութեան առոգանութիւնը:

Դ- Բանաւորը շարունակել գրաւորի մէջ, զայն այնտեղ հաստատելու: Լեզուին միայն բանաւոր տիրապետումը կը նշանակէ տուն ունենալ, բայց դուրը չբանալ ներս մտնելու եւ անոր սեմին անցընել տնանկի կեանք:

Ե- Եթէ արեւմտահայերէնը ծառայէ հայ երիտասարդին մտաւոր ազատագրման, ազգային բարդոյթներէ ձերբազատման, ազատ մտածումի եւ ազատ արտայայտութեան, այն ժամանակ իր տեղը գտած կ'ըլլայ մեր ներկային եւ ապագային մէջ:

Զ- Ճիշդ կը գտնենք յուսալ, որ արեւմտահայերէնի հետ մեր արեւելահայ աշակերտներուն մտերմութիւնը օր մը (թերեւս մօտիկ ապագային) կրնայ կարեւոր դեր խաղալ Հայաստանի

մէջ արեւմտահայերէնի իրաւունքին վրայ: Չմոռնանք որ Հայաստանի Հանրապետութեան հետ անոնց յարաբերութիւնը ֆիզիքական է, նիւթեղէն, մինչ արեւմտահայուն համար՝ հոգեկան:

Բանասէր **Նորա ՊԱՐՈՒԹՃԵԱՆ**

Փարիզ-Ֆրանսա

24 Յունուար 2017

ՅԱԻԵԼՈՒԱԾ 2

Դոկտ. Հիլտա Գալֆայեան – Փանոսեան «Բաց դասաւանդութիւն եւ ուսուցիչներու վերապատրաստման յաջող փորձ մը» ԼՈՆՏՈՆԻ ԳԷՈՐԳ ԹԱՀԹԱԵԱՆ ԿԻՐԱԿՆՕՐԵԱՅ ԱԶԳԱՅԻՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆԻՆ ՄԷՋ

Նոր Տարիէն ամիս մը առաջ հրաւեր ստացայ Լոնտոնէն: Զիս կը հրաւիրէին՝ իմ հեղինակած «Օտարախոսներու համար հայերէսի ձեռնարկ»-ի (“Manuel d’armen’ien occidental pour les non-arme’nophone”) մասին դասախօսելու. այս լսատեսողական մեթոդի (me’thode audiovisuelle-structuroglobale) գիտական սկզբունքները բացատրելու իրենց ուսուցիչներուն: Խնդրեցին նաև որ դասախօսութենէն զատ «բաց դասաւանդութիւն» մը կատարեմ իրենց աշակերտներուն:

Հրաւերը ընդունելէ առաջ հարցուցի թէ քանի՞ ուսուցիչ եւ քանի՞ աշակերտ ունին: Պատասխանը եղաւ թէ 17 ուսուցիչ եւ 130 աշակերտ ունին: Այս թիւերը անհաւատալի կը թուէին «միօրեայ» վարժարանի մը համար: Ուստի, երկրորդ նամակով մը աւելի մանրամասն տեղեկութիւն խնդրեցի եւ Տնօրէնուհի Տիկ. Ռ. Թաթուլեանէն ստացայ հետեւեալ բացատրականը.

«Վարժարանի արեւմտահայերէսի բաժինները զատ-զատ են:

Երեխաները 3 տարեկանից կ’ընդունուեն վարժարանի մանկապարտէզը, որտեղ կը յաճախեն մինչեւ 5 տարեկան:

5-ից մինչև 7 տարեկան կը յաճախեն նախակրթական բաժինը, տառաճանաչութեան դասարանները: Արեւմտահայերի եւ արեւելահայերի դասարանները զատ են:

7-ից մինչև 16 տարեկանները կը յաճախեն առաջինից մինչև 9-րդ դասարանները: Արեւմտահայերը եւ արեւելահայերը զատ դասարաններում են: Միայն երգի դասի պահերուն, հանդէսներուն, մասնաւոր այլ ծրագրերի ժամանակ արեւմտահայերը եւ արեւելահայերը միասին կ'աշխատեն:

Մանկապարտէզից մինչև 9-րդ դասարան, հայոց լեզուն եւ պատմութիւնը դասաւանդուում են արեւելահայերէնով (Հայաստանեան եւ դասական ուղղագրութեամբ) եւ արեւմտահայերէնով (դասական ուղղագրութեամբ):

Համարեա բոլոր աշակերտների համար հայերէնը 2-րդ կամ 3-րդ լեզու է:

Արեւմտահայերէն բաժնում երեխաների մեծ մասը անգլիախօս են:

9-րդ դասարանի վերջում աշակերտները յանձնում են ամերիկեական քննութիւնը, որը համապատասխանում է օտար լեզուի (ոչ մայրենի լեզուի) իմացութեան անգլիական GCSE-ի մակարդակին:

Այսքան բաժանմունքներով միօրեայ վարժարան մը զարմանալի թուեցաւ ինծի: Ուստի, այս «երեւոյթ»-ը պարզելու համար որոշեցի ընդունիլ հրաւերը: Եւ ուրեմն Կիրակի, 22 Յունուար 2017-ին հասայ դպրոց, որ Լոնտոնի Ealing

թաղամասին մէջ տեղական մեծ դպրոց մըն է՝ բազմաթիւ դասարաններով, ճաշարանով, բակով:

Թահթայեան վարժարանի 25-ամեայ եւ 30-ամեայ Յուշամատենաներէն կը տեղեկանանք թէ 1978-ին Լոնտոնահայ Համայնքային եւ Եկեղեցական Խորհուրդի ջանքերով եւ Գէորգ Թահթայեանի բարերարութեամբ սկսած է գործել այս միօրեայ վարժարանը, հայերէնի ուսուցում ջամբելով հարիւրաւոր աշակերտներու:

Իւրաքանչիւր աշակերտի ծախսը 500 Փաունտ է տարեկան, որուն 195 Փաունտը միան կարելի է վերստանալ աշակերտներու վճարումներէն: Մնացեալ ծախսերը ներկայիս կը հոգան զանազան բարերարներ (մէկ Փաունտը գրեթէ համապատասխան է մէկ Եւրոյի):

Այս բոլոր տեղեկութիւնները ստանալէս յետոյ մտանք դպրոց, առաւօտեան ժամը տասնին: Աշակերտները հաւաքուած էին արդէն: Կիրակնօրեայ դասաւանդութիւնը սկսաւ Տէրունական Աղօթքով եւ ՀՀ օրհներգով: Յետոյ մտանք դասարան մը, ուր կային 8-11 տարեկան շուրջ 40 աշակերտներ (իրենց վարժարանի 2-րդ, 3-րդ, 4-րդ դասարանները), արեւելահայ եւ արեւմտահայ՝ խառն, իրենց ուսուցիչներով միասին:

Սկսայ դասաւանդել՝ իմ հեղինակած լատենտղական մեթոտի բանաւոր հաղորդակցութիւն սորվեցնող առաջին դասը, որ երեք անձերու միջեւ փոխանակուած տասը նախադասութեամբ (dialogues) ինքնաձանօթացման տեսարան (sketch) մըն է: Թաղիքէ պաստառին փակցուող շարժուն նկարներուն

օգնութեամբ տեսարանը կազմելով եւ իմ շարժումներով ու դերակատարումով ներկայացուցի նիւթը: Աշակերտները դիւրութեամբ հասկցան ամէն մէկ բառի ու նախադասութեան իմաստը (նիւթին բացատրութեան փուլը): Անցանք հաւաքական կրկնութիւններով փոխասացութիւններու վերարտադրութեան փուլին (reproduction des dialogues), որ նոյնպէս յաջողութեամբ վերջացաւ: Աշակերտները դժուարութիւն չունէին եւ շատ արագ կարողացան վերարտադրել նիւթը: Բնականաբար ժամանակ չունէինք բազմաթիւ անգամներ կրկնելու՝ **մինչեւ որ գոց** սորվին նախադասութիւնները: Ատիկա տան մէջ, ձայների զիջ օգնութեամբ կատարուելիք աշխատանք մըն է: Եւ քանի որ այդ անհատական աշխատանքը չէր կատարուած, զանց առնուեցաւ աշակերտներու դերակատարութեան փուլը (theatralisation du sketch): Մեր նպատակն էր մեթոտին ուսուցման յաջորդական փուլերը ցոյց տալ ուսուցիչներուն: Ուստի, շարունակելով, հարց-պատասխանի ձեով խօսեցուցի աշակերտները՝ միշտ մնալով առաջին դասի փոխասացութիւններու սահմաններուն մէջ: Ճիշդ պատասխանները ծափերով կը դիմաւորէինք:

Կէսօրից յետոյ ուսուցիչներու համար կարդացի դասախօսութիւն մը՝ այս լսատեսողական մեթոտի գիտական սկզբունքներուն մասին, բացատրելով թէ լեզուի ուսուցման արդի մօտեցումին համաձայն անհրաժեշտ է անծանօթ լեզուն նախ հասկնալ *ու պատասխանել սորվեցնել* եւ *յետոյ անցնիլ կարդալ-գրելու*: Այս հերթականութեամբ պէտք է դասաւանդել՝

եթե կ'ուզենք որ աշակերտը չմնայ հասկացողութեան մակարդակին, այլ նաեւ կարենայ պատասխանել, այսինքն՝ խօսիլ: Բացատրեցի նաեւ թէ լատետողական այս մեթոտը կ'ընթանայ քերականական յառաջխաղացումով (progression grammaticale), որ հեղինակին կողմէ կազմուած է հայերէնի տարրական բառապաշարի (vocabulaire de base) 1000 բառերէն ամէն մէկուն յաճախականութիւնը (frequence) հաշուելով եւ ամենաբարձր յաճախականութիւն ունեցող բառերը առաջին դասերուն ուսուցանելով, միւսներն ալ՝ իրենց հերթին: Այսպէս պատրաստուած են այս Ձեռնարկի երեք դասագիրքերը, որոնք գլխաւորաբար յօդերով, հոլովներով, բայի խոնարհումներով, նախադաս եւ յետադաս մասնիկներով բառերը իրար կապելու եւ նախադասութիւն կազմելու ձեւերը կը սորվեցնեն: Այսինքն, նախ՝ լեզուն կը սորվեցնեն եւ յետոյ՝ կարդալ ու գրել:

Յետոյ անցանք գրաւոր լեզուի ուսուցման: Ուսուցիչներուն բացատրեցի թէ ժամանակավրէպ է այբուբենի տառերը մէկիկ-մէկիկ սորվեցնել: Ընդհակառակը, աշակերտը բառի գրելակերպը պիտի իւրացնէ ամբողջական կերպով, որպէս բառապատկեր: Ուսուցիչը տուեալ դասի գլխաւոր 10-13 բառերէն որեւէ մէկը շատ խոշոր եւ գնտածել մեկնակէտերով կը գրէ գրատախտակին վրայ: Աշակերտները իրենց աչքերը բանալ-գոցելով պիտի մտապահեն բառին գրելակերպը եւ իրենց ցուցամատերով օդին մէջ պիտի գրեն զայն: Ուսուցիչը կը հետեւի օդին մէջ գրող ցուցամատերուն, ի պահանջել հարկին կը միջամտէ, աշակերտին թելադրելով բանալ աչքերը եւ լաւ դիտել բառը, յետոյ դարձեալ աչքերը փակելով ճիշդ գրել բառը: Ուսուցիչը ամէն մէկ տառի անունը, հնչիւնը, անոր չորս

գրելաձեւերը (մեծատառ, փոքրատառ, տպագիր եւ ձեռագիր) կը բացատրէ: Այս գործողութենէն յետոյ աշակերտները իրաւունք ունին բառը ընդօրինակելու իրենց տետրակներուն մէջ:

Տառաճանաչութեան ուսուցման այս ձեւը ժամանակի մեծ խնայողութիւն է եւ տառերը յիշողութեան մէջ միանգամ ընդմիշտ ամրացնելու կը ծառայէ: Գրաճանաչութեան այս նոր ձեւի կիրարկումը շատ մեծ հետաքրքրութիւն ստեղծեց, մանաւանդ երբ ցոյց տուի ամէն մէկ դասի 10-13 գլխաւոր բառերուն համապատասխանող պիտակները (etiquetes), զորս աշակերտները պիտի կտրեն եւ անոնց մէկտեղումով ուսուցչին թելադրած նախադասութիւնը պիտի գրեն: Պիտակներով գրելու այս ձեւը պէտք է նախորդէ գրիչով սպիտակ թուղթի վրայ գրելու դասական ձեւին, որովհետեւ ոչ միայն բառի գրելաձեւը կը սորվեցնէ, այլ նաեւ՝ բառին կազմախօսութիւնը (morphologie), քանի որ յօդերը, հոլովակերտ մասնիկները, բայի խոնարհիչները տարբեր պիտակներով ներկայացուած են: Աշակերտները պիտի գտնեն համապատասխան այդ մասնիկները եւ բառին կցելով ուսուցչի թելադրած նախադասութիւնը պիտի կազմեն: Այս փուլէն յետոյ իրաւունք կ'ունենան 10-13 բառերը գրիչով ընդօրինակելու իրենց տետրակներուն մէջ: Սակայն յաջորդ դասին օրը, պէտք է պատրաստ ըլլան ուղղագրութիւն ընելու: Այս անգամ ուսուցիչը խառն կերպով կը թելադրէ այդ եւ նախորդ դասի (դասերու) պատկանող նախադասութիւնները եւ աշակերտները թուղթի վրայ գրիչով կը գրեն թելադրուածը, ջանալով ուղղագրական սխալ չընել:

Երեկոյան, խանդավառ մթնոլորտի մէջ եւ «ընտանեկան» նկարով վերջ գտաւ մեր այս հանդիպումը, որ լսատեսողական

մեթոտի ծանօթացման եւ ուսուցիչներու վերապատրաստման յաջող փորձ մը եղաւ:

Իսկ ինծի համար 22 Յունուար 2017-ի այդ Կիրակին եղաւ երազային օր մը: Տեսնել այդքան աշակերտներ, այդքան ուսուցիչներ, այդքան դասարաններ, արեւելահայերէնի ուսուցում դասական ուղղագրութեամբ, նոյնպէս արեւելահայերէնի ուսուցում այս անգամ հայաստանեան ուղղագրութեամբ, արեւմտահայերէնի ուսուցում դասական ուղղագրութեամբ, ամէն մէկը զատ-զատ դասարաններու մէջ, տարբեր ուսուցիչներով եւ տակաւին Հայոց պատմութիւն, նաեւ՝ երգ ու պար: Կարծէք Արեւելքի մեր հայկական ամէնօրեայ վարժարաններէն մէկը ըլլար՝ Երոզայի կուրծքին: Անհաւատալի էր, բայց՝ իրաւ: Երեւոյթ մըն էր Գէորգ Թահթայեան «միօրեայ» ազգային վարժարանը: Թերեւս աւելի ճիշդ պիտի ըլլար ըսել՝ օրինակելի դպրոց մըն էր: Երանի օրինակը վարակիչ ըլլար ուրիշ միօրեաներու համար:

Յոյսով լեցուած վերադարձայ Փարիզ՝ վարձքը կատար՝ ուսուցիչներուն եւ Տնօրէնուհի Տիկին Ռուզաննա Թաթուլեանին, ինչպէս նաեւ՝ հոգաբարձուներուն, ծնողական յանձնախումբին եւ մեծ ու փոքր բարեգործներուն:

Դոկտ. Հիլդա Գալֆայեան-Փանոսեան, Փարիզ, 27.01.2017

**Current Situation of The Western Armenian in
Armenian Communities
(Western Europe)**

Susanna Tiuyan, Ani Fishenkjian (Fchnkjian)

The presentbook is devoted to the study of functioningof Western Armenian and the activities that are implemented in the relevant educational centers in France, Germany, England, and Bulgaria.

The book provides readers with a detailed and exact description of the efforts made for the establishment and development of Armenian communities in the above-mentioned countries. It also describes the activities of educational and cultural centers that are aimed at the maintenance of Armenian language.

With sociolinguistic perspective in view, the authors examine the age, social, and educational characteristics of native speakers of Armenian, as well as the methods and specifics of the instruction of Armenian. This kind of study reveals a variety of problems, the solution of which is suggested by the authors of the book. It undoubtedly covers a wide scope of scientific issues and can be of interest for a broad range of readers.

Статус Западноармянского языка в армянских общинах (Западная Европа)

Сусанна Тиоян, Ани Фишенкджян

Книга посвящена изучению функционирования Западного Армянского и деятельности, осуществляемой, в частности в европейских учебных центрах во Франции, Германии, Англии и Болгарии в целях сохранения Западного Армянского.

Книга дает детальное и скрупулезное описание возникновения и дальнейшего развития армянских общин в вышеуказанных странах. Представлена деятельность и усилия образовательных и культурных центров, которые способствуют сохранению армянского языка.

В книге представлен социолингвистический анализ возрастных, социальных и образовательных характеристик носителей армянского языка. В ней также анализируются методы и особенности обучения армянского языка, изучение которых выявляет целый ряд разнородных проблем. Авторы книги предлагают свои подходы к решению данных проблем.

Книга, несомненно, охватывает целый ряд научных проблем и представляет большой интерес для широкого круга читателей.

**ՀՀ ՍՓԻԻՌԵԻ ՆԱԽԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ
ՀՀ ԳԱԱ Հ. ԱՃԱՌԵԱՆԻ ԱՆՈՒԱՆ ԼԵԶՈՒԻ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ**

Ս. ՏԻՈՅԵԱՆ, Ա. ՖԻՇԵՆԿՃԵԱՆ (ՖԶՆԿՁԵԱՆ)

**ԱՐԵՒՄՏԱՀԱՅԵՐԷՆԻ ԱՐԴԻ ՎԻՃԱԿԸ
ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԳԱՂԹՕՃԱԽՆԵՐՈՒՄ
(ԱՐԵՒՄՏԵԱՆ ԵԻՐՈՊԱ)**

ԱՍՈՂԻԿ

Տպագրված է «ԱՍՈՂԻԿ» հրատարակչության տպարանում:
Ֆորմատ 60x84 1/16, թուղթ՝ օֆսեթ, Տպաքանակ՝ 200
Ք. Երևան, Մայաթ-Նովա 24, (գրասենյակ)
Ավան, Դավիթ Մալյան 45 (տպարան)
Հեռ. (374 10) 54 49 82, 62 38 63
Էլ. փոստ՝ info@asoghik.am

